

KNEZOVI FRANKAPANI KAO KRČKA VLASTELA

Nada Klaić

Ako bacimo pogled na prošlost Hrvata u srednjem vijeku, razabrat ćemo da su krčki knezovi Frankapani¹ imali u njoj posebno mjesto. To je jedina velikaška porodica koja je sve do posljednjih desetljeća XVII st. vrlo uspješno odolijevala pritisku koji je dolazio iz kraljevskog dvora. Jedina velikaška porodica koju bismo, prema političkoj moći što ju je uživala, mogli uspoređivati s njima jesu bribirski knezovi. Međutim, dok je stvarna snaga gospodara čitave Hrvatske od Krka do slavonske granice na Gvozdu počivala upravo na tim ogromnim posjedima, Bribirci su svoj nagli uspon zasnivali prije svega na postignutim častima, dakle na nasljednom banstvu. Časti su davale Bribircima slavu i sjaj, ali su u isto vrijeme bile povod za njihovu brzu propast. Anžuvinci se nisu htjeli pomiriti s mišlju da im u Hrvatskoj vežu ruke tako jaki vazali. Zato se u akciji protiv bana Mladena II god. 1322. pokazuje sva nezahvalnost nove dinastije, koja je spremna graditi apsolutizam na leđima pokorenog hrvatskog bana. Bribirci gube s banatom i svu veličinu i ostaju ograničeni na svoje posjede u Hrvatskoj.

Upravo ta, 1322. godina, bit će prijelomna i za susjede Bribiraca, za krčke knezove. Ali, oni su tada, kako ćemo vidjeti, imali posve drugačiji odnos prema ugarsko-hrvatskom kralju i hrvatskom banu.² Jer, na njihove posjede ne smije stupiti ni hrvatski ban, a ugarsko-hrvatski vladar tek u slučaju ako ga oni puste. Kako je to doba kad su gotovo svi ostali velikaški rodovi u Hrvatskoj i Slavoniji — tu su najzad i slavonski banovi Babonići — položili pred mladim kraljem oružje, to i ta činjenica pokazuje snažnu ulogu krčkih knezova u ogorčenoj borbi hrvatskih velikaša protiv anžuvinskog apsolutizma.

Gdje valja tražiti uzroke toj jakosti? Pokušat ćemo upravo to pokazati u ovom prilogu.

No, naš će pokušaj zapravo biti nastavak napora koje je na tom polju do danas već učinila hrvatska historiografija radeći na toj problematici. Prelazeći mimo nekih radova u kojima je na ovaj ili onaj način dodirnuti povijest porodice Frankapana, zaustavit ćemo se na jedinoj

dosad opsežnoj monografiji o njima. To je djelo *Vjekoslava Klaića, Krčki knezovi Frankapani*. Knjiga prva: od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480).³ Klaić se odlučio da obradi povijest Frankapana, premda u vrijeme kad je pisao nije bila, kao što uostalom nije ni danas, izdana građa za povijest te porodice. Zato je Klaić bio upućen na štampani materijal i na arhive. On je imao pravo kad je u uvodu knjige naglasio da Frankapani zauzimaju odlično mjesto u političkoj, ali i »u kulturnoj povjestnici hrvatskoj«, naročito u »povjestnici tvornih umjetnosti u Hrvatskoj«.⁴ On je podijelio svoju monografiju u tri djela: nakon što je u uvodnom dijelu govorio o porijeklu knezova i o njihovoj prostranoj gospoštiji, prešao je na pregled političke povijesti [Krčki knezovi do godine 1260, Krčki knezovi od god. 1260. do mira u Zadru god. 1358. i Krčki knezovi Frankapani kao baruni hrvatsko-ugarski do gubitka otoka Krka (god. 1358—1480)]. Klaić prilazi ovoj porodičnoj povijesti vrlo savjesno, te uzima u obzir sav pristupačan izvorni materijal.

I premda je V. Klaić obavio svoj posao vrlo dobro, prihvatila sam se danas, sedamdeset godina poslije njegova djela, pisanja ovog priloga prije svega zato što Klaićevu prikazu nedostaje linija razvitka. Naime, izlažući kronološki slijed događaja, Klaić često nije razdvajao bitno od nebitnog, pa su tako njegovi Frankapani ostali na neki način odlična predradnja za kasnije sinteze.

Prema tome, nastojat ću u ovom prilogu iz bogate povijesti najjače hrvatske velikaške porodice u srednjem vijeku izdvojiti samo jednu temu: pokušat ću dati **prikaz frankapanskog kneževanja na otoku Krku**. Drugim riječima, pokušat ću pokazati kako su se u stoljetnom procesu krčki knezovi od mletačkih činovnika pretvorili u samostalnu gospodu na otoku. No, povijest je Frankapana na otoku nerazdvojno vezana s njihovom sudbinom na hrvatskom kopnu, pa će zbog toga biti govora i o proširenju njihove vlasti u susjednu Hrvatsku, ali tek toliko koliko je potrebno za razumijevanje krčke povijesti. Naime, samo ako gledamo na krčke knezove kao na vazale i mletačkog dužda i ugarsko-hrvatskog vladara, možemo shvatiti kako su, izigravajući oba seniora, postali najzad odličnici za koje su se otimali i jedni i drugi.

U drugom dijelu ovog priloga bit će govora o **odnosu Frankapana prema krčkim općinama od prvih poznatih ugovora u XII st. do 1480. godine**, kad su knezovi izgubili otok Krk.

I

OD MLETAČKIH ČINOVNIKA DO GOSPODARA OTOKA

Politička povijest otoka Krka u srednjem vijeku počinje Justinijanovom obnovom bizantske vlasti nad jadranskim zemljama. Tada, tj. u četvrtom desetljeću VI stoljeća, stvaraju se osnove onog uređenja koje će za ovu udaljenu bizantsku provinciju ostati karakteristično, mutatis

mutandis, još i u novom vijeku. U skladu s općinskim uređenjem, o kojem će biti riječ u drugom dijelu priloga, formira se u bizantsko doba i vrhovna politička vlast.

Zbog pomanjkanja izvornih podataka nemoguće je utvrditi kad se u Bizantskoj Dalmaciji javljaju **priori** kao načelnici **biskupskih civitates**, a nije, zbog istog razloga, poznato ni da li su prvi poznati priori na Krku izborni činovnici koje potvrđuje car ili se, kao npr. u Zadru, biraju iz jedne patricijske porodice.

Prvi podaci o političkom uređenju otoka potječu tek iz X stoljeća. Krk se našao među onim gradovima koji su po svoj prilici od Zdeslava plaćali hrvatskim i neretljanskim vladarima poznati »tributum pacis«. Grad Krk je, poput ostalih otočkih gradova, Osora (Opsara) i Raba (Arbe), plaćao 100 bizantskih zlatnika. Te je vijesti i u djelu cara Konstantina VII Porfirogeneta De administrando imperio zabilježio sredinom X st. njegov nastavljaj nepoznata imena.⁵

Upravo spomenuti tribut jedan je od razloga što svršetkom X st. dolazi prvi put — koliko je to dosad poznato — do promjena u političkim odnosima Bizantske Dalmacije. Naime, prema vijestima mletačkog kroničara Ivana Djakona,⁶ dalmatinski gradovi zovu mletačkog dužda Petra II Orseola zahtijevajući od njega da ih oslobodi od »strogosti Slavena«. Pri tome su mislili, kako pokazuje tekst Ivanone Kronike, na oslobođenje od plaćanja »tributa za mir«. ⁷ Dužd se doista odaziva pozivu i dolazi do dalmatinske obale. Pošto se zaustavio kod Osora, dužd je požurio u Zadar, gdje ga uz ostale Dalmatince dočekuju **krčki prior** i **biskup** (veclensis et arbensis episcopi cum earum civitatum prioribus adfuerunt); oni se zaklinju da će »prema svom znanju i mogućnosti« (iuxta illorum scire et posse) održati vjernost prema duždu.⁸ Biskupi spomenutih gradova obećali su također da će u laudama slaviti duždevo ime.⁹

Krčki prior i biskup nastupaju 999. god. u Zadru bez sumnje kao predstavnici čitava otoka, premda je pitanje da li je njihov »iuramentum fidelitatis« vrijedio i za druge općine, a ne samo za Krk. To se pitanje postavlja zbog toga što je u susjednom Osoru, gdje je dužd, kako je spomenuto, pristao sa svojim lađama, Petar II primio zakletvu ne samo osorskih građana nego i svih obližnjih, kako romanskih, tako i slavenskih kaštela (ubi non modo cives, verum omnes de finitimis tam Romanorum, quam Sclavorum castellis convenientes¹⁰). Ako smijemo vjerovati riječima mletačkog kroničara, dužd je naložio da pođu s njim svi osorski stanovnici koji imaju dovoljno godina za vojničku službu, ali im je unaprijed dao plaću (acceptis stipendiis).¹¹ Ne upućuje li ovaj podatak na zaključak da je dužd postupao sa stanovnicima Bizantske Dalmacije tako kako mu je dopuštala situacija? On može na Osoru obavezati članove i drugih općina zato što ih može pozvati. Na Krku to ne dolazi u obzir, jer se njegova mornarica uopće ne zaustavlja na tom otoku. Smijemo li na osnovu tog podatka zaključiti da je jedino civitas, dakle grad Krk, tada, tj. 999 godine došao u neposredan doticaj s duždem obećavši mu vjernost? Teško je kazati da li je ta fidelitas imala neki stvarni sadržaj,

odnosno neku obavezu. Duždev kroničar, koji nije na vojni — premda je tajnik Petra II Orseola¹² — ne govori ništa pobliže o sadržaju zakletve. Međutim, analogno prema Zadru, morali bismo zaključiti da je dužd i od Krčana zahtijevao onaj **census** ili **tributum** koji su gradovi dotad plaćali hrvatskom vladaru.¹³

Možda će više svjetla na to pitanje baciti nova zakletva koju Petrovu sinu Otonu Orseolu polažu svi Kvarnerski otoci (Rab, Krk, Osor i Beli na otoku Cresu). Svi spomenuti gradovi obećavaju duždu tribut u naturi, i Krk nije izuzetak.¹⁴ Biskup Vital s čitavim svećenstvom, prior Andrija »et omnes habitatores in civitate ista« obećavaju Otonu »duci Veneticorum et Dalmaticorum« i »njegovoj palači« (vestro pallacio) tribut u naturi, tj. trideset lisičjih koža godišnje. Ukoliko spomenute kože ne bi predali na vrijeme (na Božić), platit će globu od 5 libara zlata. Iz popisa osoba koje su signirale ispravu (cartula promissionis) nije moguće utvrditi da li su prisutni i predstavnici kaštela.¹⁵ Ako se smijemo poslužiti primjerom općine Beli u osorskom kneštvu — a ta je općina pod **vođstvom svog satnika** sklapala **poseban ugovor**¹⁶ — mogli bismo i za Krk pretpostaviti da ni tada, 1018 godine, nije došlo do neposrednog doticaja između dužda i predstavnika kaštela. Da li to znači da su kaštela zauzimala drugačiji stav prema Mlečanima nego civitas Krk?

Dok će gornje pitanje po svoj prilici i dalje ostati otvoreno, sredinom XI st. već se posve jasno razabiru na otoku dva protivnička tabora: »protureformatorska« ili »glagoljaška« kaštela i prvotno »reformatorski« Krk. No, protureformna stranka je jača, tjera krčkog biskupa i priora, i stavlja na krčku biskupsku stolicu svog kandidata. Tako dolazi na krčku biskupsku stolicu glagoljaš koji, zahvaljujući jakoj protureformnoj stranici u sjevernoj Italiji, ostaje na ovom mjestu sve do svoje smrti.¹⁷ Splitski kroničar XIII st. arhidakon Toma, služeći se očito starijim izvorima, naziva tog »bezbožnog« biskupa Cededu i nema razloga vjerovati da se nije zaista tako zvao. Uz njega spominje isti pisac i opata Potepu, pa u njemu valja gledati opata nekog glagoljaškog benediktinskog samostana na otoku.¹⁸

Međutim, u to doba proživljava otok bitne promjene i u **političkom vrhovništvu**. Bizantska Dalmacija ili, tačnije, njen najsjeverniji dio, mijenja vladara. Kvarnersko otočje sa susjednom istarskom obalom ulazi najprije kao **Marka Dalmatinska** u sklop zemalja što ih je u svojoj ruci sakupio istarsko-kranjski markgrof Ulrik I. Poslije njegove smrti Arpadovići pomažu svom rođaku banu Zvonimiru da Ulrikovim nasljednicima otme otočki dio Marke Dalmatinske.¹⁹ Teško je, dakako, kazati kakav je stvarni odnos između prvog hrvatskog vladara, koji je i »rex Dalmaticorum«, i otočana, ali nema sumnje da su ga stanovnici Krka poput Osorana zvali »rex noster«.²⁰

Najzad, Bašćanska ploča je najrječitiji dokaz da je jednom hrvatskom vladaru pošlo za rukom zavladatai bar dijelom Bizantske Dalmacije. Posljednje godine XI st. ispunjene su, kao što je poznato, nastojanjem Arpadovića da sjednu za hrvatsko-dalmatinsko prijestolje, koje im je pripadalo po baštinskom pravu.

O političkim prilikama na otoku u doba arpadovsko-mletačke borbe za Dalmaciju vijesti su vrlo oskudne. Stoga se u najnovije vrijeme razvila živa rasprava o značenju nekih izraza s Bašćanske ploče, kao i o sudbini otoka početkom XI stoljeća.²¹ Ne ulazeći na ovom mjestu u to još uvijek neriješeno pitanje, istakla bih da je konačan rezultat borbi dobro poznat: Venecija je pripojila otok odnosno, tačnije, Kvarnerske otoke zajedno sa Zadrom svojem dominiju.

Otok Krk je, prema tome, od drugog decenija XII st. u rukama mletačkog dužda i Venecija će od tada, ne obazirući se na dotadašnje političko uređenje Bizantske Dalmacije, provoditi na otoku **svoj sistem vlasti**. Naime, dok su Ordelauf Faledro i njegovi neposredni nasljednici još nekako u odnosu prema Zadru²² i Rabu²³ vezani privilegijama što su ih podijelili Arpadovići, na Krku mletački dužd nema ni formalnih ograničenja. Ali, treba istaći da je ta formalna razlika u odnosu duždeva prema gradovima na Jadranu već tokom XII st. izbrisana. Na Rabu su se, premda je grad dobio od duždeva potvrdu privilegija, mletački plemići uspjeli nametnuti kao nasljedni knezovi, a slična se nastojanja iste porodice Maurocena ili Morosina očituju i u drugim kneštvima. Stoga je, u krajnjoj liniji, otok Krk prošao od svih mletačkih kneštava u gornjem Jadranu najbolje, jer su se u njemu **domaći plemići** doskora prometnuli u **nasljedne knezove**.

Za prvog poznatog **krčkog kneza (comes) Dujma** saznajemo da je primio kneštvo odmah čim se otok našao u mletačkoj vlasti. Tako izjavljuje sam dužd Vital Mihajlov kad 1163. god. predaje kneštvo Dujmovim sinovima *Bartolu* i *Vidu*. Prema njegovim riječima, Dujam je došao na otok u vrijeme dužda Dominika Mihajlovog i držao je kneštvo sve do Vitalova vremena.²⁴ Sklapajući sredinom 1163. god. sa spomenutim duždem ugovor, Dujmovi sinovi primaju »samo kneštvo i čitav otok« (ipsum comitatum et totam insulam). Dužd im daje ovu čast prije svega zato što smatra da će oni mudro upravljati otokom i da će ga štititi.²⁵ Braća dobivaju otok na upravu doživotno, ali pod uvjetom da ostane kao upravitelj ili knez na otoku onaj brat koji preživi drugoga (et illi de uobis qui superuixerit). Ugovor nije opsežan jer braća dobivaju kneštvo pod istim uvjetima pod kojima ga je držao njihov otac. Štoviše, moglo bi se kazati da se u ugovoru više naglašava ono što braća ne smiju, nego što smiju tražiti kao svoje pravo. Prema tekstu ugovora braća smiju zahtijevati od Krčana jedino neku poblize nepoznatu tlaku (angarias nostras).²⁶ Sve ostale tačke ugovora tiču se samo obaveza knezova: dužni su primati mletačke poslanike (legatos nostros), ali na svoj trošak, tako da ne opterećuju krčke građane; a »svake godine na blagdan sv. Mihajla za samo kneštvo i otok kao i prihode dužni ste platiti našoj općini 350 romanata«;²⁷ knezovi su, nadalje, dužni braniti otok od svih mletačkih neprijatelja, izuzevši »krunjene glave«, ali bez duždeve pomoći.²⁸ Ugovor je, posve razumljivo, kao i većina sličnih u srednjem vijeku, obavezivao kako seniora, tako i vazala. Zato dužd obećava da će on i njegovi nasljednici, ukoliko se ne bi držali teksta ugovora, platiti u ime globe 10 libara nekovanog zlata (auri obrizi).²⁹ Međutim, u ugovoru se posebno naglašava da dužd zadržava za sebe svoje regalije, a da knezovima zabranjuje

»četiri stvari«: upotrebljavati lađe krčkih stanovnika, nasilno oduzimati magarce ili stoku i uzimati grožđe iz njihovih vinograda. Naročito isticanje ovih zabrana³⁰ dokazom je da su duždevi očekivali zloupotrebe svojih činovnika, pa taj ugovor na svoj način tumači položaj knezova u XII st. prema krčkim općinama, o čemu će kasnije još biti riječi.

U svakom slučaju, dužd Vital je 1163. god. uvjeren da će Dujmovi sinovi isto tako vjerno služiti Veneciji kao što je to činio njihov otac, i zato im povjerava krčko kneštvo.

U vezi s ovim prvim spomenom Dujma i njegovih sinova postavlja se svakako i pitanje porijekla novih krčkih knezova. To je pitanje uostalom postavio pred sedamdeset godina i Vjekoslav Klaić, ali je najzad morao zaključiti da o »porijetlu kneza Dujma nije ništa zabilježeno«. Tješio se pretpostavkom da je možda knez Dujam »potekao od koje plemenite porodice koje su članovi dosad obnašali čast načelnika (priora) u gradu Krku« ili je »možda bio rođak kneza Kuzme, a možda i 'slavnog Dragoslava'«. ³¹ Ipak je Klaić, govoreći o porijeklu krčkih knezova, iznio jednu pretpostavku koja nam se ne čini opravdanom. On se pitao »da li su ga sami Krčani izabrali za kneza, ili je već njemu mletačka vlada podijelila grad s otokom za leno«. ³² Dakako da zbog pomanjkanja izvornog materijala možemo i dalje lutati u pretpostavkama o Dujmovu porijeklu, ali ne bi nam se to smjelo dogoditi i u pitanju da li je prvi mletački činovnik na Krku bio odabranik krčkog stanovništva ili nove vlasti. Jer, sistem je mletačke vlasti na istočnoj jadranskoj obali od prvih trenutaka dobro poznat: Venecija — kao uostalom i Arpadovići — nije željela svoju vlast povjeravati domaćem gradskom patricijatu, koji je težio da zavlada sam. Stoga i Koloman i mletački duždevi početkom XII st. uklanjaju patricijat i u gradovima nekadašnje bizantske provincije postavljaju svoje ljude. Zato nije isključeno da je Dujam rodom iz nekog **hrvatskog kaštela** — krčki knezovi imaju pokraj Vrbnika svoje **patrimonijalne zemlje**³³ — i da ga je mletački dužd postavio za krčkog kneza jer je u doba borbe za otok bio na njegovoj strani. Jer, i u ovom novom ugovoru Venecije s Dujmovim sinovima upada u oči nastojanje duždeva da Dujmove sinove zadrže u službu. Po svoj su prilici zasluge njihova oca za novu vlast na otoku bile tako velike da su se duždevi usudili **napustiti svoje načelo neprestane izmjene knezova**. Tako su možda i ne htijući išli u susret prirodnoj težnji svakog činovnika da dobro i unosno mjesto ostavi svojim nasljednicima. Napuštanje će tog sistema stajati Veneciju najzad vrlo skupo, jer će se krčki knezovi još brže i lakše pretvoriti, s njenim dopuštenjem, u nasljedne i nepokorne knezove. Klaić je, doduše, imao pravo kad je kazao da Dujmovi sinovi »nijesu dakle odabranici narodni nego vazali ili kletvenici mletačke općine, koji su od nje primili Krk i otok kao dosmrtno leno«, ³⁴ ali su ti **formalni momenti** vrijedili upravo toliko koliko je dužd raspolagao stvarnom snagom da ih realizira. Odnos krčkih knezova prema duždovima pokazat će da je vrhovnoj vlasti vrlo brzo ponestalo sredstava da knezove primora na održanje uvjeta pod kojima su primili povjerenu čast nad otokom.

No, Venecija se još potkraj XII st. mogla uvjeriti da je knez Bartol doista njen »vjeran kletvenik«, a da se, naprotiv, građani Krka nastoje

osloboditi neželjenih obaveza. Sukobi između knezova i stanovništva nastaju u doba kad slijepi dužd Henrik Dandolo vodi ogorčenu i uzaludnu borbu sa Zadrom i nije isključeno da se zato i Krčani nastoje osloboditi obaveza i izigrati kneza Bartola (knez Vid je u međuvremenu, tj. prije 1193. god. umro). Da pokažu svoje raspoloženje i namjere, odabiru najneposredniji put: oni jednostavno oko 1197. god. uskraćuju Bartolu prihode koji mu kao krčkom knezu pripadaju. Duždeva je presuda glasila u Bartolovu korist, i Krčani su osuđeni da mu plate sve što su mu bili dužni.³⁵ Nije poznato kako je najzad završio spor, jer Bartol umire, a njegovi nasljednici sklapaju s duždem novi ugovor za krčko kneštvo.

Nova »carta concessionis« izdana je trojici članova sad već **nasljedne kneževske porodice**: Bartolovim sinovima **Vidu II** (Wido) i mlađem još maloljetnom **Henriku** i Vidovu sinu **Ivanu**. Novi su knezovi prema tome bratići, djeca dotadašnjih knezova, pa je iz te činjenice lako razabrati zašto se stari inače vrlo oprezni i lukavi dužd Henrik Dandolo, usudio opet istoj porodici povjeriti čast kneza na ovom za Veneciju neobično važnom jadranskom uporištu: on je vrlo dobro znao da je porodična »skupnovlada« izvanredno sredstvo za ublažavanje separatističkih porodičnih težnji, jer jedan član porodice kontrolira drugoga. Duždevi su, naime, dovoljno oštromni da vlast u kneštvu ne povjere samo jednom članu porodice. Duždeva se, u krajnjoj liniji, nije ticalo kako će rođaci podijeliti vlast među sobom; za njih je bilo važno da dobiju čitav prihod za koji su obavezivali sve članove porodice s kojom su sklapali ugovor. Stoga se i u ovom novom ugovoru iz 1199. godine (stvarno je sklopljen još 1198. godine) kaže da sva tri člana porodice (ukoliko maloljetni Henrik »venerit ad etatem« ili postane punoljetan) »zajednički i jednako u svemu budu knezovi« (communiter et equaliter in omnibus comites esse); svaki od njih plaća svoj dio dužne svote za povjereno kneštvo.³⁶

Međutim, posljednje godine XII st. nisu bile nimalo pogodne za izmjenu uvjeta na Krku. Stoga dužd Henrik i sad pristaje da mu bratići Vid i Ivan plaćaju godišnje za povjereno kneštvo 350 zlatnika. To moraju biti prema ugovoru »dobri i stari bizantski zlatnici«. Ta svota im daje pravo da od krčkog stanovništva ubiru kolektu i sve prihode koji pripadaju kneštvu.³⁷ Po prvi put se u ugovoru spominje i otok Prvić, koji je također prepušten knezovima na iskorištavanje. Dužd još uvijek zadržava za sebe svoja regalija.³⁸ U ugovoru se osobito naglašava da su »knezovi dužni kneštvom upravljati, sačuvati ga, držati i braniti na čast dužda i mletačke općine i na korist same zemlje prema dobrom običaju, dakako, od svih ljudi i svake vojske bez vaše pomoći i vaših nasljednika i mletačke općine, izuzevši od okrunjenih osoba...«.³⁹ Dužd se boji da bi se u to nesigurno doba knezovi mogli složiti s mletačkim neprijateljima i stoga dodaje da je knezovima zabranjeno davati pomoć ili se družiti s gusarima ili drugim razbojnicima koji bi napadali Mlečane; oni im ne smiju dati ni savjet ni pomoć.⁴⁰

Ipak nas nekako iznenaduje vrlo oštar stav koji dužd zauzima prema knezovima — otežavajući uvjete kneštva. Naime, on ih primorava na obećanje da će, u slučaju ako se ne bi držali teksta sklopljena ugovora, čast krčkih knezova povratiti natrag duždu da s njom raspolaže kako

želi i da će povrh toga platiti mletačkoj općini globu od 50 srebrnih maraka.⁴¹ Čini se da ni to osiguranje nije duždu dovoljno, i zato se dodaje: da bi se to obdržavalo, jedan će od nas (tj. jedan krčki knez) ili neki od naših bližih rođaka boraviti kao **talac** u Veneciji!⁴² Zakletvom novih knezova i ponovnom prijetnjom o plaćanju globe završava ovaj, nimalo povoljan, ugovor novih mletačkih činovnika.

Valja, doduše, priznati da duždevi ne postupaju drugačije u to vrijeme ni s Maurocenima kojima povjeravaju osorsko kneštvo, premda su Mauroceni mletački plemići. Upravo ugovor što ga 1208. god. sklapaju sinovi Rogerija Maurocena za osorsko kneštvo⁴³ dokazuje da je porodična skupna vlast tada prokušani mletački sistem. Naime, na vlasti ostaje uvijek onaj knez koji je najvjerniji, a uklanjaju se u njegovu korist nevjerni ili nemarni činovnici. Dobri ostaju na vlasti doživotno, pa Venecija nastoji na taj način sačuvati trajnu vlast u svojim kneštvima.

No, svaka teorija ili sistem vrijedi toliko koliko se može provesti u život. To se pravilo ubrzo pokazalo kao tačno kod novih krčkih knezova. Naime, premda nisu poznate pojedinosti o načinu na koji su novi knezovi poslije sklopljena ugovora podijelili vlast nad otokom, ipak je na dalji razvitak odnosa u porodici presudno **utjecala jedna novost: krčki su knezovi stupili na susjedno hrvatsko kopno**, oni su, štoviše **došli do vlasti u modruškoj županiji**. Od tog trenutka postavljat će se u ovom ili onom obliku pitanje **dvostrukog vazalstva**, dok najzad krčki knezovi ne budu uspješni pomoću jednog seniora izigrati drugoga. Dakle, od kraja XII st. nemoguće je pratiti samo zbivanja na otoku Krku, jer je život članova katkad vrlo razgranate porodice s jedne i druge strane Velebita i Planinskog kanala nerazdvojno povezan. Zbivanja na kopnu utječu na položaj krčkih knezova kao mletačkih vazala, a naravno i obrnuto. Međutim, ne bi se smjelo kazati da je krčkim knezovima dvostruko vazalstvo uvijek donosilo koristi. Naprotiv, bilo je doba kad su knezovi zbog prevelike privrženosti prema ugarsko-hrvatskom vladaru istjerani sa Krka. Ovo »dvojestvo« u njihovu položaju svršava tek 1358. god. kad su Mleci morali napustiti istočnu jadransku obalu.

Čini se da je nasljedstvo koje Ivanovi bratići Vid i Henrik preuzimaju u Hrvatskoj osnovni uzrok što od trojice potpisnika ugovora iz 1199. na Krku početkom XIII st. ostaje samo knez **Ivan**. Naime, nakon što je umro njihov stric Bartol, naslijedili su, čini se, modrušku županiju, ali su se nekoliko godina zatim umiješali i u »križarsku vojnu« što je pokreće Andrija II Arpadović zajedno s papom protiv bosanskih hereatika i omiških Kačića. Andrija II, koji se u Hrvatskoj može osloniti samo na Bribirce, zahvalno dočekuje pomoć krčkih knezova i bogato ih nagrađuje. Ako se može vjerovati sadržaju papinske bule iz 1221. godine., braća Henrik i Vid — papa Honorije III ih zove »comites de Vegla« — dobivaju za nagradu od Andrije II »četiri otoka između Splita i Huma, to jest Hvar, Brač, Korčulu i Lastovo s malim otocima i drugim njihovim pripadnostima«. Papa naglašava da spomenute otoke dobivaju »za nadoknadu svojih službi« koje su učinili Andriji II. Kralj je, kako papa tvrdi, izdao krčkim knezovima poseban privilegij.⁴⁴ Taj privilegij, doduše, nije

sačuvan, ali nema razloga sumnjati u njegovo postojanje. Drugo je, dakako, i uvijek isto pitanje: koliko je braći zaista pošlo za rukom zavladati poklonjenim otocima! Vlast bi, naime, morali otimati omiškim knezovima, pred kojima je tada drhtao čitav Jadran! Prema tome, poznavajući povijest omiških Kačića u to doba, ne vjerujemo da su braća ikad vidjela poklonjene otoke.

Premda privilegij što ga tobože 1223. god. izdaje Andrija II u korist Vida II za **Vinodol** i **Modruš** ne može biti autentičan,⁴⁵ ipak su po svoj prilici oba brata negdje u to vrijeme stekla vlast i nad Vinodolom. Na otok se zasad ne vraćaju, pa su vjerojatno još uvijek u kraljevoj službi.

Uostalom, bilo gdje se braća nalazila, 1213. god. potvrđen je za krčkog kneza samo jedan čovjek — to je njihov bratić **Ivan I**. Spomenute mu godine dužd Petar Ziani daje namiru za plaćeno kneštvo za prošlu, 1212. godinu. Potvrda je izdana »tako za naša (tj. duždeva) regalija kao također za krčko kneštvo i kneštvo na čitavom otoku i za otok Prvić« i to na osnovi ugovora iz 1199. i 1207. godine.⁴⁶ Ivan, prema tome, drži sam čitavo kneštvo, ali ga zato sam i plaća. No, kao da se odnos između dužda i njegova činovnika nešto izmijenio u korist posljednjeg. Dok se u ranijim ugovorima krčki knez obavezivao, da će, ukoliko bi radio protiv sadržaja ugovora, platiti globu, sada mu dužd obećava da će — bude li radio protiv ove namire (*securitatis cartam*) — on platiti krčkom knezu 5 zlatnih libara.⁴⁷ Ivan je prvi knez za kojega saznajemo da uživa i **kneštvo** (*comitatus*) i duždeva regalija (*regalia*), pa je šteta što se iz namire ne vidi koliko je sada cijena otoka. Iz jednog se kasnijeg ugovora razabire da su regalija prodana za 60 bizantskih zlatnika.⁴⁸

Čini se da potkraj Andrijina vladanja Vid i Henrik više nemaju posla u Hrvatskoj i stoga odlučuju da se vrate na djedovinu. Posve je razumljivo da povratak izaziva svađe među bratićima, jer Ivan nije više voljan dijeliti kneštvo s rođacima. Stoga je bila potrebno duždevo posredovanje. I doista, na duždev poziv odlaze sva trojica u Veneciju i pred nekim članovima mletačke vlade zaklinju se na mir, određujući uvjete pod kojima će vladati čitavim kneštvom. Upravu će nad otokom podijeliti na tri dijela, tako da svaki knez upravlja svojim dijelom šest mjeseci, a onda će se izmijeniti. Budući da je kneštvo podijeljeno na tri nejednaka dijela (jedan dio je grad Krk, drugi dio su kaštela Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Baška, a treći je otok Prvić) uvijek onaj knez koji je držao najslabiji dio, tj. Prvić, dobiva poslije 6 mjeseci upravu u gradu Krku.⁴⁹ Dogovor vrijedi za 6 godina unaprijed, odnosno i dalje, tako dugo dok budu složni!⁵⁰ Ipak, polugodišnja izmjena nije bila toliko bitna jer su se svi prihodi na kraju roka skupljali i dijeliti na tri dijela. Upravitelji su prema tome sakupljači prihoda, pa je — gledamo li na kneštvo sa tog stajališta — zaista bilo svejedno tko pokupi te prihode. To je po svoj prilici bio jedan od glavnih razloga da su se knezovi složili u tome da knez smije, ukoliko je spriječen, postaviti mjesto sebe »ženu, sestru, sina ili sinove, kćer ili kćeri, brata, unuka, zeta ili bilo kojeg od bližih rođaka«.⁵¹ Teže je, naravno, shvatiti kako su ti zamjenici sudili stanovništvu na otoku! Jer prema ugovoru dužnost je upravitelja i »*facere iusticias et rationes de hominibus ipsius terre*«, i to i prema običajima, i prema tekstu ugovora.

Članovi kneževske pratnje i njegove »obitelji« izuzimaju se od upraviteljeva suda i stavljaju pod poseban odabrani sud od tri lica. Čini se da se sukobi među knezovima vode uglavnom zbog međusobnog otimanja prihoda i zato uređuju način da ih ubuduće izbjegnu. Ako se ne bi složili u pitanjima rata i mira ili u drugim pitanjima (globa ili mijenjanja običaja na otoku), podvrgnut će se presudi Ivanova brata Martinucija, a kad on umre, naći će neko novo lice.⁵²

Ova nagodba dotad zavađenih rođaka pokazuje sve slabe strane »rođačke skupnovlade«. Takav sistem zahtijeva željeznu disciplinu pojeđinaca, savjesno upravljanje i — što je možda najvažnije — uzajamno povjerenje. U labavom sistemu, koji dopušta novi dogovor s Venecijom, bilo je i suviše slobode da bi se mogla postići neka trajnija sloga među rođacima. A što je najgore, dužd će od tog vremena prepustiti otok knezovima, jer je pravo ubiranja regalija kao svog prihoda prodao za 60 zlatnika! Krčkim je knezovima, dakle, otvoren put do samovoljnog vladanja na otoku.

No, jedva što su na spomenuti način stanovnici otoka prepušteni knezovima, dolazi do tatarske provale koja je sudbonosna i za krčke knezove. Teško će se ikad posve tačno saznati što se dogodilo kad je Bela IV bježeći pred Tatarima došao u Dalmaciju. Vrlo veliki broj falsifikata naručen je upravo na tu temu: naručitelji su isticali svoje tobožnje zasluge učinjene nesretnom vladaru. I krčki knezovi nisu zaostajali za drugima, te tako nastaje čitav skup falsifikata koji prikazuju tobožnje velike žrtve što su ih zbog kralja pretrpjela četvorica Vidovih sinova: **Ivan II, Fridrik I, Bartol i Vid III.**⁵³ Falsifikatori su, posve razumljivo, pretjeravali, ali iza njihovih tvrdnji stoji po svoj prilici i historijska jezgra: braća su nesumnjivo pružila pomoć Beli IV u neugodnoj situaciji u kojoj se našao kad su ga, Tatari dotjerali do jadranske obale. Pružili su mu, svakako, obilniju pomoć nego što je to očekivao ili htio njihov senior, mletački dužd.

U svakom slučaju, krčki knezovi iskorištavaju tatarsku provalu prije svega zato da ojačaju svoj utjecaj u Hrvatskoj. Oni su, kako je to već odavno ustvrdio V. Klaić, »sve više naginjali kralju Beli i Hrvatskoj, gdje su ih stali pribrajati prvim velikašima kraljevstva«.⁵⁴

Mletačkim je duždovima vrlo neugodno jačanje vazala kojima povjeravaju upravu na najvažnijem jadranskom otoku. Utoliko više što oni nisu smjeli očekivati da će krčki knezovi štititi njihove interese dođe li do sukoba s ugarsko-hrvatim vladarom. I doista! Kad su Zadrani, iskoristivši tatarsku provalu i dolazak Bele IV, podigli ustanak protiv Venecije, duždevi su mogli provjeravati fidelitas svojih činovnika. Premda nema neposrednih vijesti o stavu braće 1242. i 1243. godine, i posredne su dovoljno jasne da iz njih razaberemo kako su Vidovi sinovi radije stali uz mletačke buntovnike nego uz svog seniora. Duždu Jakobu Teupolu u toj situaciji ne preostaje drugo nego da se obrati samim stanovnicima otoka. On šalje na Rab svoja dva poslanika sa zadaćom da zajedno s rapškim knezom organiziraju »zajednicu« (societas) na tri godine, u koju će osim Rabljana ući i »svi ljudi čitavog krčkog otoka i čitavog osorskog

otoka« (omnes homines totius insulae Vegliensis et totius insulae Apsarensis).⁵⁵ Osnovna je zadaća »zajednice« navijestiti rat do istrebljenja (facere vivam guerram de sanguine et foco) Kačićima i morskim gusarima, ali i Zadranima, koji su se pobunili protiv mletačke vlasti.⁵⁶ Članovi su »lige« dužni pod prijetnjom globe od 2000 libara poslati lađe i vojnike.

Dakle, mletački poslanici nisu ni zvali u »ligu« krčke knezove — znajući očito da im se oni ne bi ni odazvali. Ali, u toku ratnih operacija nije bilo zgodno kažnjavati nepokorne vazale. Trebalo je najprije svladati nepokorne Zadrane. Kad je to učinjeno, dužd je, prema Dandoloovu pričanju, Bartola i njegovu braću »kao buntovnike lišio svake časti i jurisdikcije« (ut rebelles omni honore et iurisdictione privavit).⁵⁷ Kao uzrok duždeva postupka navodi Dandolo pristajanje krčkih knezova uz Belu IV. Isti kroničar tvrdi da su braća pristajala uz ugarsko-hrvatskog vladara jer su od njega primila feud.⁵⁸ Uostalom, duždu dolazi protjeravanje krčkih i osorskih knezova u pravi čas, jer želi osigurati svoje sinove. Zato Lovro Teupolo postaje krčki,⁵⁹ a Ivan osorski knez. Dandolo tvrdi da je to bilo 1244. godine.

Krčki izvori govore o promjeni u kneštvu tek u 1248. godini. Tada je na časti novi knez, ali ne dužddev sin Lovro, nego mletački plemić Marko Contareno. On je, za razliku od dotadašnjih knezova, činovnik »po zapovijedi gospodina dužda«; no, što je još važnije, uz njega su i **njegovi vijećnici** (eius consilarii), mletački plemići Ivan Fuscaren i Jakob de Canali.⁶⁰

Dužd je, dakle, jedva dočekao povod da krčkim, sad već nasljednim knezovima, otme otok i uvede u njemu uobičajeni mletački sistem: svog kneza-činovnika i njegove vijećnike.

Članove razgranate porodice krčkih knezova nalazimo u to vrijeme svugdje po Hrvatskoj, pa i u Dalmaciji. Vrlo je zanimljivo da glava jedne loze, sin Bartola III nazvan Schinella⁶¹ (pravo mu je ime Bartol) odabire za svoje boravište Zadar, dok je njegov bratić Vid IV pouzdanik kralja Bele IV i vrši načelničku čast u Splitu.⁶² Ipak je tada njihovo najčvršće uporište Vinodol i odanle najlakše napadaju i smetaju duždeve sinove u osorskom i krčkom kneštvu. Pojednosti o toj borbi knezova za uspostavu vlasti na krčkom otoku doduše nisu poznate, ali nema sumnje da je borba bila žestoka. Krčkima polazi napokon za rukom da istisnu suparnika, možda i zato što umire dužd Jakob, otac krčkog i osorskog kneza.

Novi je sporazum između Venecije i Krčkih najzad postignut prije 6. IV 1260, jer je tada u velikom vijeću u Veneciji stvoren zaključak »da se krčko kneštvo treba dati i prepustiti plemenitim muževima Schineli i njegovim nasljednicima i sinovima kneza Vida i njegovim nasljednicima **za vječno na polovicu**«. ⁶³ Kneštvo je nasljedno u muškom koljenu i vraća se u ruke mletačke općine u slučaju ako izumru svi članovi porodice. Knezovi su dužni položiti mletačkoj općini zakletvu vjernosti (iurare debeant fidelitatem domino duci et comuni Venetiarum). Dužni su, nadalje, odmah naoružati tri galije, platiti ih za šest mjeseci i poslati na

svoj trošak onamo kamo odredi dužd i mletačko vijeće. Ukoliko ih ne bi poslali, platit će toliko koliko stoji njihovo opremanje. Kadgod bude ubuduće Venecija slala svoje galije u rat, knezovi su dužni poslati na trideset mletačkih galija jednu svoju. A kad mletačka općina povede opći rat, jedan će od njih (unus de illis de domo Vegle) poći u rat i ostati tako dugo kao i Mlečani, i to na svoj trošak. Uz prijašnje uvjete o iskazivanju dužnog poštovanja prema mletačkim poslanicima i o zajedničkim prijateljima, dodane su, osim gornjih, nove, ne baš lake, obaveze koje pokazuju da krčki knezovi nisu baš jeftino prekupili kneštvo od Teupola. Njihovi prihodi i prava na otoku ne povećavaju se s obzirom na prijašnje stanje. Knezovi primaju ponovo i Krk i Prvić »sa svim prihodima, pravima, obračunima, častima, podavanjima i njihovim regalijama«,⁶⁴ ali se sada cijena kneštva povisuje na svotu od 900 libara. Ta se svota dijeli na dva dijela: 700 libara dobiva dužd »pro salario nobis concesso«, a 200 libara se isplaćuju doživotno Lovri Teupolu (odnosno poslije njegove smrti mletačkoj općini) kao odšteta za ustupljeno kneštvo. Svaka loza, tj. knez Schinela i njegovi sinovi Petar, Bartol i Schinela plaćaju polovicu, dok Vidovi sinovi Fridrik, Bartol i Vid plaćaju drugu polovicu.⁶⁵

Poučeni dosadašnjim iskustvom, duždevi ne žele više prepustiti Krčkima kneštvo bez ikakva jamstva. Zato obavezuju u ugovoru knezove da u roku od deset godina (s početnim rokom u 1264. godini) nabave posjede u Veneciji u vrijednosti od 10.000 libara, i to svaka loza za polovicu te svote. Ti će posjedi, dakako, biti u njihovu potpunom vlasništvu i raspolagat će njima kako god žele.⁶⁶

Iskoristivši ovisnost knezova o sebi, dužd izmamљуje od njih obećanje da će dopustiti da se s njihova područja unovači 100 do 200 plaćenika (inveniantur ad soldum comunis Veneciarum usque centum vel ducenti homines pro tali soldo qualis dabitur in Veneciis), a nastojat će također nabavljati žito za Veneciju po povoljnim cijenama.⁶⁷ Vanjskom, svima vidljivom znaku priznanja mletačke vlasti služila je nova obaveza vazalske prisege (sacramentum fidelitatis). Polažu je svi članovi porodice, i to godinu dana nakon što postanu punoljetni (intra unum annum postquam fuerint ad etatem). Knezovima se prepušta kneštvo kao i dotad, bez nekih osobitih ograničenja u vladanju — jedino mjerilo u odnosu prema podložnicima jesu »stari i dobri običaji«⁶⁸ — ali veliki broj članova porodice koji se kao knezovi vraćaju na otok primorava Veneciju da ipak ona utvrdi tko će i kako vladati. Naime, knezovima se dopušta da uvijek vladaju **samo dva rektora ili upravitelja** (non posint nec debeant esse ex dictis comitibus nisi duo rectores, quibus de honorificentiss comitatus debeat responderi). Ukoliko bi se dogodilo da knez-upravitelj mora otputovati ili ukoliko bude zbog nekog drugog razloga spriječen u upravljanju, može ga zamijeniti jedan drugi knez iz iste loze (unus ex aliis esse debeat rector de colonello illo, de quo fuerit qui absens); dogodi li se da svi knezovi napuste zemlju, neka tada mjesto sebe postave jednog ili dvojicu rektora.⁶⁹ Zato su prema tekstu ovog ugovora od sedmorice tada živih knezova samo dvojica smjela preuzeti upravu nad otokom Krkom i Prvićem. Relativno veliki broj članova porodice omogućava Veneciji da i dalje izigrava »vjerne« protiv »nevjernih«. »I ako ne bi

sve ono kako se gore sadrži obdržavali, ona strana kneštva koja bi učinila nešto protiv gubi sve što je gore dopušteno i to neka pripadne drugima iz one loze koja bi se držala onoga što je gore spomenuto dok onaj koji učini suprotno ne bude ponovo primljen u milost našu i mletačke općine«. ⁷⁰ Ako bi svi knezovi bili nevjerni, gube komitat i on se vraća u ruke Mlečana.

Najzad, posljednja odredba ugovora o članstvu Krčkih u mletačkom velikom vijeću mogla bi se na prvi pogled činiti kao neka nagrada knezovima koji su se konačno nagodili s duždem — kad njena stilizacija ne bi pokazivala providne namjere mletačke vlade. »I neka se zna da naprijed spomenuti knezovi jesu i treba da budu članovi velikog mletačkog vijeća, jer će u Veneciji biti dužni polagati zakletvu!« ⁷¹ Prema tome, Venecija ne nagrađuje krčke knezove članstvom u svom vijeću, već ih veže uz sebe i stavlja pod svoju neposrednu kontrolu. Kao mletački građani ili, tačnije, kao mletački plemići, oni su mnogo više odgovorni za svoja djela nego kao obični činovnici.

Već je V. Klaić s pravom istakao da »su knezovi sve te pogodbe prihvatili, te tako uz teške uslove opet postali gospodari grada Krka i otoka«. ⁷² No, uz njegovu tačnu konstataciju treba dodati još jednu, naime, da ugovori sami po sebi ne stvaraju teške uvjete ili ih stvaraju samo u onom slučaju ako stranka koja ih nameće ima dovoljno snage da ih provede u život. Dalji će razvitak događaja pokazati da je pritisak Venecije na Krčke postepeno jenjavao — kako je ona sama imala neprilika sa svojim neprijateljima i kako su krčki knezovi stjecali čvršći položaj u Hrvatskoj i Slavoniji. »Dok se krčki knezovi nijesu ni čemu više mogli nadati od Mletaka, koji su gvozdenom dosljednošću tražili da se izpunjavaju i najtegotnije pogodbe utanačenoga ugovora; u susjednoj su Hrvatskoj ti isti knezovi množili svoje posjede i politička prava tako da su naskoro postali najbogatija i najuglednija vlastela u tom kraljevstvu. Tako se je zgodilo, da su se polagano otuđivali mletačkoj obćini i zanemarivali preuzete obaveze prema njoj, te se sve više priklanjali hrvatsko-ugarskim kraljevima, koji su ih svedjer mitili novim darovima. častima i odlikovanjima. Napokon nijesu htjeli više ni dolaziti u Mletke da polažu zakletvu vjernosti, a još su manje htjeli plaćati dužni dohodak i nametnute im globe«. ⁷³

Međutim, »gvozdena dosljednost« duždeva, o kojoj govori Klaić, već vrlo brzo ne postizava svoj cilj. Već se 1271. god. u mletačkom velikom vijeću usvaja prijedlog da se »illis de Vegla« produži rok za plaćanje kneštva do jeseni, tj. do Miholja koje im je posljednji rok za uplatu dužnih 1040 libara. Ovu odluku može, zaključuje se dalje, opozvati dužd, šest vijećnika i dvije trećine velikog vijeća, odnosno vijeće četrdesetorice, Usprkos tome, stvoren je u vijeću još isti mjesec zaključak da se knezovima produžava rok za uplatu. ⁷⁴

Još je manje polazilo za rukom duždevima da na osnovu teksta ugovora primoraju knezove na nabavu nekretnina u Veneciji. Dvadeset godina poslije prijetnji da će im oduzeti kneštvo ne budu li se držali ugovorenih uvjeta, produžuje se knezovima rok za kupnju nekretnina

do šest mjeseci, kad »su dužni staviti u poklad kod prokuracije sv. Marka tu svotu ili zalog u istoj vrijednosti, a to pod opredjeljenom kaznom«. ⁷⁵ Knezovi se također ne žure isplaćivati dužan novac nasljednicima pokojnog Lovre Teupola i stoga im i za to Venecija prijeti globom. ⁷⁶

Mogli bismo i dalje nabrajati tekstove opomena s kojima mletački poslanici putuju na Krk. Jednom knezovi »zaboravljaju« na regalija, drugi put ne dolaze u Veneciju položiti zakletvu vjernosti ili se jednostavno ne odazivaju pozivu. I, 1299. god. mletačko vijeće već gubi strpljenje. »Budući da se od krčkih knezova prečesto zahtijevalo da podmire regalija gospodinu duždu, a oni se nisu brinuli da ih podmire i nisu, kao što su dužni, iskazali pokornost i mnoge druge stvari su propustili učiniti«, neka se k njima pošalje poseban poslanik s uputama koje će mu dati dužd. ⁷⁷

Premda to nekako ne bismo očekivali, obje su se loze podjednako nemarno odnosile prema obavezama. Točnije je, doduše, da su Skinelini potomci bili uvijek u slabijem položaju nego Vidova loza. Naime, nasljednici Skinele ostaju upravitelji **jedino i samo na Krku** — premda neki od njih nose još uvijek titulu kneza Hvara i Brača! ⁷⁸ — prema tome, oni su **samo mletački vazali**. Vidovi nasljednici, naprotiv, neprestano povećavaju svoje posjede u Hrvatskoj. Iskorištavajući prijestolne borbe za posljednjih Arpadovića, Vidovi potomci izvlače korist za sebe i zaokružuju dotadašnje posjede i kneštva novim stečevinama (Gacka, Senj), te se njihovi posjedi u trenutku kad na ugarsko-hrvatsko prijestolje dolazi nova dinastija protežu od modruškog Gvozda do Krka. Za tako snažne velikaše bori se i nova dinastija Anžuvina. Kolika je vrijednost i kakav je položaj krčkih knezova u posljednjem desetljeću XIII stoljeća, pokazuje sadržaj privilegija što ga dobiva ban Pavao: njegova vlast svršava ondje gdje počinju posjedi i kneštva krčkih knezova! ⁷⁹ Kad su se, dakle, i Vidovi sinovi oglašivali na pozive da dođu izvršiti dužne obaveze, Venecija se dugo nije usuđivala otvoreno istupiti protiv njih i oduzeti im njihov dio krškoga kneštva, osobito ako je i sama imala neprilike sa svojim protivnicima, kao što se to dogodilo početkom XIV stoljeća. U toku mletačkih kriza učestale bi opomene koje se šalju knezovima, ali su ostajale bez ikakvih rezultata.

Krčki su knezovi u to vrijeme zaposleni borbom na granici svojih posjeda, tj. vode borbu s Rabljanima zbog Jablanca. Naime, starješina Vidove loze knez **Dujam** i njegov sin **Fridrik** pristaše su novog kralja mladog Karla I Anžuvina, a osim toga vojuju u tuđini. To iskorištavaju Rabljani i otimaju im Jablanac. Nije, posve razumljivo, slučajno da se uz Rabljane nalazi i ban Pavao. Međutim, ni Dujam nije osobito revan mletački vazal pa se stoga duždevi i ne žure da kazne Rabljane zbog otetog Jablanca i pljačkanja susjednog Krka. Neobično je zanimljivo Dujmovo pismo u kojem duždu tumači spor oko Jablanca. Na duždev zahtjev da ga vrati Rabljanima, Dujam mu odgovara: »Treba da znate da je spomenuta zemlja Jablanac u ugarskom kraljevstvu i ništa od nje ne pripada otoku Rabu, što više, već preko tisuću godina ili pošto je izgrađen Senj, rečena zemlja Jablanac pripadala je kotaru i vladanju senjskom«, ⁸⁰ njegovi su preci, nastavlja u pismu, po milosti dopustili Rablja-

nima da se služe pasištima na susjednoj obali, dakle oko Jablanca, ali su zadržali i dalje vlast nad njim.

Usprkos tome što je knez Dujam u pravu, Venecija ne kažnjava Rabljanje, jer joj nije stalo do kneza Dujma. Ta on je zbog usluga koje je učinio Karlu I nagrađen tada **požeškim komitatom**, a kralj mu potvrđuje i druge neke posjede!⁸¹

Kad je 1317. godine, poslije smrti Dujma II, starješinstvo Vidove loze prešlo na **Vida V**, Venecija se nije ustručavala njegovu nemarnost u vršenju obaveza i plaćanju dužnih podavanja iskoristiti da privuče na svoju stranu Dujmova sina **Fridrika III**, koji će stvarno preko deset godina voditi politiku razgranate porodice. Najprije mu Venecija povjerala vodstvo Vidove loze (Vid nije htio plaćati). Kako je Fridrik i u odsudnoj borbi Anžuvina protiv Bribiraca, što će reći protiv Mladena II, bio na strani Karla I, nagrađen je Drežnikom i Slunjem. »Tom je kraljevom darovnicom zaokružio knez Fridrik III. svoju državinu te postao najbližim susjedom knezovima Kurjakovićima u Krbavi, knezovima Babonićima, pače i knezu Nelipiću«. ⁸² Fridriku najzad priznaje prvenstvo i Skinelina loza na Krku. ⁸³

Međutim, o nekoj dosljednoj porodičnoj politici u početku XIV st. nije moglo biti govora. Stoga i Fridrik jednom vjerno služi Karla I i pomaže banovima protiv Bribiraca, malo zatim ženi svog sina Bartola VIII kćerju najvećeg kraljevog protivnika, kneza Nelipca. Karakteristično je da svoju kćer Elizabetu udaje za bibriskog kneza Pavla II. ⁸⁴

Kad je poslije Fridrikove smrti vodstvo Vidove loze prešlo na njegove sinove **Bartola VIII** i **Dujma III**, odnos se krčkih knezova prema Veneciji nije izmijenio. Braća se sve više povezuju s Anžuvincima, čine im usluge i dobivaju nagrade. Već 1335. god. dodaju svojim dotadašnjim kneštvima **stolnobiogradsku županiju**. ⁸⁵ Dujam je, što se vazalske nepokornosti tiče, nadmašio sve svoje predšasnike: on nikad nije našao vremena da pođe u Veneciju i položi zakletvu vjernosti! Neposlušnost ga je najzad i stajala krčkoga kneštva. ⁸⁶ Uza sve to on se ne ustručava ljubazno pisati duždu, kojega u jednom pismu naziva »svojim blagim gospodarom«. Naime, kad ga dužd Andrija Dandolo 1343. god. poziva da u roku od mjesec dana nadoknadi počinjene štete »vjernim stanovnicima otoka Krka«, onda mu on odgovara da je u posljednjih dvanaest godina bio na otoku svega dva put po jedva pet dana i da ga za tako kratko vrijeme nitko ne može obijediti da je uzeo bilo jedno janje, kastrata ili kokoš. Uostalom, neka mu pišu tko su ti zločinci, jer da nema na svijetu takva čovjeka za čiju bi volju uvrijedio mletačku vlast. On namjerava, dok živi, vjerno služiti dužda i mletačku općinu kao što je dužan! ⁸⁷ Dujmov ugled u Hrvatskoj naročito dolazi do izražaja u vrijeme zadarske bune 1345—46. i još više poslije smrti kneza Nelipca. Upravo odličan položaj Dujmov u Hrvatskoj priječi Veneciju da mu sve do 1345. god. oduzme dio krčkoga kneštva. Tada ga prepušti, po svoj prilici, njegovu bratu Bartolu. ⁸⁸ Dujam je jedan od glavnih krivaca da se Venecija nije domogla bibrirske Ostrovice, već je utvrda, kako je poznato, predana 1347. god. kralju Ludoviku I. Tokom čitavog prvog zadarskog rata, dakle

sve do 1348, Venecija ne zove braću više krčkim, nego senjskim knezovima, što bi moglo značiti da ih je lišila krčkoga kneštva. Premda se u tim neobično teškim godinama Venecija obilno služi prijetnjama, ona sve do gubitka Dalmacije nije u stanju da ih ostvari. Kad oko 1348. god. Dujam umire, njegov brat Bartol nastavlja istu politiku, a Dujmovi su sinovi odličnici na Ludovikovu dvoru. Jedan od petnaest kraljevih baruna koji potpisuju ugovor sklopljen 18. II 1358. u Zadru — »dominus Stephanus comes de Posaga et de Zala«⁸⁹ — to je Dujmov sin Stjepan. On dobiva za vjernu službu i zaladski komitat.⁹⁰

Spomenutim Zadarskim mirom **počinje novo razdoblje u povijesti krčkih knezova**. Oni više nisu vazali ugarsko-hrvatskog vladara i Mletaka, nego samo prvoga. Međutim, novi položaj nameće im i nove zadaće, kojima nisu uvijek dorasli. Naime, sasvim je razumljivo da će Venecija, koja se ne može pomiriti s gubitkom Dalmacije, nastojati poslije Zadarskog mira otežavati položaj stanovnicima istočne jadranske obale. Nedovoljna zainteresiranost Ludovika za Dalmaciju — ona mu više ne treba za napuljsko kraljevstvo — donosi koristi Veneciji. Ludoviku ne polazi za rukom da poslije Zadarskog mira stvori mornaricu, te stoga obrana Dalmacije od Venecije ovisi o tuđoj, prije svega genoveškoj mornarici.

Krčki knezovi, premda je polovica porodice »pomorska«, ne stvaraju niti mogu stvoriti vlastitu mornaricu. Za to nemaju dovoljno kapitala. Oni odavno izbjegavaju da sagrade i one lađe koje su dužni držati za obranu grada Krka. Dakle, njihov se položaj nakon 1358. god. bitno mijenja, jer **vazalitet prema izrazitoj pomorskoj jadranskoj državi mijenjaju za nesigurno prijateljstvo s njom!** Drugim riječima, Venecija će od tada pomagati krčke knezove samo u onom slučaju bude li i sama imala koristi od pružene pomoći. Ona se neće, posve razumljivo, jednako odnositi prema obim granama porodice. Za to nema razloga. Skinelini potomci, ili »krčka« odnosno »pomorska« grana obitelji, nemaju drugog izlaza nego da pokušaju u novim životnim uvjetima potražiti suradnju ili, tačnije, službu u — Veneciji! U njenu službu idu doduše i rođaci s kopna, ali »otočani« su siromašniji od njih i stoga ovise o mletačkoj plaći.⁹¹

Uostalom, u drugoj polovici XIV st. Skinelina loza ima još samo dva člana: **Nikolu II** i njegova sina **Marka**. Nikola je u mletačkoj službi u Trstu⁹² i nekoliko put mu se dopušta da prekine službu i vrati se u Veneciju kako bi mogao posvršavati svoje poslove. Kasnije prelazi na Kretu, ali i tada se obraća na dužda moleći posebnu milost (gratia) da uz polovicu plaće provede u Veneciji šest mjeseci »propter aliqua agenda sua presentia«.⁹³ Takvo isto dopuštenje izdano je i njegovu sinu Marku, koji je uz oca u mletačkoj službi na Kreti (conestabili nostro equestri in Candida).⁹⁴ Iz posljednjeg mletačkog pisma, zapravo dozvole za boravak u Veneciji, saznajemo da je knez Nikola činio Veneciji neka »opera fidelitatis« i da je »zbog toga već mnoge godine lišen baštine i svih svojih posjeda« (et quia multis annis priuatus est proprio patrimonio et omnibus bonis suis). On je tada, tj. 1386, teško bolestan i nema od čega živjeti, pa mu Venecija ostavlja polovicu plaće koju je i dotad uživao (4 dukata mjesečno).⁹⁵

U isto vrijeme dok Nikola II leži bolestan i izdržava se od mletačke milostinje, njegov rođak, starješina Vidove loze **Stjepan I** posuđuje mletačku brzoletku da u njoj doplovi najprije u Veneciju, kako bi produžio dalje do Padove i ondje zaprosio kćer padovanskog vojvode Franje Carrare Katarinu. Mletačko mu vijeće odobrava lađu s opravdanjem da je on, Stjepan »naš građanin« (quod est noster civis), te da su on i njegovi preci uvijek bili najodaniji mletačkoj vladi!⁹⁶ Uostalom, Stjepan se, neobično ojačan spomenutom ženidbom, ne ustručava dužda Andriju Contarena nazvati svojim časnim prijateljem (nostro amico honorando).⁹⁷ Mletačku uslugu vraća ljubeznošću, dopustivši da Venecija postavi u njegovu Senju ponovo svog konsula i zastavu sv. Marka za mletačke trgovce u gradu.⁹⁸

Sa spomenutim Nikolom II i njegovim sinom Markom, o kojemu se poslije 1384. god. ne zna više ništa,⁹⁹ nestaje Skinelina loza, te se utoliko više počinju u hrvatskim zemljama isticati Vidovi potomci. Braća **Stjepan** i **Ivan** bili su, kako je to već ustvrdio V. Klaić, »rođaci ili svojaci goričkih knezova, ortenburških grofova, divinske vlastele, po kojima su opet dolazili u različite odnose s habsburškim vojvodama, celjskim grofovima i drugim vlastodržcima alpinskih pokrajina«.¹⁰⁰ Tako odličan položaj među evropskim dinastima pribavlja im također »dobar sporazumak« s Mlecima, ali ni oni ne propuštaju priliku da se za prijateljstvo naplate. U mletačkom se vijeću predlaže odobrenje zajma (u visini od 2000 dukata — to je neposredno pred Stjepanovu ženidbu s Katarinom Carrara), ali mjesto da Stjepan vraća Veneciji novac, on će svojim ljudima dati izraditi vesla kakva treba mletačka mornarica.¹⁰¹ Dakako, kad izbija drugi Ludovikov mletački rat,¹⁰² braća ne mogu birati uz koga će pristati. Njima je mjesto uz seniora Ludovika I. Fidelitas prema vladaru koji sve više gubi položaje na Jadranu štetna je sve više i njegovim vazalima. S jedne strane, Mleci nisu oklijevali kad im je slabost Ludovikova pružila mogućnost da opljačkaju posjede senjskih knezova,¹⁰³ a s druge strane sam Ludovik počinje uvoditi praksu koju će do savršenstva razviti njegovi nasljednici: on zalaže za najveću moguću svotu gradove i županije po čitavoj Hrvatskoj. U doba spomenutog rata knez Stjepan mu posuđuje 1000 zlatnih forinti, a kralj mu za naknadu zalaže Steničnjak u Slavoniji.¹⁰⁴

U anarhiji koja nastaje poslije Ludovikove smrti (1382) braći je vrlo teško održati uvijek isti odnos prema ugarskom dvoru. Pokazalo se da je Ivan, koji je više naginjao kraljici Mariji, bio u krajnjoj liniji bolje sreće od Stjepana, jer je Stjepanov zaštitnik Karlo Drački nakon tromjesečne vladavine izgubio glavu. Karlo Drački, doduše, ne zaboravlja svog »vjernog i dragog rođaka« (affinis et fidelis noster). Budući da mu je Stjepan učinio »velike, korisne i plodne službe« (grandia, vtilia et fructuosa seruicia), a nada se da će takav biti i u buduće, dopušta mu da ga kćer Elizabeta naslijedi u svim imanjima »kao da je muškarac« (si eset masculus).¹⁰⁵ Dakako, ako ne bi imao muških potomaka. Privilegij je kršio plemićko nasljedno pravo u XIV stoljeću, prema kojem su se kćeri obično otpravljalje mirazom u novcu, a sinovi su i rođaci (generatio) bili nasljednici nekretina.

Tako je Ivan mogao lako prestići brata u natjecanju za kraljevsku naklonost. Gorjanski pokolj 1386. god. i zarobljenje kraljica, koje su dovedene najprije u Počitelj a zatim u Novigrad, bila je izvanredna prilika za Ivana da pokaže svoju odanost. I doista. Ivanove čete i mletačko brodovlje oslobađaju kraljicu Mariju iz novigradskog sužanjstva. Ivana slave po čitavoj Evropi, a Žigmund nagrađuje spasitelja svoje žene ponovnom potvrdom cetinskog kastruma i kotara klokočkog (irreuocabiliter noue nostre donacionis titulo duxerimus conferendum castrum nostrum Cheten nec non districtum Klococh nuncupatos).¹⁰⁶

Kad je knez Stjepan umro, Ivan ostaje jedini nasljednik prostrane državine krčkih knezova i Žigmund ima dovoljno razloga da moćnoga kneza zadrži uz sebe. Broj kraljevih protivnika u Hrvatskoj i Dalmaciji sve više raste. Zato Žigmund povjerava knezu najprije bansku čast u »trojednici«, što je bilo protiv dotadašnjeg običaja.¹⁰⁷ A zatim nakon što mu je potvrdio privilegija svojih predšasnika, dopustio mu je također da na svojim posjedima kopa zlato, srebro, bakar, olovo i željezo bez ikakva podavanja urbure.¹⁰⁸

No, prije nego što je stigao uživati plodove ovog korisnog savezništva, Ivan umire, a svi posjedi krčkih knezova prelaze na njegova sina jedinca — **Nikolu IV** (1393—1432). Premda je po ugledu, častima i imanjima Nikola prestigao oca, nije ni on bio pošteđen posljedica naglih političkih promjena. Naime, to je bilo doba kad i odlični velikaši kao što je bio Ivan, nisu mogli izbjeći kažnjavanju od strane napuštenih seniora. Kad je npr. knez Nikola 1403. god. trenutačno — jer mu je takvu politiku nametala situacija — pristao uz Ladislava Napuljskog, toliko se prepao Žigmundova gnjeva da je, došavši u Veneciju na svojoj galiji, »kao sin našega vladanja«, kaže mletački izvor, tražio savjet kako da se ponaša prema Žigmundu. U Veneciji se, štoviše, tvrdi da je ponudio svoje zemlje i svoju službu »signoriji« (offerenda se et loca sua ad omnem voluntatem nostram). Strah ga je od Žigmunda natjerao tako daleko da je bio spreman povlastice koje su uživali njegovi preci promijeniti u korist Venecije.¹⁰⁹ Premda je i Ladislav Napuljski posebnim povlasticama nagrađivao svog dragocjenog pristašu, Nikola se ipak brzo vraća u Žigmundov tabor. A Žigmund je isuviše zainteresiran da bi ga mogao odbiti. Ta još 1397. god. izvukao je od njega ogromnu svotu od 17.000 dukata za koju je založio njemu i njegovoj majci castrum Ozalj sa pripadnostima (castrum nostrum Ozol vocatum in Regno nostro Sclavonie situm cum toto suo districtu)!¹¹⁰ Inače je Nikola doista bio pravo dijete svoga doba. Ženidbom s Dorotejom Gorjanskom približio se još više Žigmundovu dvoru, a pošlo mu je za rukom privući na Žigmundovu stranu cetinskog i kliškog kneza Ivaniša Nelipčića, premda je Ivaniševa sestra Jelena bila udata za hercega Hrvoja, Ladislavova namjesnika u Hrvatsko i Dalmaciji. Tako 1406. god. »utanačiše dva najuglednija i najmoćnija kneza u Hrvatskoj: knez Nikola u sjevernoj, a knez Ivaniš u južnoj, svečani dogovor, kojim si obećашe međusobnu pomoć i zavjeriše da će raditi u prilog svome kralju Sigismundu«.¹¹¹

No, knez Nikola vrlo je dobro znao na koji će način privući pažnju svijeta na sebe. Domaći redovnik na Krku upisuje 1411. god. ovu bilješku:

»meseca aprila ide knez Mikula, naš gospodin plemeniti v Jerusolim k božemu grobu i pride domov juleja obhodiv dobro i častno«. ¹¹²

Pravu sliku ovog hrvatskog velikaša daje njegovo putovanje u Rim, »ad limina apostolorum« i papi Martinu V. Ali, on ne ide u Rim zato da papi oda svoje poštovanje, već da ga upotrijebi za svoje ciljeve. Jer, mletački izvjestilac iz 1481. poznati A. Vinciguerra, sigurno se ne vara kad tvrdi da mu je upravo papa Martin V pomogao utvrditi srodstvo sa starom rimskom patricijskom porodicom Frangipana i da mu je on, papa, odabrao novi porodični grb. ¹¹³ Nikola, dakle, nije htio zaostati za moćom onoga vremena kad su velikaške porodice odbacivale svoje pravo porijeklo tražeći novo u što starijem doba. Već 1428. god. naziva se Nikola novim imenom: »Mi knez Mikula de Frankapan krčki, senski, modruški knez i pročaja, ban Dalmacie i hrvacki«. ¹¹⁴

Iz ovog naslova moćnoga kneza razabire se da je pošao očevim tragom i u pitanju banske časti. Ali, ta ga je banija, kao i oca, vrlo skupo stajala. Prije svega, Žigmund mu je najprije dijelio jeftine privilegije i potvrđivao je Nikoli posjede koje je već ionako držao. Kad mu je činio u ratu s Mlečanima posebne usluge, Žigmund ga je »nagradio« potvrđnicom »za njegov otok Krk, grad, kastru, sela, šume, pomorske luke, solane, školjeve zvane Prvić. Plavnik i Omišalj kao i njegove pripadnosti i pravo patronata nad crkvama«. ¹¹⁵ Kad su u drugom Žigmundovu ratu s Venecijom (1418—1420) Nikolini posjedi stradali, Žigmund — kojemu je od čitave Dalmacije ostalo uglavnom samo ono što je držao knez Nikola — pronalazi za kneza svojevrsnu nagradu. Naime, početkom 1424. god. nude Nikolini poslanici u mletačkom senatu da će im njihov knez predati »u sigurnost« otok Krk i Senj s pripadnostima, budu li Mlečani uzajmili njihovu gospodarstvu 20.000 dukata. Novac mu je potreban zato što mu je »ugarski kralj« ponudio »banatum Crovacie«. ¹¹⁶ U odgovoru knezu, koga »očinski ljube«, Mlečani se vesele na pomisao da će knez Nikola imati banat i utvrde po Hrvatskoj, ali oni bi mu posudili novac ako dođu do utvrda Knina, Ostrovice i Vrlike. Ne žele da ih u tim krajevima smeta Žigmund! ¹¹⁷ No, i bez mletačkog posredovanja i posudbe, Nikola dobiva baniju za 28.000 zlatnih forinti, za »koje mu je kralj založio gotovo čitavu Hrvatsku, naime grad Bihać s kotarom, gradove Sokol, Ripač, Čoka, Rmanj, Knin, Lab, Vrliku, Ostrovicu i Skradin, županiju Luku, čitava Poljica i sve kraljevske Vlahe u Hrvatskoj«. ¹¹⁸ Žigmundovu nezasićenost prema novcu pokazuje najzad i posljednja prodaja banije neposredno prije Nikoline smrti. Naime, kad se 1431. god. Nikoli osvećuju grofovi Celjski i Herman mu prijeti da će mu oteti banovinu, Žigmund mu je ipak ostavlja, ali za — 14.000 dukata! ¹¹⁹ Tako je Žigmund dugova Nikoli 42.000 dukata.

Iako Nikola nije dugo držao bansku čast, ipak ga je ona toliko uzdigla da je bio najodličniji velikaš u tadašnjoj Hrvatskoj. V. Klaić je imao pravo kad je ustvrdio da je »knez i ban Nikola živio u vrlo burno doba za hrvatsko kraljevstvo. Preko njegove glave prohujale su silne bure, drmala se prijestolja i grabila se hrvatska zemlja«, ali on je »uza sve to srećno održao državinu svojih otaca, pače ju je i proširio«. ¹²⁰ Nikola je za suvremenike »plemeniti ban«, ¹²¹ za Krčane »naš gospodin«,

a njegovi su sinovi jednostavno »Banići«. Već su te činjenice dovoljne da pokažu što je knez Nikola značio u političkom životu tadašnje Hrvatske. No, bilo bi pogrešno kad bismo zasluge za uspon porodice u to vrijeme pripisivali samo njemu. Nema sumnje da su spretno sklapane porodične veze pridonijele proširenju posjeda i ugleda, ali kraljeva glad za novcem omogućila je knezu politički uspon. S druge strane, Venecija — koja je u Nikolino doba Žigmundu otela Dalmaciju — ne može »kupiti« od Ladislava Napuljskog i Nikoline posjede. Ona ih se nije usudila preuzeti ni onda kad ih je prestrašeni knez sam nudio. Ako se još doda da je Nikolinom snahom postala kćer najjačeg hrvatskog velikaša uz Nikolu, onda se zaista može kazati da su krčki knezovi za bana Nikole bili na vrhuncu svoje moći.

Utoliko se teže doima propadanje porodice nakon Nikoline smrti, propadanje koje će najzad dovesti do gubitka njihove kolijevke — otoka Krka.

Bili bismo nepravedni kad bismo uzroke propadanja sveli na neslogu »Banića«. Nitko nije od **devetorice Nikolinih sinova** mogao zahtijevati da se podvrgnu vlasti najstarijeg brata **Ivana**. Kako se braći bilo teško nagoditi u podjeli baštine, pokazuje dioba najodličnije časti — banata: preuzimaju ga najstariji sin Ivan i treći brat pa starosti Stjepan II.¹²² Potonji je jedan od najuglednijih Žigmundovih dvorjanika i prati ga svuda po Evropi.¹²³ Kad se Stjepan prateći kralja istrošio, Žigmundu ne preostaje drugo nego da Stjepanu ostavi bansku čast tako dugo dok mu isplati dug koji je narastao već na 45.000 dukata. Ovisnost vladara prema Krčkima, u koju ga je neprestano dovodila nestašica novaca, bila je uzrokom da je Žigmund, čim mu se pružila prilika, okrenuo oružje protiv »Banića«. Budući da je riječ isto tako brzo davao kao i uzimao natrag, poveo je 1436. god. protiv bana Ivana rat zbog ogromne Nelipčičeve baštine. Žigmund se tada ne ustručava lišiti Ivana banske časti, koju povjerava Matku Talovcu.¹²⁴

Žigmundova smrt (1437) ne donosi velike promjene u Hrvatskoj. Zaraćene velikaške porodice gotovo ne priznaju kraljevsku vlast, tako da ni novi banovi ne mogu mnogo učiniti.

Međutim, različiti interesi i istovjetne težnje razdvajaju sve više krčke knezove, tako da sredinom stoljeća jedini izlaz vide u podjeli posjeda i časti. Trodnevna nagađanja u Modrušama završavaju najzad konačnom podjelom državine na osam dijelova (sedam Nikolinih sinova i Juraj I, sin pokojnog bana Ivana).¹²⁵ »Tako se porodica Frankopana raspade tom zgodom na **osam loza**, a njihova državina **na osam velikaških gospoštija**. Da se ipak bar nekako održi zajednica porodice, ustanoviše, da gradovima Krkom i Senjem skupno vladaju i da svaka grana imade u njima svoj dio (porcio) dohodaka i nekretnina«.¹²⁶

Već je V. Klaić s pravom isticao naročitu važnost ovog porodičnog dogovora. Jer knezovi zaista »sve bez privole kralja i bana dijele svoju državinu na osam baština, a uz to hoće ipak da sačuvaju jedinstvo svoje porodice, pak proglašuju, da imanje izumrle loze postaje baštinom preživjelih loza«. No, u ono »burno vrijeme, kad je zakoniti kralj Ladislav

Postumus bio još djetetom kod svoga skrbnika kralja Fridrika III., kad se ni u Ugarskoj ni u Hrvatskoj nije marilo, tko kraljuje ni tko banuje, nije se nitko podigao protiv akta, utanačena u Modrušama.¹²⁷

Ako se dobro razmotri način na koji su dijeljeni posjedi i prihodi, može se lako pretpostaviti da je dioba uzrokovala nove porodične sukobe. Osim što su posjedi nejednako podijeljeni, neka su kneštva tako razbijena na različite vlasnike da je moralo dolaziti do svađa. Na primjer: knez **Ivan VII Mlađi** — koji će nas odsad najviše zanimati — dobiva doduše Bužane kao zatvorenu cjelinu, ali od čitava Vinodola pripao mu je samo kastrum Hreljin. A u malom su Vinodolu osim njega vlasnici pojedinih općina i kastra braća Nikola, Stjepan, Dujam i Martin. Dakle, mala vinodolska knežija razbita je na petoricu vlasnika! Slično je bilo i sa susjednim otokom Krkom, premda je grad Krk trebao da bude zajedničko dobro. Najnezadovoljniji je upravo najmlađi brat Ivan. On želi čitav otok Krk i doskora nalazi način da to i postigne. Venecija jedva čeka da je koji od braće zamoli za pomoć. Dužd je očito i posredovao kod nove nagodbe do koje dolazi 1451. godine. Tada se pojavljuju u Veneciji poslanici »magnificorum dominorum comitum Segnie« — Venecija ih neće nazivati ni Krčkim knezovima ni Frankopanima! — i javljaju da su se njihova gospoda nagodila (eos devenisse ad concordiam) i provela jedinstvenu podjelu svojih zemalja i mjesta, u kojoj su složno »dali i doznacili knezu Ivanu Krk s čitavim otokom«. A Ivan je zato prepustio braći čitav svoj posjed na kopnu (totum statum suum terre firme).¹²⁸ Poruka koju poslanici predaju mletačkoj vladi više nego jasno tumači uzroke nove politike kneza Ivana: on želi i živjeti i umrijeti samo pod mletačkim vrhovništvom i stoga moli mletačku vladu da »ga primi u zaštitu i u svoju ponovnu preporuku i da mu dopusti da može u Krku podići zastavu sv. Marka« (eum acceptare sub protectione et recommendis nostris, ac sibi concedere, quod possit elevare vexillum sancti Marci in Vegla). Neka mu Venecija pošalje jednu galiju i on će se sa svim što ima podvrgnuti njenim zapovijedima.¹²⁹

U mletačkom je vijeću ogromnom većinom prihvaćen Ivanov prijedlog i zaključeno je da se dogovor i pismeno obostrano učvrsti. Ivan će biti dužan da se otad odnosi prema Veneciji »ut verus recommendatus noster«!¹³⁰

U ovom historijskom činu, čije dalekosežne posljedice Ivan nije vidio, ponavlja se nekako tragična sudbina stanovnika istočne jadranske obale. Pritisnuti s kopna, vide rješenje svog životnog puta u zamjeni kopnenog pritiska onim s mora, jer mi se taj, baš u tom času, čini slabijim. Taj život između Scile i Haribde karakterističan je za stanovnike ove bogate obale od prvih poznatih vijesti u povijesti ljudskog roda, a dobivao je tokom vremena politički različite, ali sadržajno u biti uvijek iste oblike: onaj tko se nudio za novog »zaštitnika« obećavao je svašta, a mislio je dati ništa ili malo. I privilegiji Arpadovića dalmatinskim gradovima i »zaštita« mletačkog lava završavaju obično kao pusta neostvarena obećanja, dok stvarnim životom Dalmatinaca i drugih stanovnika obale i otoka upravlja onaj koji je jači, onako kako on želi.

Kad, dakle, danas gledamo na zbivanja na jadranskoj obali sredinom XV st. u historijskoj perspektivi, koje krčki knez Ivan nije mogao biti svjestan, onda ga ne smijemo suviše strogo osuđivati zbog njegovih postupaka. Nema sumnje da je bio naivan kad je vjerovao da Venecija, u situaciji u kakvoj se nalazila nakon 1420, neće pokušati da ponudenu zaštitu iskoristi. Uostalom, Mleci nisu ni ostavili knezu Ivanu mogućnost da se predomisli i jednostavno mu ne preostaje drugo već da do kraja života ostane u »lavljem zagrljaju« koji je sam izabrao.

Čini se da kneževu raspoloženje prema »signoriji« odražava i njegova oporuka koju diktira svom notar 1453. godine,¹³¹ premda i sam Vinciguerra kasnije tvrdi da je oporuka bila fingirana zbog Ivanove braće: njom je htio pokazati svojoj braći da će dužd biti jedini nasljednik na otoku ne bude li on imao muških potomaka. Ako je to tako — a nema razloga ne vjerovati riječima kneževa protivnika — onda oporuka pokazuje gotovo djetinjastu naivnost kneza koji je mislio da će se dužd ustručavati da odredbe njegove fingirane oporuke ostvari. Nabrojivši »pia legata« u iznosu od svega 556 dukata godišnje i sjetivši se godišnjom doživotnom penzijom svojih vjernih vazala,¹³² Ivan određuje za svoje baštinike buduću djecu. Njima ujedno pod kaznom očinskog prokletstva (sub pena paterne maledictionis) nalaže da se »nikada i ni u koje vrijeme ne usude otuđiti od spasonosnih opomena, savjeta i naloga spomenutog odličnog vladanja mletačkog« (ut nunquam ullo tempore a salubribus monitis, consiliis et preceptis prefati illustrissimi ducalis domini Venetiarum oberrare presumant). Ivan dalje određuje da će, u slučaju ne bude li imao zakonitog nasljednika, univerzalnim nasljednikom i izvršiteljem oporuke biti — mletački dužd!¹³³

Da čitav ovaj postupak kneza Ivana rezultira iz nesređenih porodičnih odnosa, pokazuje zahtjev da ga dužd otkupom njegovih dobara oslobodi bude li pao u ruke svojih protivnika i neprijatelja. Dužd neka tada postupa i radi kako je dužan činiti i raditi »pius et bonus pater pro suo devotissimo fillio«! Jer on, Ivan, ima potpuno povjerenje u njegovu, tj. duždevu dobrotu i čovječnost.¹³⁴

I ženidba je Ivanova obavljena prema novim političkim vezama: on uzima za ženu Elizabetu, kćer mletačkog patricija Pavla Maurocena.¹³⁵

U jednom dokumentu iz tog vremena knez Ivan se naziva »Veglae tociusque insulae dominus et comes«¹³⁶ ili, u kasnijem hrvatskom obliku, »gospodin Ivan Frankapan, **krčki i otoka gospodin** i senski i modruški i pročaja knez«,¹³⁷ pa bi u drugačijim prilikama takav knežev naslov bio odlično svjedočanstvo neograničene vlasti nad gradom i otokom. Naime, promjena titule **krčki knez u gospodin otočki** nije slučajna. U naslovu što ga sada nosi krčki knez nema više traga mletačkoj vlasti nad otokom, jer krčki knezovi nisu više od 1358. god. **comites veglenses**, nego **domini veglenses**. Ivan će, doduše, poput svoje braće nositi povremeno sve kneževske naslove bez obzira na to što ima u vlasti samo najstarije porodično kneštvo.

Prema tome, tragika je ovog posljednjeg krčkog kneza upravo u tome što je početak njegova gospodstva na otoku bio stvarno i završetak njegove vlasti, a ipak je za sve bio sam krivac.

Formalna mletačka zaštita pretvarala se vrlo brzo u teror nad knezom. Dužd je, doduše, dovoljno razborit da Ivana predstavlja kao »plemenitog našeg građanina« kojega mletački činovnici na Jadranu treba prijateljski da dočekuju i zaštićuju,¹³⁸ ali ga lažna ljubeznost prema knezu ne smeta da od njega već 1461. god. zahtijeva da potpuno uništi krčke solane!¹³⁹ U mletačkom se vijeću vesele kako se Ivan doista **najspremnije** (promptissime) odazvao **mletačkoj zapovijedi** (jussis nostris) i namjerava se i dalje poslušno podvrgavati mletačkim zapovijedima kao »filius obedientie et devotissimus noster«. Tada je u mletačkom vijeću predloženo da se taj »sin poslušnosti« nagradi koparskom solju i to s 500 nodija godišnje.¹⁴⁰

Usprkos postupka kneza Ivana, Venecija ne otvara slobodnu trgovinu na otoku ili uopće sa zemljama krčkih knezova. Ona se i poslije 1451. god. drži svojih odredaba o zabrani trgovanja nekom robom, iako duždovi priznaju da mletački trgovci uživaju na našoj obali mnoge pogodnosti.¹⁴¹

Nepristranu je ocjenu posljednjeg krčkog kneza teško dati i zbog toga što je upravo najopsežnije vijesti o njemu zapisao prvi providur (provisor) koji kao predstavnik mletačke vlasti dolazi na otok.¹⁴² Bio je to Antonio Vinciquerra. Već je V. Klaić u povodu Vinciquerrina izvještaja napisao ovo: »Ali ako i jest mletački šatirik stvorio karikaturu od kneza Ivana, skupivši u groznu cjelinu sve, što se o nesrećnom Ivanu nakon njegova pada naklapalo, ipak se ne može tužni Ivan posve opravdati.«¹⁴³ Klaić je također upozorio da je Ivana slično opisao i hrvatski ljetopisac Šimun Klimentović. Premda je »fra Šimun, sin Jurija Klimentovića z Lukuran« bio mletački podanik i kao takav naginjao negativnoj ocjeni mletačkog protivnika, on je po svoj prilici zapisao ono što se o knezu javno govorilo početkom XVI stoljeća.¹⁴⁴ Šimun piše o »ratu kneza Ivana krčkoga« ovo: »1840. pervara. tada pride maer blaž s vojskom na kneza ivana banića v krk. I poide malo počten van z otoka. A gospoda bneci vzeše krk i otok i kneza ivana. I umri nigde za gorom gladom, všenci ga ujiše, zač biše zao gospodin. I zato ga bog kaštiga i zgubi svoe gospodstvo cića napravde ku činaše v omišli.«¹⁴⁵

Prema tome, kasniji kroničar najviše zamjera knezu Ivanu što je načinio neku nepravdu Omišljanima, a Vinciquerra tvrdi da je bio omražen zbog toga što je oporezovao otočane u odlučnoj borbi za otok s Matijaševim kapetanom Blažom Podmanickim.¹⁴⁶ Oba su pisca pristrana i svaki na svoj način opravdava mletačku vlast nad otokom, osuđujući Frankapane. Na misao o kneževoj »nepravdi« prema kaštelu Omišlju dolazi kasniji ljetopisac po svoj prilici zato što je bilo opće poznato da je Ivan naselio Vlahe na teritoriju spomenutog kaštela. Uostalom, u Ivanovoj oporuci iz 1454. god. nalazi se i jedno priznanje koje bi moglo upućivati na kneževu zloupotrebu. On određuje da se stanovnicima otoka vrate onih 500 dukata koje im je oteo. Bit će dakle tačna Klaićeva ocjena koji u Ivanu vidi čovjeka onog vremena što »čini koji put nasilja svojim podanicima«, ali »tvori i mnoga dobra, naročito crkvama i manastirima.«¹⁴⁷ Za Ivana je bez sumnje bilo najkobnije to da se našao u sukobu dviju

tada nepomirljivih snaga: Venecije i kralja Matije Korvina. Kad je svojim neopreznim postupkom izazvao Matijaša, Venecija ga uklanja s otoka da joj ne bi izmakao iz ruku.

Svađe što su zaredale među Frankapanima daju povoda ugarsko-hrvatskom vladaru da 1469. god. pošalje protiv njih svoju vojsku. Nakon žestokih borbi pada potkraj godine u ruke kraljevskog kapetana grad Senj. »Razmirice u porodici Frankapana završile se za taj čas time, da su oni izgubili grad Senj, koji su sami držali za 'gnijezdo' svoje i za temelj svekolike vlasti svoje«. ¹⁴⁸ Premda je Matijaš oteo i Ivanu VIII Brinjskom njegov dio djedovine, Ivan iskorištava zgotu kad je njegov brat Stjepan sa sinom Bernardinom u tuđini, a brat Martin bolestan i prebacuje se ponovo na kopno i zauzima Novi i Bribir u Vinodolu. Martin, koji dobro zna da iza Ivana stoji Venecija, povjerava obranu svojih posjeda kralju Matijašu, ali tako da ga proglašava jedinim svojim baštinikom! Kraljevska vojska tjera kneza Ivana natrag na Krk i to je, kako je već Klaić kazao, »početak rasula njegove vlasti«. ¹⁴⁹

U uputama mletačke vlade kao i u postupku kralja Matijaša prema knezu Ivanu ogleda se čitava prljava diplomatska igra u kojoj su protivnici nevješto prikrivali svoju osnovnu namjeru da se dočepaju Ivanove baštine. No, dok Vinciquerra putuje prema Senju da lažnim optužbama zaustavi kapetana Blaža, on je već prešao na Krk i zauzeo Omišalj. Kad se ugarska vojska približila gradu Krku, knez se Ivan, očito prestrašen, dao nagovoriti od mletačkih predstavnika, prije svega samoga Vinciquerre, da napusti otok kako ugarska vojska ne bi više imala povod da napada na grad. Vinciquerra uvjerava svoju vladu da je knez Ivan svojim sakupljenim ljudima održao otprilike ovakav govor: »Braćo moja! Ja sam sin i službenik presvijetle signorije mletačke, a naši su stari primili ovu državu od njezine jasnosti. Znajući da mi sile ne dostaju, da bi vas mogao dovoljno obraniti od te prijeteće vojske, volim da se opet povratite u podaništvo rečene presvijetle signorije, koja je vrlo moćna za obranu i uzdržavanje života i stvari vaših, nego da postanete plijenom tih okrutnih Ugra. Stoga pred svima vama predajem svoju državinu presvijetloj signoriji, a u ruke velemožnoga providura te kao posljednju svoju zapovijed nalažem vama, da odsad budete podanici i kletvenici svetoga Marka te da signoriji prisegnete odanost i vjernost«. ¹⁵⁰

Javna izjava za koju je Ivan mislio da je varka za Ugre, bila je zamka u koju je njega uhvatila Venecija. I kad je poslije odlaska ugarske vojske htio natrag preuzeti upravu otoka, mletački ga je providur najprije onemogućio, a zatim na zapovijed svoje vlade i udaljio s otoka. Jedina utjeha izigranom knezu ostaje posljednje imenovanje činovnika na otoku, koje dakako, više nitko ne sluša.

Ne shvativši veličinu tog događaja, i stanovnici su otoka, prema Vinciquerrinu svjedočanstvu, s neobičnim veseljem primili mletačku vlast i radovali se kneževu odlasku. ¹⁵¹

Svi kasniji pokušaji kneza Ivana da se vrati na otok ostaju bezuspješni. On se toliko ponižava da odlazi i na dvor kralja Matijaša, ali je i

odanle protjeran i umire negdje na ugarskoj granici, bježeći pred kraljevim gnjevom.¹⁵²

Tako su poslije tristogodišnjeg vladanja Frankapani istjerani iz otoka na kojem su se počeli uzdizati kao obični mletački činovnici. I ako smo danas pozvani da damo ocjenu ove prijelomne godine u krčkoj povijesti, onda ćemo se prije svega pitati da li je za krčko stanovništvo u XV st. bila teža vlast domaće vlastele ili novouvedene mletačke uprave. Dobro poznati trgovački interes mletačke vlasti kojim je ona još u XV st. ograničavala slobodnu trgovinu otočana i krčkih knezova¹⁵³ dovoljna je polazna tačka za objektivnu ocjenu stare i nove uprave. Uostalom, još se mletačka vlast nije dovoljno ni učvrstila, a već dužd šalje providuru Bembu poruku neka ukloni s otoka »fratres sclavos, qui sacrificant et celebrant divina officia more sclavo« i koje zbog različitih razloga valja udaljiti, tako da se više ne vrate na otok!¹⁵⁴ Budući da je zapovijed izdana već polovinom 1481. godine, nema sumnje da je duždu bilo doista stalo do toga da redovnici vrše misu »po našem latinskom običaju« (more nostro latino). Mletačka vlada prema tome tjera glagoljaše, i bez sumnje to čini iz političkih razloga.

Za otočane je, prema tome, počela borba za život u svim pravcima. Tačno je, doduše, da se mletački providuri nisu mogli pretvoriti u nasljedne činovnike, ali to je po svoj prilici bila jedna od rijetkih prednosti nove mletačke vlasti na otoku. Ako su mletački činovnici u XV i XVI st. upozoravali na neke zloupotrebe vlastitih činovnika, onda su to činili samo zato da zaštite interese mletačke države. Neobično su zanimljivi prijedlozi koje za poboljšanje općeg gospodarskog stanja otoka daje prvi providur, više put spomenuti A. Vinciguerra. Pišući pismo nekom svom prijatelju, neobično hvali plodnost otoka, ali nepravedno tvrdi da su ga »tirani« — kako zove Frankapani — potpuno opustošili. Zato treba otok što prije kolonizirati i podići na njemu trgovinu. Treba, zatim, njegovati stočarstvo i vinogradarstvo, a solane bi mogle donositi mletačkoj općini soli koliko god bi htjela. Najzad, mogu se uzgajati i »hrvatski konji«.¹⁵⁵ Kad bi se prihvatili njegovi prijedlozi, otok bi se mogao sam uzdržavati. Jasno se može razabrati da duždeva tajnika zanima samo trgovina, pa se zanima na koji bi je način mogao podići. O nekom podizanju kulturnog života na otoku ne može za mletačke vladavine biti — bar po ovim prvim vijestima — ni govora. A krčki knezovi se nikad nisu na tako »materijalistički« način odnosili prema svojoj zemlji.

Mletačke namjere na otoku otkriva vrlo jasno uputa s kojom putuje na otok prvi »provisor insule Vegle« po imenu Franjo Barbo.¹⁵⁶ Njegov zadatak, doduše, jeste da upravlja otokom »secundum statuta et ordines illius civitatis et insule«, ali samo u onom slučaju ako su te odredbe i statuti u skladu s mletačkim dostojanstvom i na čast Bogu! Učine li mu se neke odredbe sumnjivima, neka to javi odmah u Veneciju. Inače se od njega zahtijeva da marljivo skuplja mletačke prihode s Krka. Dvoličnost mletačke vlade, koja je još u drugoj polovici XVI st. osuđivala Frankapani kao tobožnje tirane, očituje se u gramzljivosti kojom ona skuplja prihode s otoka: Barbo treba da pošalje u Veneciju ne samo redovite

prihode (introitus ordinarii insule) nego i neke »alie addite gravedines«, koje je uveo »tiran« — knez Ivan!¹⁵⁷ I dok je »signorija« zahtijevala od kneza Ivana da sruši sve solane kako joj ne bi konkurirao, ona je od postepeno podizanih svojih prihoda dobivala s otoka toliko koliko ni iz jedne druge blagajne iz Dalmacije (che non fa alcuna camera di Dalmatia — izvještaj G. B. Giustiniana iz 1553. godine).¹⁵⁸

Stoga za nas nema više nikakve sumnje da je Venecija izigrala kneza Ivana da bi došla do ovog bogatog otoka. I što su njene namjere bile nečistije, utoliko je više ocrnjivala pred svijetom kneza Ivana, kojega, prema tome, treba smijeniti. No, sačuvani podaci jasno svjedoče da je Venecija išla u iskorištavanju otočkog stanovništva dalje od krčkih knezova, a da otočanima ipak nije davala nikakvu nadoknadu. Dužd se, što više, još 1481. god. ne ustručava pokupiti sve dotadašnje kneževske prihode i povrh toga opteretiti otočane godišnjom penzijom knezu Ivanu i njegovoj kćeri u visini od 5000 dukata.¹⁵⁹ Odredba je bila vrlo siguran način da kod stanovništva omrazi i tako oklevetanog posljednjeg Frankapana.

ODNOS KNEZOVA PREMA KRČKIM OPĆINAMA

Kolikogod se prvi mletački izvjestilac 1481. god. trudio da pokaže kako je Frankapan uništio otok, ipak je, dolazeći sam sa sobom u kontradikciju, morao najzad priznati da je otok bogat. Osobito se divio velikom bogatstvu crkava — a ima ih, kako kaže, preko sto — pa su takva priznanja u njegovu izvještaju najbolji protudokaz tvrdnji da je Krk pod Frankapanima postao »speloncha de ladri«.¹⁶⁰

Dragocjeni su Vinciguerrini podaci o nekadašnjoj **općinskoj upravi**. Uprava je bila u rukama **općine** (comunità) podijeljene na **plemiće** i **puk** (zentilhomeni et populo), tako da su plemići imali tri, a pučani jednu čast. Uprava, tj. knez, potknežin i sudac kao i dva advokata, mijenjaju se svake godine. U gradu su i dva **vijeća**: **veliko vijeće** koje se sastoji od plemića i pučana, i **malo vijeće** od 25 do 30 članova.¹⁶¹

Vinciguerrin izvještaj nadopunjuje sedamdeset godina mlađi Giustiniani podatkom da se članovi maloga vijeća biraju u velikom vijeću.¹⁶²

Ovaj prvi službeni opis otoka zanimljiv je za nas i zato što daje i popis naselja. Tada je otok razdijeljen na grad (città) Krk i pet kaštela (Omišalj, Baška, Vrbnik, Dubašnica i Dobrinj). Teritorij se grada i kaštela dalje dijeli na sela, koja su prema Vinciguerrinim podacima također imala svoje činovnike (ville hanno iudici et officiali). Svaki kaštel ili kasttrum ima potknežina (viceconte), suca (iudice), činovnika (? satnik, official) i 12 doživotnih jurata ili prisežnika. Po tipu uprave razlikuju se od ostalih naselja Krk i Omišalj. Oba mjesta imaju **kaštelane**, a nemaju **potknežine**.¹⁶³

Prvi detaljni popis krčkog stanovništva — to je izvještaj Augustina Valerija iz 1527. godine¹⁶⁴ — daje po svoj prilici stanje kakvo je bilo na

otoku i u doba kneza Ivana Frankapana. Valerij je poslao u Veneciju ove podatke o stanovništvu:

Grad Krk sa svojim kotarom ima 719 »dimova«,¹⁶⁵ 3393 stanovnika, od kojih su 763 muškarca sposobna za oružje (de facti).

Baška	307 »dimova«,	1580 stanovnika	i	361 muškaraca	za vojsku
Vrbnik	337 »dimova«,	835 stanovnika	i	213 muškaraca	za vojsku
Dobrinj	190 »dimova«,	676 stanovnika	i	193 muškaraca	za vojsku
Soline	92 »dimova«,	430 stanovnika	i	101 muškaraca	za vojsku
Omišalj	264 »dimova«,	1195 stanovnika	i	322 muškaraca	za vojsku
Dobašnica	361 »dimova«,	2352 stanovnika	i	581 muškaraca	za vojsku

Prema tome, otok ima početkom XVI st. **2170 »dimova«, 10.461 stanovnika i 2534 muškaraca sposobnih za vojničku dužnost.**

Taj je popis neobično zanimljiv i po **gustoći stanovništva**, jer ona ipak na neki način odražava historijske procese. Posve je prirodno da je najveće naselje na otoku grad Krk sa svojim kotarom, ali je isto tako karakteristična činjenica da je Dubašnica najgušće naseljen kraj.¹⁶⁶ Dok je gustoća stanovništva prema gornjim podacima (broj stanovnika na jedan »dim«) u gradu Krku svega 4,7 — u Dubašnici je 6,5. Vrbnički je teritorij u to vrijeme već gotovo opustio, u njegovu kotaru leži samo Risika, a gustoća je stanovnika tek 2,4 čovjeka na »dim«. Od Dobrinja su se u to vrijeme odijelile Soline kao samostalna općina, tako da su, prema podacima iz 1481. godine, na njegovu teritoriju još tri sela (Klimno, Sužan i Tribulje). Po gustoći stanovništva za Dubašnicom slijedi Baška (5,1), premda i ona ima po Vinciguerrinim podacima unutar svog teritorija samo jedno selo (Kraj). Najzad, za Baškom slijedi Omišalj koji svršetkom XV st. obuhvaća unutar svojih granica 6 sela (Miholjice, Sv. Vid, Plužine, Sv. Martin, »Charugnach« i Glavice). Omišalj je po broju stanovnika treća općina na otoku.

U svim mletačkim izvještajima XV i XVI st. riječ je o jednom **gradu i pet kaštela** na otoku kao o posebnim općinama, od kojih svaka ima svoj određeni i omeđeni teritorij. Izvjestitelji neće možda uvijek nabrajati jednak broj sela, ali su složni u nazivima za središta općina koja zovu **kaštela**. Nema sumnje da se u njihovim izvještajima ogleda terminologija koja se upotrebljava na samom otoku, i zato oni ne vode suviše računa o tome da li su ta naselja stvarno kaštela ili nisu. Tako su činili sve dok nije providuru Andriji Bondumieru 1571. god. dojadio taj nesklad između terminologije i stvarnog stanja na terenu, pa je on u svojoj relaciji, između ostalog, napisao i ovo: na otoku su osim grada i pet **mjesta** (luochi) koja Krčani zovu **kaštelima**, premda je samo jedno od njih utvrđeno.¹⁶⁷ Prema tome, mletački se činovnik buni što otočani nazivaju neутvrđena mjesta također kaštelima, jer po svoj prilici ne zna kako je do toga došlo. On ni ne pomišlja na to nema li možda ova neobična terminologija dublji razlog i ne leže li uzroci neodgovarajućeg nazivanja u dalekom procesu nastajanja općine na otoku?

Ne uzimajući u obzir manje ili veće promjene u granicama pojedinih krčkih općina, mogli smo se, listajući izvore, uvjeriti da se općine gotovo nepromijenjene pojavljuju s prvim pisanim izvorima. Stoga se samo od sebe nameće **pitanje njihova nastajanja**. Problem geneze krčke općine usko je povezan s drugim pitanjem koje smo sebi postavili kao cilj: naime, kakav je odnos krčkih knezova prema općinama, njihovim predstavnicima i stanovnicima. Dakako, u stoljetnom procesu. Bez odgovora na to pitanje ne možemo dati ni nepristranu ocjenu frankapanskog vladanja na Krku.

Da bismo shvatili u kakav su odnos došli krčki knezovi prema općinama kad su početkom XII st. preuzimali otok od mletačkog dužda, moramo se osvrnuti na općine do toga vremena.

Izvori iz razvijenog srednjeg vijeka za čitavo kvarnersko područje pokazuju jednu već odavno utvrđenu činjenicu: postojanje **cjelovitog pravnog područja** na Kvarnerskim otocima, u Hrvatskom primorju i na susjednom istarskom tlu. Jedinstvenost tog pravnog područja najjače dolazi do izražaja u **pravnim spomenicima** — **statutima**, koje imaju općine na čitavom spomenutom području. Međutim, historiografiji, pogotovo novijoj, nije izbjeglo ni to da se na tom području pojavljuje gotovo ista slika društvenih odnosa, pa se odavno nastojalo istražiti gdje su korijeni tih pojava. Starijoj se historiografiji činio problem vrlo jednostavnim, te je prebrzo na njega odgovorila tražeći uzroke u »samonikloj slavenskoj općini« ili u »starohrvatskom narodnom pravu«. ¹⁶⁸ Međutim, pošto je s pravom napušteno zastarjelo mišljenje o istovetnosti etničkih i pravnih kategorija, takvom je teorijom bilo nemoguće riješiti postojanje ili, tačnije, nastajanje općina na tom jedinstvenom pravnom području.

Kad je pred više od 20 god. J. Žontar postavio sebi rješenje tog zadatka, onda je na nastajanje općinske organizacije gledao kao na rezultat trostrukog procesa: nastajanja kaštelanske organizacije, udruživanja stanovnika i crkvene organizacije župa. Daljem je razvitku, kako on misli, pridonosio od XII st. dalje i komunalni pokret koji je postepeno prodirao »iz primorskih gradova Istre i Dalmacije prema unutrašnjosti«. ¹⁶⁹

Kolikogod je Žontarov prijedlog za rješenje tog problema bio tematski najširi, bilo ga je teško prihvatiti kao jedino rješenje za problem geneze općine, prije svega zato što Žontar nije svoje teoretske pretpostavke potkrijepio izvornim materijalom. Zato sam, pišući o tome, doduše sa drugog stajališta, još pred dvadeset godina, problem radije ostavila otvorenim. ¹⁷⁰ Jedno mi je tada, kao što mi je i sad, sasvim jasno: da općina kao organizacija stanovnika na određenom teritoriju ne može biti »samonikla«, niti je odlika nekog naroda. Ako se općina pojavljuje kao organizaciona forma kako kod Slavena tako i kod Germana, onda je ona rezultat određenog društvenog i političkog razvitka, a ne neka »narodna« pojava. Napuštanjem zastarjelog mišljenja o različitim »nacionalnim« pravima stvorila se objektivnija i šira osnova za rješenje problema. Pogotovo ako se uzmu u obzir i rezultati do kojih su došli i bizantolozi ispitujući problem općine na području bizantskog carstva. Naime, neosporno je utvrđeno da je Bizant u vlastitom interesu potpomagao razvitak

općina i da je zato karakteristična njena organizacija i na bizantskom političkom području.¹⁷¹

S druge strane, dragocjenu nam pomoć u ispitivanju tog problema mogu pružiti rezultati arheoloških iskapanja na području bizantske Istre. Oni su nedvojbeno opravdali pretpostavku da su Slaveni u bizantskoj Istri dobili ne samo općinsku organizaciju nego i vojničko uređenje.¹⁷²

Ništa nas ne priječi da najnovije rezultate dobivene za Istru primijenimo i na područje Bizantske Dalmacije. Pogotovo zato što su rezultati filoloških istraživanja (prije svega toponomastike) omogućili da se ispravi netačno mišljenje starije historiografije o etničkim odnosima na području Bizantske Dalmacije.¹⁷³ I najzad, danas je posve drugačije mišljenje o teritorijalnom opsegu ove izdužene bizantske provincije od VII st. dalje.¹⁷⁴

Stoga neće biti više moguće prihvatiti starije mišljenje da su od VII st. dalje živjela na otoku Krku »dva naroda pod dva gospodara«, grad Krk s »latinskim (romanskim) starosjediocima« pod bizantskim carem i »slovenski Hrvati, koji su se pokoravali svom knezu ili banu na susjednom kopnu«. ¹⁷⁵ Nemoguće je još uvijek podržavati mišljenje da »gradski« Krk ima posebnu upravu, općinu i zakone, a da su Hrvati podijeljeni »u plemena, nastavali u župama, usred kojih su stajali župski gradovi (castrum, castellum, kašteo)«. Tačno je, doduše, da su se slavenska kasta posvuda na teritoriju bizantskih jadranskih provincija nalazila i na »starim rimskim naseobinama«, ali nova organizacija poslije njihove kolonizacije na bizantskom području nije bila župska niti su ondje Slaveni živjeli i dalje podijeljeni u plemena.

Mogli bismo, prema tome, proces slavenske kolonizacije otoka Krka zamišljati ovako: Slaveni su bez sumnje već od početka VII st. prelazili na jadranske otoke i kolonizirali ih.¹⁷⁶ Na Krku su ti Slaveni po svoj prilici u velikoj većini Hrvati sa susjedne hrvatske obale.¹⁷⁷ Bizantski carevi, pod čijom je vlašću poslije slavenske seobe na Balkanu ostalo još samo otočje i nekoliko gradova na kopnu, vrlo rado primaju slavenski elemenat i daju mu, štoviše, **općinsku organizaciju**. Neke od Slavena primaju u vojničku službu. Odatle, bez sumnje, izraz **castrum** ili **kaštel** (castellum) za središte općine, u kojoj ima i vojnički organiziranog stanovništva. Kašteli su, bez obzira na to što svi nisu bili utvrđeni, ipak nazivani tako jer su bili administrativna, vojnička i sasvim sigurno crkvena središta za sela, zaselke i uopće naselja unutar granica kastruma. Drugi naziv ta naselja i nisu smjela uzeti, jer je civitas u srednjem vijeku samo takvo naselje koje ima biskupa. Dakle, od svih otočkih općina samo je grad Krk bio civitas.

Odnos između »starosjedilaca«, stanovnika koji su se povukli u manje ili više zatvorena naselja, i novih stanovnika nije nipošto neprijateljski. Pod vlašću istoga vladara nalaze i jedni i drugi odlične uvjete daljeg života. Car nema razloga da ne potpomaže i jednu i drugu općinu jer, u krajnjoj liniji, veći broj općina jača i njegovu vlast. Općina je u čitavom srednjem vijeku čuvar posebnog položaja svojih stanovnika. Svaki je član općinske organizacije uživao jednaka prava. Bilo kako se vrhovna vlast mijenjala nad tom općinom, nijedna je nije mogla uništiti.

Bez obzira na to da li središte općine bio nekad romanski Krk ili hrvatski Dobrinj, Omišalj itd., dakle kastrum, općina se ne mijenja. Prema tome, s njom mora jednako računati bizantski car, koji ju je stvorio, kao i hrvatski vladar ili mletački duždevi, kao njihovi nasljednici. Ali, što je najvažnije, općina se kao cjelina suprotstavlja činovniku kojega šalje vrhovna vlast. I kad se u razvijenom srednjem vijeku taj činovnik ili nekadašnji vazal pretvara u malog dinasta, općina i protiv njega istupa kao cjelina, braneći interese svojih članova. Pa premda joj neće, kao što ćemo još vidjeti, poći za rukom da se posve obrani od zloupotrebe nekadašnjeg vladareva činovnika, ona ipak s uspjehom ublažava njegov pritisak. Djelovanje je općine uvijek u toku postojanja usmjereno u pravcu obrane prava svojih članova.

P. Skok je pokušao pomoću toponomastike odrediti granicu između Krka i ostalih općina.¹⁷⁸ Ona još jednom pokazuje brojčanu premoć slavenskog elementa prema romanskom na otoku. Međutim, treba kazati da ta brojčana prednost uopće nije bitna kad je riječ o srednjem vijeku, u kojem se ljudi razlikuju po pravnom, socijalnom i materijalnom položaju, a ne po etničkoj pripadnosti. Svaki doseljenik u bilo kojoj od krčkih općina uživa jednaka prava kao član općine, bez obzira na to kojim jezikom govori i odakle dolazi. Tu činjenicu valja posebno isticati zato što se vrlo često prenose moderni pojmovi narodnosti u srednji vijek, pa se zbog toga stvaraju potpuno pogrešne ocjene srednjovjekovnog čovjeka.

Iz naprijed izloženog pregleda povijesti do XII st. mogli smo se uvjeriti da krčke općine doista postoje kao organizacione jedinice. Postavlja se, dakle, pitanje kakav je njihov odnos u XII st. kad su se bitno izmijenile političke prilike na Jadranu?

O odnosu između krčkih knezova kao novih mletačkih činovnika i općina govore već i neke odredbe iz ugovora mletačkog dužda i Dujmovih sinova (1163 g).¹⁷⁹ Premda iz teksta ugovora nije sasvim jasno što su to duždeva regalija, ipak i ovako sastavljena pogodba pokazuje da je dužd prepustio svojim novim činovnicima, krčkim knezovima, podavanja u novcu i jedan dio tlake (angarie), ali da im je strogo zabranio utjeravati bilo koji drugi oblik naturalne ili radne rente od krčkih stanovnika. Oštra stilizacija zabrane — »ove četiri stvari posve vam zabranjujemo da činite« — upućuje bez sumnje na to da je dužd znao na koji bi način njegovi činovnici mogli iskoristiti svoj novi položaj. Zato ih je i posebnom odredbom nastojao spriječiti. Stječe se dojam kao da nije bila riječ o prihodima koje su već dotad krčki stanovnici primoravani davati (besplatni prevoz na lađama, upotreba magaraca kao tovarnih životinja i podavanje priroda iz vinograda u naturi), jer bi u protivnom slučaju dužd kazao da ih zadržava za sebe. Možda zabrana koja na ovaj način ulazi u tekst ugovora nije samo načelno upozorenje knezovima. Možda je već Dujam kao prvi mletački činovnik pokušao oduzeti Krčanima stoku za svoje potrebe ili ih je opterećivao nedopuštenim poslovima. Iz kasnijih će se sporova vidjeti da takve pretpostavke nisu neopravdane.

Uostalom, da je krčki knez činovnik, kojemu se već u XII st. sasvim jasno suprotstavlja općina ili krčka komuna, pokazuju podaci iz prve

polovice stoljeća. God. 1133, u prvom i jedinom podatku o knezu Dujmu, našli su se u biskupskoj palači krčki biskup Dominik »s gradskim sucima u ime krčke općine« (una cum iudicibus civitatis **pro communitate Veglie**) na jednoj strani i »gospodin knez Dujam« na drugoj strani da odluče što će učiniti s daćom ili, prema kasnijem rječniku, kolektom (colta) koju je općina sakupila za popravak razrušenog zida i za neke druge troškove i podavanja Mlečanima. Budući da je Dujam obećao da će sam raspodijeliti novac, predan je njemu.¹⁸⁰

Ovaj podatak o krčkim sucima koji su **predstavnicima komune** vrlo je dragocjen. Ako se smijemo poslužiti sličnim podacima iz Zadra, onda bismo mogli zaključiti da je krčka općina tada, tj. u prvoj polovici XII stoljeća, čuvala svoj nekadašnji sistem općinskog uređenja, u kojem se uz priora **kao domaćeg čovjeka** kao članovi gradskog patricijata javljaju i suci. Kad je Venecija uvela novi sistem, ostavila je — bar prema ovim podacima — suce kao predstavnike komune, a knez je, ako taj podatak smijemo navesti kao posve pouzdan, zasad **jedini predstavnik nove vlasti**. Po svoj prilici ostalo je i u kaštelima slično uređenje, jer je općina zadržala suca kao svog čovjeka sve do kraja srednjeg vijeka.

Pitanje nagodbe oko upotrebe sakupljenih javnih prihoda god. 1133. daje naslutiti da općina nije suviše rado predavala novac novom mletačkom činovniku. Takav stav zadržava Krk sve do kraja stoljeća, kad najzad građani grada Krka jednostavno odbijaju da plate knezu njegove prihode, o čemu je naprijed bila riječ.¹⁸¹ Spor se između kneza Bartola i općine vodi pred Rogerijem Maurocenom i još jednim mletačkim činovnikom. Bartol se tuži da mu Krčani (Veglisani) nisu za 1197. god. platili, odnosno dali, onu daću koju su mu inače običavali isplaćivati Rogerije Permarin i Ivan Maurocen, zapovjednici mletačke vojske (capitanei exercitus Venecie). Bartol tuži također Krčane da mu nisu isplatili globe i druge skupljene pristojbe (de bannis et aliis foris factis); a sve su to činili usprkos odredaba mletačkih kapetana i »protiv običaja ove zemlje« (et contra consuetudinem illius terre). On, knez Bartol, želi, dakle, obračun od svih tih prihoda. Kad mletački poslanici pitaju Krčane što imaju na to odgovoriti, oni nastoje izbjeći svaki odgovor na taj način što tripudijom traže odgodu parnice, da se konačno ipak na kraju ne pojave na sudu. Tada mletački poslanici pozivaju starješine s čitava otoka (ordinales illius terre) koji pod zakletvom izjavljuju da Krčani doista nisu platili kolektu knezu Bartolu, a nisu mu dali ni obračun od drugih prihoda za tu godinu. Bartol se, doduše, tuži poslanicima da još uvijek nisu saznali »pravu istinu« (veritatem ex toto), pa se ponovo sazivaju, ovaj put »mudraci« s čitava otoka (habito consilio prudentum) pred kojima je i izrečena presuda u korist kneza Bartola: Krčani su mu dužni platiti zatajene prihode.

Presuda koja je izdana u Mlecima i sačuvala se u originalu¹⁸² jedan je od najdragocjenijih dokumenata za povijest grada Krka u ranom srednjem vijeku, jer donosi popis osuđenih građana. U njemu je upisano oko 250 imena. Sistem je imena još uvijek dosta priprost, nema prezimena i pojedinci se nazivaju ili po očevima i majkama ili prema mjestu odakle su došli. Za strukturu stanovništva tadašnje krčke općine neobič-

no je zanimljiva činjenica, koja proizlazi iz spomenutog popisa, da su među osuđenicima jednako zastupani muškarci kao i žene. Popis, na žalost, obuhvaća samo imena dužnika, tako da nije moguće utvrditi detaljno zbog čega su pojedinci osuđeni. Međutim, po svoj prilici ne grijesimo ako pretpostavimo da su popisani oni krčki građani koji nisu platili kolektu — u današnjem rječniku: gradski porez. Naime, i globa (banna) i tržne pristojbe (fora), zbog kojih također nastaje spor, nisu redovna već izvanredna općinska podavanja. Osuda, dakle, s popisom dužnih građana izvanredan je spomenik i za uređenje općine kao zajednice građana. Civis je svako lice na gradskom teritoriju — bez obzira na spol — koje je nosilac određenih dužnosti i prava. Knezu Bartolu je dužan platiti jednako Madije, zet Lampredijev kao i Vučina i njegova majka ili Radić Dragun i Buna »de Dabro«; uz Pribu ženu Radovanovu upisana je kao okrivljena Marica »de presbitero Russo«, a uz nju je neki Leo de Miragamba (po svoj prilici Rabljanin) i njegova žena Maria De Leo de Miragamba); najzad, tužen je i neki Nemagna de Gambostorto.

Osuda i dodani popis krivaca svjedoče također da je općina tada imala potpuno izrađen i izgrađen porezni sistem. To je razumljivo s obzirom na činjenicu da su Krčani od IX stoljeća, tj. od cara Bazilija I i hrvatskog vladara Zdeslava, kako je već rečeno, plaćali tribut hrvatskim vladarima. Bilo bi zanimljivo znati kako i na koji je način dijeljena dužna svota među općine na otoku, jer po svemu što znamo o općinskom uređenju — nema sumnje da su se porezne obaveze dijelile. U ovom sporu između kneza Bartola i Krčana ne sudjeluju druge krčke općine — njihovi predstavnici pomažu utvrditi krivicu krčkih građana — na osnovu čega bi se moglo zaključiti da je grad na čelu pokreta koji je išao za tim da se riješi nepoželjnog i po svoj prilici nametnutog mletačkog kneza. U svakom slučaju, Krčani odbijaju ne samo posredništvo mletačkih kapetana nego ne priznaju mletačkom činovniku ni njegove prihode.

Duždevi se u XIII st. po svoj prilici namjerno odriču svojih posebnih prihoda koje su dotad uživali na otoku (regalia). To se jasno razabire iz izjave koju 1229. god. prilikom nastupa službe daje dužd Jakob Teupolo.¹⁸³ Njemu pripada, kaže, 350 bizantskih zlatnika (Romanatos) od krčkoga kneštva (de redditu comitatus Veglie), ali i 60 romanata »proregalia eiusdem comitatus« na osnovu obećanja koje su knezovi Ivan, Vid i Henrik dali našem predšasniku Duždu Henriku Dandolu. Drugim riječima, duždevi su za 60 zlatnika prodali posljednje svoje pravo na otoku, pretvorili ga u novac, i na taj način stvarno isključili sebe i svoj utjecaj na tom području. Premda je takva promjena radne i naturalne rente u novčanu u procesu feudalizacije javne vlasti normalna, ipak je išla na štetu onoga koji je svoje poreze prodavao. S jedne strane zato što se zbog pismenog učvršćivanja ugovorena svota teže povećavala, pa je prodano pravo vrijedilo sad više, a sad manje. Prodaja je ipak najnepovoljnije djelovala na ljude koji su novom uživaocu prava predani na milost i nemilost. Dužd, koji od tada od krčkih knezova ubire samo novac, nije u načelu posebno zainteresiran za odnos stanovnika otoka prema knezovima. Zato je proces pretvaranja radne i naturalne rente u novčanu, doduše, oslobađao podložnike od lične ovisnosti od vlastelina, ali je otvo-

rio put iskorištavanju. Knez više nema nad sobom kontrole državne vlasti. Prema tome, može se očekivati da će se krčki knezovi od tada nameštati krčkom stanovništvu kao sve neugodniji činovnici i da je ovaj korak duždeva u prvoj polovici XIII st. bio početak novog položaja knezova na otoku, položaja koji će u drugoj polovici XIV st. završiti njihovim gospodstvom nad općinama. Dužd će u tom novom odnosu štititi kneževe podložnike samo u onom slučaju ako takav postupak zahtijevaju i državni interesi i, posve razumljivo, ako za takav postupak bude imao dovoljno snage.

Međutim, način na koji knezovi već tada upravljaju otokom također dopušta zloupotrebe knezova upravitelja i njihovih zamjenika. Ako je knezu dopušteno da u slučaju spriječenosti postavi umjesto sebe **bilo kojeg rođaka** — a taj ima jedinu zadaću da pokupi prihode (jer je malo vjerojatno da je i neka ženska osoba mogla zamjenjivati kneza u sudstvu!)¹⁸⁴ — onda je jasno da se sve više gubi kontrola nad ubiranjem podavanja. Da su knezovi-upravitelji sami svjesni te činjenice, pokazuje ugovor u koji se unosi i obaveza zakonskog i poštenog dijeljenja prihoda (*legaliter et fideliter sine fraude*)¹⁸⁵

Činjenica da su knezovi tridesetih godina XIII st. više samostalni gospodari otoka nego mletački činovnici, primorava ih na to da na otoku stvore neke sebi odane i pouzdane ljude. U okvirima tadašnjeg društva nije baš bilo mnogo mogućnosti za to. Krčkom patricijatu, to jest starim porodicama, očito nije osobito stalo do naklonosti krčkih knezova. Od njih ih dijeli prirodni antagonizam suparnika za vlast. Zato treba privući neke male ljude, odlikovati ih, podijeliti im neka privilegija i na taj način bar za neko vrijeme vezati uz sebe. U društvenim odnosima kakvi su vladali tada na Krku knezovi su također mogli pojedincima podjeljivati **nobilitet** ili **plemenitost**. Naime, čim su Krčki kupili od duždeva kneževinu za tačno utvrđenu svotu, oni su mogli po svojoj volji raspoređivati javne terete. Drugim riječima, knezovi su mogli oprostiti pojedince od plaćanja daća i tributa. To su, dakle, **njihovi plemići**. Po svoj prilici ne bismo ni znali da su Vidovi sinovi tako postupali već u prvoj polovici XIII st. da nije 1248, tj. u doba kad su krčki knezovi istjerani s otoka, nastao spor između novog kneza Mlečanina i krčkih stanovnika zbog toga što su se neki Krčani htjeli pomoću lažnih tvrdnja o plemenitosti osloboditi javnih podavanja. Mletačkom knezu ne preostaje drugo no da provede istragu. »Budući da je nastala nesloga o plemenitim muževima na Krku i o njihovoj plemenitosti« (*de nobilibus viris de Vegla et de sua nobilitate*),¹⁸⁶ knez Marko Contaren poziva petoricu krčkih plemića (*nobiles viros de Vegla*) i traži od njih da pod zakletvom izjave tko su sve plemići na Krku (*de dicere et inquirere omnes nobiles viros de Vegla*). To su bili: Branicius iz Omišlja, Stjepan de Bano, sudac Bora, Sprecia de Dominico i Sprecia de Nicolo. Spomenuti su zakleti Krčani dali ovu neobično zanimljivu izjavu: naime: nabrojali su najprije četiri porodice (*progenies*) od kojih su neki članovi bili za vrijeme uprave Vidovih sinova smatrani za plemiće (*nobiles*). To su Donjani (*Dognanis*), Šubinići (*de progenie Subinich*), Tugomerići (*de progenie Togomorich*) i Žudinići (*Judinich*). Međutim, Krčani nisu izjavili, kako je njihove riječi tumačio V.

Klaić, da su se članovi »četiriju bratstava . . . od starine smatrali za plemenite, te onda imenovali redom sve članove tih plemenitih bratstava«. ¹⁸⁷ Naprotiv, njihova je izjava vrlo jasna. Oni za Donjane kažu »de progenie« Dognanis, **de domo Branicii sunt nobiles**« — dakle nisu svi članovi porodice bili nobiles, nego samo neki. To su: Blaž iz Caske, Rabald nećak (ili unuk) Branićev, (Rabaldus nepos Branicii), Lasin brat Branićev (Lassinus frater Branicii) i Petar unuk (ili nećak) Branićev. Još zanimljivija je izjava o plemićima iz porodice Tugomerića. U toj su porodici nobiles sam sudac Bora, njegov brat Dominik i njegova tri nećaka (ili unuka); uz njih su još neki članovi, dakle druga »kuća« iste razgranate porodice (sedmorica koji su također usko povezani — očevi i djeca, odnosno braća privilegiranih). Ali, karakteristično je da su u popisu plemića nabrojani još neki ljudi koji nisu ni u kakvoj vezi s imenovanima. Isto bi se moglo kazati i za članove porodice Žudinića koji su nabrojani kao plemići (Imina žena pok. Simona, Matej de Pasaro, Dominik de Suzura i Jurislav Slavogostov). Nabrojenim članovima iz četiriju porodica dodana su još sedmorica za koje se ne kaže iz kojih su porodica. Jedan od tih plemenitih ljudi je i Priboslav iz Baške. Dakle, prema izjavama zakletih Krčana, na Krku živi oko 35 plemića. ¹⁸⁸ Nakon što su nabrojili pojedince plemiće, Krčani izjavljuju »da ovi isti gore spomenuti plemići nikad nisu davali nikakav tribut ni daće knezovima, koji su bili prije na Krku, osobito u vrijeme nekadašnjih knezova Ivana, Vida i Emerika nisu plaćali daće ni tributa«. ¹⁸⁹ Osim ovih nabrojanih plemića, na Krku živi i majstor Lucijan za kojega znamo da su ga spomenuti knezovi primili za plemića ili smatrali plemićem, te kao takav nije plaćao javne terete, »ali o njegovoj plemenitosti ništa ne znamo«. ¹⁹⁰ Isto vrijedi i za nekog Andriju. Dok su se dosadašnje izjave odnosile na neke pojedince za koje se ne sjećaju kad su nobilitirani, posljednja se tiče porodice ili kuće nekog Bonza de Dragomiro. Plemići znaju da su knezovi smatrali »ipsam domum per nobilem« i da nije plaćala tribut, ali ništa ne znaju kad je stekla nobilitet.

Prema tome, nobilitet je krčkih stanovnika još toliko svjež i mlad da je povlašten položaj — izuzevši kuću Bonza de Dragomiro — vezan uz pojedince i članove njihove najuže porodice. Krčki su knezovi po svoj prilici vrlo dobro znali zašto su izdvojili upravo navedene pojedince i opraštali im podavanja. Možda su to bile najodličnije hrvatske porodice? Čini se da su stanovale u gradu Krku. U tom su gradu najzad knezovi trebali i najviše pristaša. Vjerojatno je odanle i spomenuti majstor Lucijan, koji je očito zbog nekih posebnih zasluga oprostjen od plaćanja tributa i daća.

Ako su naše pretpostavke tačne, onda je ova dragocjena rasprava iz 1248. god. izvanredno svjedočanstvo o **počecima staleški organiziranog plemstva** u gradskoj općini. Građani — cives koje inače javni tereti izjednačuju pred javnom vlašću, dijele se od tada, zbog posebne politike krčkih knezova, na **plemiće** ili one koji ne plaćaju podavanja i **neplemenite** (ignobiles) koji ih plaćaju.

Tako nobilitet na otoku nije više **socijalna** nego **pravna kategorija**. Oprost nije vezan uz neke časti, kako jasno pokazuju gornje izjave, nego uz ličnosti koje su knezovi posebno nagrađivali. Posve razumljivo da je taj proces nobilitiranja karakterističan za početke izdvajanja pojedinaca iz dotad dosta izjednačenog društva. Posebno značenje daje spomenutom dokumentu činjenica da na osnovi njega možemo utvrditi ili bolje utvrditi **rađanje novog plemićkog sloja** na otoku. Odlikovani pojedinci nisu članovi nekadašnjeg gradskog patricijata, već novi ljudi koje za svoju sigurnost stvara krčki knez. Uostalom, račun Vidovih sinova, koji su po svoj prilici prvi provodili takvu politiku, i nije bio loš, jer se privilegirani pojedinci ne žele odreći svojih povlastica; i kad mjesto kneza koji ih je odlikovao zavlada netko drugi, oni će se bez sumnje boriti protiv njega, a za povratak svog zaštitnika. Iako je Marko Contaren mogao 1248. god. samo potvrditi nobilitet krčkih plemića, ipak su »nobiles viri de Vegla« bili oni koji su jedva čekali da se na otok vrate krčki knezovi, koji su otok smatrali svojom baštinom.

I knezovi se doista, kako smo pokazali, doskora vraćaju na otok. Ali, Venecija nije dovoljno jaka da ih primora na izvršavanje sada već znatno težih obaveza. Iz takva odnosa seniora i vazala može se očekivati da će pritisak knezova prema krčkom stanovništvu porasti.

Tako se i dogodilo. God. 1305. izlažu dva krčka poslanika pred duždem Petrom Građenikom »varie et multe querele« (različite i mnoge tužbe) protiv knezova. Dužd šalje odmah na otok svoje poslanike sa zadaćom da ispituju tužbe i nagode stranke. Tužbe su građana grada Krka sakupljene u 14. tačaka, dok su sporna pitanja ostavljena za rješavanje pred duždem.¹⁹¹ Preletimo li sadržaj tužbi razabrat ćemo da su vrlo različita sadržaja. Neke zadiru u bit odnosa, dok su druge izazvali knezovi svojom nemarnošću ili nedopuštenim postupcima, kakvih se u svakom odnosu između gospodara i podložnika može naći. Premda su knezovi, u krajnjoj liniji, odgovorni za postupke svojih ljudi iz pratnje, oni im, po svoj prilici, nisu ni dopuštali da se, na primjer, poslije treće zvonjave (post terciam campanam) skiću gradom, krađu i pljačkaju. Zatim, kneževi ljudi koji borave u Kaštelu sv. Maura i Rogozniku (kneževska imanja nedaleko Vrbnika)¹⁹² oduzimaju otočanima životinje sebi za hranu. U oba slučaja knezovi priznaju pogreške svojih ljudi i pristaju na to da se u takvim slučajevima sudi članovima njihove pratnje ili, kako se u vinodolskom zakoniku kaže »obitelji«, kao svakom drugom čovjeku. Isto vrijedi i za pratnju u Kašteletu sv. Maura i Rogozniku.

Međutim, za takve manje ili više slučajne prijestupe i istupe kneževih ljudi lako je došlo do nagodbe. Ali, Krčani iznose i mnoge teže zloupotrebe koje pripisuju knezovima, a naročito su ih napadali — i to s pravom — zbog prekoračenja kneževskih prava na otoku. Najteže prijestupe stavljaju na prvo mjesto. To je, naime, pokušaj knezova da protivno tekstu ugovora iz 1261. god. postave iz jedne kneževske loze više od jednog upravitelja (rector, comes-regens). Knezovi priznaju da »je istina da samo jedan iz svake loze treba upravljati« (solummodo unus pro quolibet columpnello regere debeat) i očito obećavaju da će se držati ugovora.¹⁹³

Ništa lakša nije iduća optužba, premda ona nije rezultat prekršenog ugovora iz 1260, nego posljedica nedovoljno utvrđenog načina upravljanja. Krčani se tuže da dva kneza upravitelja (comites regentes) imaju ili postavljaju jednoga suca, a krčka općina ima svog suca, pa kad su oni nesložni u mišljenju prilikom sudskih odluka, knezovi tvrde da ima toliko glasova koliko je bilo osoba kod presuđivanja; tako glas općinskog suca ne vrijedi ništa — jer ga nadglasaju — a to je »protiv starog i dobrog običaja na otoku«. ¹⁹⁴ Zanimljivo je kako su se nagodili u tom pitanju koje zadire u osnove općinskog uređenja. Knezovi su se, kaže se u »konkordiji«, nagodili s građanima tako da će u slučajevima kad ne budu složni u presudama, bilo knez-upravitelj ili suci iznijeti spor pred **veliko vijeće** (ad maius consilium), te će se na taj način zadržati stari običaj na otoku (pro habendo mores et consuetudines insule).

Sasvim je sigurno da je u pitanju sudaca došlo do promjene, koja se početkom XIV st. toliko uvriježila da je građani više ne osjećaju kao zloupotrebu. Naime, još 1133. god. općina je imala, kako smo se mogli uvjeriti, svoja dva suca koje je sama i postavljala. Ta je činjenica bila tada, tj. početkom XII, pa i u XIII stoljeću, u skladu s mletačkim upravnim sistemom prema kojem knezovi nemaju pravo postavljati ili dovoditi svoje suce u općinu. Općine ih biraju same između svojih ljudi. Mletački knez vodi sa sobom i u buntovni Zadar svoje vijećnike, ali ne i svoje suce. Prema tome, krčki knezovi su negdje u prvoj polovici XIII st. **prisvojili pravo postavljanja jednoga suca**, a ta se zloupotreba prikazivala već početkom XIV st. kao »stari običaj«, tako da se tada raspravlja jedino o tome čiji glas vrijedi više! Građani se po svoj prilici ne usuđuju osporavati knezovima pravo da postavljaju svog suca, već se bore protiv nadglasavanja. Izlaz se nalazi u apelaciji na gradsko vijeće.

Problem nadglasavanja općinskog suca ostaje i dalje u XIV st. aktualan, a utoliko je veći što knezovi imaju u upravi **još jednog svog činovnika** — **potknežina** (vicecomes).

Krčka je općina, prema tome, početkom XIV st. u odnosu prema knezu znatno oslabljena, jer se broj knezova i njihovih činovnika udvostručio, a općina je zadržala još samo svog suca. Ipak je položaj grada prema kaštelu bio teži, jer grad nije više, osim suca, imao svoje činovnike.

Uostalom, da je položaj grada Krka u tom pogledu teži, pokazuje spor oko potknežina, koji nije riješen na otoku, već je prenesen pred samoga dužda. Naime, Krčani priznaju knezovima pravo da postavljaju svoje potknežine, ali se pozivaju na »concessio« (ugovor iz 1260. godine), prema kojoj su knezovi smjeli postavljati potknežina samo u slučaju ako sami nisu mogli vršiti kneževske upravne poslove. Knezovi su postavljali potknežine bez obzira na boravak na otoku i zato su Krčani imali mjesto dva gospodara, četiri upravitelja (vicedominos). Kad se o tome u Veneciji povela rasprava, knezovi su bili dovoljno oprezni da ne poriču odredbe sklopljenog ugovora, ali nisu vidjeli razlog zašto da se sada, tj. 1307. godine, odreknu potknežina, kad su njihovi preci bez ikakve tužbe od strane otočana postavljali potknežine od onda otkako im je otok bio predan na upravu. Kako su dodali da bez potknežina ne mogu živjeti, ¹⁹⁵

na dužda je više utjecalo ovo opravdanje zloupotrebe, nego obrana prava otočkih stanovnika; stoga on zajedno sa svojim vijećima određuje da oba kneza upravitelja koji su sada na toj dužnosti kao i oni koji će vladati, mogu postavljati svoje potknežine (possint habere suum vicedomitem). Jedino traži od njih da potknežin ne bude stranac (forensis). Nakon takve odluke bio je zaista nepotreban dodatak da potknežini ne smiju upravljati otokom ako je njihov upravitelj-knez zdrav i sposoban za upravu.¹⁹⁶ Ta ako je knez-upravitelj imao pravo postavljati svog zamjenika kojega nije nikad skidao s časti, onda on sigurno nije nikoga pitao kad ga smije koristiti za svoje poslove! Drugim riječima, nespretno formulirana odredba u ugovoru iz 1260, koja nije dovoljno vodila računa o stvarnom životu, dovela je, u krajnjoj liniji, do učvršćenja nove zloupotrebe knezova upravitelja. Oni od tada u općinskoj upravi osim svog suca imaju i stalnog potknežina. Tako Venecija, kojoj je još uvijek stalo do krčkih knezova, rješava spor u njihovu korist. Čini to, po svoj prilici, i zato što nije mogla očekivati da će se gradska općina, dakle Krk, složiti s njom protiv krčkih knezova.

Međutim, u tom sporu između građana i knezova karakteristične su i tužbe koje upozoravaju na određeni gospodarski razvitak kneževskih imanja. Naime, Krčani se tuže da knezovi sijeku **općinske šume i gajeve** koje oni trebaju za svoje životinje.¹⁹⁷ Svjesni da je to zloupotreba, knezovi određuju da se to ubuduće ne smije dogoditi. Zasad su se, dakle, odrekli nedopuštenog zahvata u općinske zemlje i prava koja su, posve razumljivo, i njima trebala.

No, još veći spor nastaje svakako oko pitanja čiji su **pašnjaci**, tko ih smije i na koji način iskorištavati. Kako je spor suviše velik i težak da bi ga mogli rješavati sami mletački poslanici na otoku, prenosi se pred dužda u Veneciju. Ondje se predstavnici Krčana tuže na knezove Marka i Skinelu, sinove kneza Bartola, koji ih globe zbog upotrebe pašnjaka (banna super herbatico). Oni to čine, premda su svi pašnjaci na otoku zajednički i svakom je otočaninu koji ima životinje bez ikakva plaćanja dopušteno da ih pase gdje god hoće. Premda dužd posebno poziva optužene knezove u Veneciju da dođu opravdati svoje pravo za ubiranje travarine, oni ne dolaze niti šalju poslanike. Zato dužd sa svojim vijećima određuje »da je svakom koji ima na otoku životinje slobodno u roku od dvije godine od danas pasti svoje životinje gdje god želi na otoku«, a da zato ne plaća nikakvu travarinu ili globu.¹⁹⁸ Ukoliko se krčki knezovi ne budu ni u roku od dvije godine pojavili u Veneciji s pismenim dokazima o svom pravu, dužd će odrediti da su svi pašnjaci na otoku slobodni za svakoga tko ima stoku i nitko ne smije za njih zahtijevati bilo kakvo podavanje. Dodaje da se njegova odluka mora »vječno obdržati«. Tako su Krčani pomoću dužda spasili slobodna pasišta za svoju stoku, pravo koje je od bitnog životnog interesa za sve stanovnike na otoku.¹⁹⁹ Knezovi su također mogli pasti svoju stoku, ali ni jedan pašnjak koji je dotad pripadao općinama nisu smjeli proglasiti svojim i od njega ubirati travarinu. Venecija zaštićuje interese Krčana i sprečava pokušaj da njeni činovnici pretvore slobodne općinske pašnjake u dio svog vlastelinstva ili u alodij.

Najzad, treća tužba građana grada Krka protiv knezova, o kojoj se raspravlja u Veneciji, tiče se lađa. Knezovi su bili dužni držati za obranu grada tri sagite, i to prema ugovoru sklopljenom između kneza Dujma i krčkoga biskupa, sudaca i krčke općine. Kako knezovi nisu ispunjavali tu svoju obavezu, Krčani su od njih zahtijevali da vrate kolektu, tj. podavanje koje su u tu svrhu dobili. Zbog istih su lađa Krčani vodili spor još pred duždom Petrom Zianom, pa sadašnji dužd uglavnom obnavlja njegovu presudu i odluku. Određuje da knezovi ispune svoju obavezu, ali su i krčki stanovnici dužni dovesti iz općinskih šuma drvo za građu lađa, dužni su pomoći u izgradnji, a o njihovu uzdržavanju neka vode brigu dalje sami knezovi.²⁰⁰

Sve ostale sporne točke nisu tako važne i odraz su manje ili više slučajnih zloupotreba, a ne sistematskog kršenja općinskih prava. Na primjer: knezovi ne nalaze za Božić dovoljno mesa i oduzimaju ljudima krave bez ikakve naplate.²⁰¹ Zatim, sve do tog vremena nije bio tačno određen način na koji su stanovnici općina dužni opskrbiti kneza kad ide po otoku na »vizitaciju«. Nagodili su se tako da je općinski glasnik (preco comunis) dužan pronaći knezu jednog čovjeka i magarca koji će ponijeti knežev teret do granice susjedne općine.²⁰² Krčani se također tuže da im knezovi oduzimaju sijeno i slamu, da po njihovim vrtovima i vinogradima lutaju kneževi konji i svinje i da pričinjavaju štetu.²⁰³ Dosta se tuže i zbog oduzete i neplaćene stoke. S obzirom na to da je nagodba glasila uvijek jednako, tj. da su knezovi obećavali da će nadoknaditi počinjene štete, jasno je da su stanovnici otoka početkom XIV st. ipak dužni opskrbljivati svog kneza i njegovu »obitelj« kad putuje službeno otočkim općinama. Uostalom, stanovnici su Vinodola imali istu dužnost.²⁰⁴ U nagodbi iz 1307. god. dodaje se da je knez najprije dužan potražiti meso u mesnicama, a tek ako ga ondje ne nađe u vrijeme ručka ili večere, smije uzeti od bilo koje druge osobe.²⁰⁵ Dužna opskrba ne smatra se u pregovaranjima zloupotrebom, već kneževskim pravom, pa u njoj treba po svoj prilici gledati ostatke dobro poznate zalaznine (ius descensus) ranog srednjeg vijeka, kad su podložnici bili dužni opskrbljivati vladara. Ali, nismo sigurni da su te obaveze zaista bile dužnost otočkog i gradskog stanovništva u XII stoljeću, kad su prvi krčki knezovi sklapali ugovore s duždevima. Možda ih treba ubrojiti u ona duždeva »regalia« za koja i tako ne znamo točno što su sve uključivala od podložničkih dužnosti.

Neosporno je, prema tome, da je grad Krk zahvatio proces sve jače feudalizacije, u kojem se krčki knezovi pretvaraju postepeno u gospodare otoka. Mjesto jednog mletačkog činovnika — comesa, sjede već u gradu ne samo dva kneza nego, što je još gore, i dvojica njihovih zamjenika, potknežina. Općina može frankapanskim činovnicima suprotstaviti još samo jednoga suca. No, važno je za nju prije svega to da izgubljene položaje u gradskoj upravi nadoknađuje **novim političkim tijelom**: gradsko veliko vijeće postaje u spornim pitanjima vrhovni sud.

Nakon što su se na gore spomenuti način nagodili predstavnici grada Krka, dolazi red na poslanika »universitatis castrorum insule Vegle« — omišaljskog dvornika Jakoba. I on dolazi u Veneciju zbog toga što se u nekim pitanjima predstavnici kaštela nisu složili s knezovima, pa je o

njima trebalo ponovo raspravljati pred duždem i njegovim vijećima. Jakob govori u Veneciji u svoje ime i u ime »dobrih muževa« (boni homines), kako se ponekad nazivaju članovi općinskog vijeća u kaštelima. Najteže se tužbe kaštela odnose također na pokušaj knezova upravitelja da **povećaju broj svojih činovnika**. Jakob se tuži da su Leonard i Marko, sadašnji knezovi, postavili u svakom kaštelu »dva potknežina, dva dvornika, jednog suca i jednog satnika«, premda satnika postavlja uvijek sama općina, a oni ga samo potvrđuju. No, to nije bilo sve. Svi ovi činovnici postali su protiv otočkog običaja ili, tačnije, samovoljom knezova »officiales perpetui«, dakle **doživotni ili »vječni« kneževi službenici!**²⁰⁶ Tako su kaštela zbog nedopuštena postupka knezova oko izbora općinskih i kneževskih činovnika bila ugrožena još više od grada Krka, jer se prema novom načinu izbora među »općinskim ljudima« nalazi samo jedan činovnik, općinski sudac. Knezovi, naprotiv, imaju šest činovnika. Prema tome, osim što su jednostavno pretvorili općinskog predstavnika **satnika** u svog pouzdanika, uveli su »contra consuetudinem insule« još tri nedopuštena lica u upravu: dva potknežina i jednog dvornika. Na oštri prosvjed kaštela knezovi se povlače; najzad su se složili, tako da će knezovi od tada u svakom kaštelu postavljati po **jednog dvornika i jednog suca**, ali između mještana (de hominibus illius terre). Satnika će opet birati sama općina (septenicus eligi debet per commune castri), a knezovi će ga potvrđivati. Svi ti činovnici (qui omnes officiales) upravljaju umjesto knezova-upravitelja (debent regere procomitibus regentibus).²⁰⁷ Tako treba urediti upravu u svakom kaštelu. »Nečistu savjest« krčkih knezova najbolje pokazuje spremnost kojom se odriču novouvedenih odredaba. Sa šest, spali su na dva predstavnika, a svi činovnici, dakle kneževi i općinski, sudjeluju jednako u upravi. Nagodbom je tako uspostavljena neka ravnoteža: svaka je strana trebala ubuduće slati u općinu po dva činovnika. Tako je općina mogla **kneževu dvorniku** suprotstaviti **svog satnika**, a obje su strane imale u upravi svog suca.

Međutim, comites-regentes uvode u kaštelima još jednu novost: oni daju u zakup ili, kako dvornik Jakob kaže, oni su **prodali** nekim osobama **globe** (banna), što je protiv »prava i običaja« (contra ius et consuetudinem). Osim toga, kaže predstavnik kaštela, nitko ne može biti sudac u vlastitoj parnici. Knezovi uviđaju da Jakob ima pravo i povlače zakupnike.²⁰⁸

Ovaj podatak o zakupu globe vrlo je zanimljiv, jer pokazuje da je i krčki knez išao, moglo bi se kazati, klasičnim putem zloupotrebe u pitanjima javnih podavanja. Naime, kad bi vladari htjeli povećati javna podavanja, onda bi ih obično davali najprije u zakup za određenu cijenu, jer su na taj način skidali sa sebe odgovornost zbog njihova povećanja. Čim knez ne nadgledava u kojoj se visini utjeruju globe, zakupnik ih može povećati. Zato je davanje u zakup poreza, globa, različitih daća privatnim licima odraz svjesnog nastojanja vlastele da poveća prihode.

I u sudskom su postupku knezovi uveli neke novosti. Oni nisu dopuštali ljudima kojima su njihovi činovnici izrekli presudu (sentenciatos a suis officialibus) da apeliraju bilo na knezove ili na »vjeće otoka Krka«

(consilium insule Vegle), kao što je to do tada bio običaj.²⁰⁹ Budući da je ta zabrana također novouvedena samovoljna odredba, knezovi se povlače i pristaju da se sve vrati na »stari običaj«. I ovaj je članak neobično dragocjen jer svjedoči da je postojalo zajedničko vijeće za čitav otok koje se zvalo »**veliko vijeće čitava otoka**«²¹⁰ (consilium generale tocius insule). O njegovoj strukturi, doduše, iz ovih izvora ne saznajemo baš mnogo, ali su bez sumnje sva kaštela slala u njega svoje predstavnike, koji su onda zajednički odlučivali. Prema tome, i ovo je otočko vijeće, poput onoga u Krku, prizivno sudište. To po svoj prilici nije jedina njegova funkcija, jer članovi tog vijeća bez sumnje sudjeluju i u raspravama o drugim važnim pitanjima na otoku.

Preostali uzroci sukoba između stanovnika kaštela i knezova leže u povećanim ili nedovoljno uređenim obavezama stanovnika prema knezovima za vrijeme »ophodnje« (visitacio) otoka. Knezovi su nepravedno zahtijevali besplatne prijevoze na kopno i konačenje za svoje ljude i izvan područja pojedinih kaštela.²¹¹ Za većinu ovih zahtjeva knezovi priznaju da su neosnovani i stoga ih se odriču. Obećavaju također da će nadoknaditi troškove za otete životinje.²¹²

Međutim, u dva pitanja ne dolazi do nagodbe i stoga ih, kao i kod sporova s građanima Krka, rješava dužd u Veneciji. To je prije svega pitanje slobodne paše i plaćanja travarine, koje je riješeno kao i kod građana Krka.²¹³ No, dužd je također zabranio knezovima da od stanovnika kaštela traže opskrbu za sve članove svoje porodice i velike i male (magnis et parvis), i to zato što im je dopušteno da samo dvojica, dakle comites-regentes, upravljaju otokom i uživaju prihode.²¹⁴

Prema tome, ovi sukobi početkom XIV st. jasno odaju težnje krčkih knezova jedne i druge loze da povećanjem broja svojih činovnika u općinama steknu što veću vlast. Brza reakcija svih općina, koje složno prosvjeduju zahtijevajući mletačko posredovanje, zaustavlja na neko vrijeme takve i slične namjere krčkih knezova. Pregovaranja u Veneciji pokazuju i to da su krčki knezovi pokušali proširiti svoje vlastelinstvo na otoku pripajanjem općinskih gajeva i pašnjaka. To je inače poznata težnja vlastele da najprije prisvoji pravo upotrebe javnih površina, a da ih zatim priključi svom posjedu.

No, već smo toliko puta mogli ustanoviti da za stvarne odnose na terenu nisu uvijek odlučna »kabinetska« pregovaranja. Ona pridonose rješanju problema tek onda kad ih je moguće provesti u život. Poznajući odnose između krčkih knezova i duždeva početkom XIV stoljeća, lako ćemo doći do zaključka da knezovi nisu mnogo marili za nagodbu u Veneciji.

Uostalom, što se događalo na Krku poslije nagodbe u Veneciji, pokazuje isprava o neobično zanimljivom »sastanku« u frankapanskom Rogozniku 1309. godine. Knez Marko — koji je i sam bio na pregovorima u Veneciji 1307 — **zapovijeda i određuje** (de precepto . . . ordinatum atque determinatum esset) »da svaki kaštel otoka Krka izabere i pošalje u Rogoznik nekoliko ljudi da bi s njima raspravljali, razgovarali i govorili o onome što je za dobro tako gospode knezova kao i svih iz kaštela.«²¹⁵

Knez Marko, dakle, zapovijeda, pa se već u uvodnom tekstu pismenog svjedočanstva o tom »sastanku« osjeća neka napetost između njega i stanovnika kaštela. I s pravom možemo sumnjati da je knezu Marku zaista na umu dobrobit otočana. Kad su se, nastavlja se u svjedočanstvu, na određeni dan sastali poslanici općina (*missi a suo communi*) na onome mjestu, to jest u Rogozniku, **kako je običaj otoka Krka** (*secundum morem et consuetudinem insule Veglensis*), knez im je održao vrlo oštar govor: »Gledajte, dobri ljudi, otočkih kaštela, meni se i potknežinu drugih knezova svidjelo da vam naložimo da dođete ovamo u Rogoznik zbog mnogih presuda i parnica, za koje se s vama želimo posavjetovati da ih završimo prema običaju na otoku«. Riječ je, nastavlja knez Marko, prije svega o onim tužbama koje ste iznosili pred »našim gospodarom gospodinom mletačkim duždem«, pred kojim ste se tužili da smo vam uzimali životinje bez naplate. On, Marko se neobično čudi njihovu postupku, jer je poslije odlaska mletačkih činovnika 1305. god. zahtijevao od njih da svaki oštećeni pismeno označi pretrpljenu štetu (*quod vobis placeret nobis aperte dare in scriptis*), budući da je on bio spreman da u svemu dâ zadovoljštinu »prema običaju krčkog otoka«. Ali, stanovnici otoka nisu željeli da knez ima pismene podatke o oštećenima, jer su se očito bojali njegova progona. Radije su se, dakle, odrekli odštete i stoga se javno i dalje između kneza i njih nastavljala neiskrena igra: iako je i knez znao da su oštećeni, prihvatio je njihov odgovor: »Gospodine kneže, ako se Bogu sviđa, bit će mir i sloga među nama, i nije potrebno da vam damo pismeno imena osoba koje su oštećene zbog (oduzetih) životinja ili zbog nekih drugih stvari.«²¹⁶ Uza sve to otočani su pred duždem ponovo tužili kneza Marka i njegove činovnike, što je kneza potaklo da sada, na sastanku svih predstavnika kaštela, izda pismenu izjavu (*protestor et propono*) da je spreman nadoknaditi sve štete koje se pismeno označe. Čini to, kako tvrdi, nerado jer su ga i sami stanovnici molili da to ne radi, ali on više ne vjeruje njihovim riječima, pa neka ih ubuduće nagađa dužd kakogod hoće.²¹⁷

Ovaj je dokumenat izvanredno svjedočanstvo o načinu na koji se vodi borba između otočkog stanovništva i knezova poslije izmirenja stranaka, dakle onda kada nema među njima više službenih »pomiritelja«. Oštećeni se otočani neće i dalje izlagati progonima, ali se ne ustručavaju upozoriti dužda na zloupotrebe knezova. U Veneciji se u načelu vjeruje njihovim izjavama. Stoga i knez Marko pristaje na odštetu, ali zahtijeva zakletvu oštećenih. No, kad se kod kuće ponovo raspravlja o sporu, oštećeni stanovnici nemaju nikakve zaštite — ta knez im **nalaže** da se sakupe u njegovu Rogozniku! — radije pristaju na »mir i slogu« i vraćaju se kućama praznih ruku. Da bi zaštitio sebe i da ne bi ispao »pred našim gospodinom« kao lažac, knez Marko javno prosvjeduje i krčki notar pred prisutnim i pozvanim svjedocima sastavlja ispravu o tom prosvjedu. Upada u oči da ova »javna predstava«, premda knez Marko nastupa kao gnjevni vlastelin, donosi više materijalne štete otočanima. Dokaz, kako službene nagodbe stvaraju samo **moćnost** da se i u životu na pravedan način riješe sporovi i nadoknade učinjene nepravde. Knez je jači od otočana i on, premda je krivac, po volji izigrava otočane, tako da njima

ne preostaje drugo nego da se povuku. Vjerojatno i u drugim pitanjima o kojima se raspravljalo u Veneciji 1307. godine, nisu knezovi, vrativši se na otok, postupali drugačije. Dužd je učinio sve što je mogao, on i tako ne može na Krku pružiti zaštitu otočanima, i zato knezovi ondje provode svoju volju.

Međutim, knezovi provode tada, tj. početkom XIV stoljeća veći dio života u tuđini, izvan svoje zemlje što, drugim riječima, znači da imaju pravo i dalje postavljati na Krku svoje činovnike. Već samim tim odnos se između kneževskih i općinskih činovnika u gradu i u kaštelima učvršćuje u korist knezova. Jer, sada knezovi-upravitelji imaju u svakom kaštelu potknežina i dvornika, dok općina ima samo satnika. Dokumenti iz XIV stoljeća — to su privatne isprave »općih pisaca« (općinskih notara) — nesumnjivo pokazuju da se među »dobrim muževima« svjedocima nalaze kneževi činovnici dvornik i potknežin. Kad 1379. godine »pisac od komuna od Dobrinja« sastavlja »strment« (instrument, notarsku ispravu) o jednoj kupoprodaji, onda stavlja u popis prisutnih svjedoka na prvo mjesto »vicekonta Mikulu i vicekonta Andreja«, a zatim suca i dvornika.²¹⁸

Iz svega slijedi zaključak da je borba općina protiv povećanja kneževskih činovnika 1305—1307. god. bila uzaludna. Znajući da će i tako u tom pitanju provesti svoju volju, knezovi se nisu mnogo protivili zahtjevima komuna za povratak na »stare običaje«.

Iako su dokumenti o općinskom uređenju na otoku u XIV st. vrlo rijetki, ipak po svoj prilici ne griješimo ako na osnovu njih pretpostavimo da je općina već tako izgrađena da do nekih bitnih promjena ne dolazi sve do ponovne uspostave mletačke vlasti, tj. do 1480. godine.

Stoga su i vijesti o nekim promjenama ili o pokušajima za uvođenje nekih promjena vrlo rijetke.

Jedna od tih pojavljuje se u dokumentima četrdesetih godina XIV stoljeća kad se u Krku odjednom počelo postavljati pitanje tko ima pravo birati općinskog suca (judex comunis, za razliku od kneževa suca = judex comitis). Kad je u općini nastala sumnja biraju li suca samo vijećnici (illi de consilio Vegle) bez drugih službenika (omnibus aliis officiis exceptatis) i kad se nesigurni Krčani obraćaju na dužda, on im odgovara da općinske činovnike isključuje od izbora.²¹⁹ Kako je odgovor bio suviše općenit, Krčani se ponovno obraćaju u Veneciju pitajući da li da isključe kod izbora i prisežnike (jurate).²²⁰ Odgovor je bio pozitivan. Dužd je dodao da kod izbora ne smije biti prisutan ni knez, potknežin ni itko od kneževe pratnje ili rođaka.²²¹ Mletačka odredba izaziva, kako se kaže u izvještaju iz 1343, u gradu »tumult« zbog toga što su prije suca birali vijećnici i prisežnici, a novom su odlukom lišeni prava izbora neki ljudi iz vijeća, i pučani su prijetili pobunom. I kad se u jesen (na Miholje) birao općinski sudac, provaljuje u dvoranu kneževe palače u Krku »mnogštvo puka spomenuta grada tako prisežnici kao i drugi dobri gospodari« (multitudo populi dicte civitatis tam de iuratis quam aliis bonis massariis) i primorava vijećnike da se vrate na stari sistem izbora.²²²

Zanimljivo je da je i u Vrbniku u vrijeme mletačke uprave, tj. 1526. godine, nastala »controversia non parva« zbog izbora općinskog suca. Mletački provisor određuje da se od tada poštuje isti način izbora kakav je u Krku, a to je ovaj: neka potknežin sazove sve prisežnike koji se u doba izbora nađu u gradu, ali neka pozove i po jednog čovjeka iz svake porodice (starijeg od 40 godina). Svi oni neka glasaju kuglicama i onaj kandidat koji bude imao najviše glasova bit će postavljen za suca jednu godinu.²²³

Još u XVIII st. općinski sudac je kao jedini predstavnik općine stvarno i njen »vladalac«. Pišući »Nike uspomene starinske« J. A. Petris daje sliku »vladanja pučkoga« i počinje opis vrlo karakterističnom rečenicom: »Naš kaštel (tj. Vrbnik) najprije, što ja pametim... pod vladanjem vne-tačkim imio je vladavca jednoga sudca, kojega svako godišće minjao je u Nedilju bilu, to jest pervu miseca listopada«. Birao da je »vas puk na placu«, sve »mužke glave« koje su se tada sastale »za prominut sudca i druge starešine«. Opisujući dalje upravu, Petris daje vrlo dobre podatke i o drugim činovnicima. »A stojaše neprestano ovdje u gradu, kako i ostalih 5 kaštelih, tj. Beški, Dobrinju, Omišlju i Dubašnici i Poljicah po jedan gospodin od vlastel kerčkih, koji se zvaše podknežin, koji ako hotijaše maknuti se iz svojega kastela, moraše ostaviti vešta namistnika, koji imadaše biti potvrđen od Vića gospodskoga od Veje...«. Iz njegova prikaza »pučkoga vladanja« razabire se da doista »sudac i prokaduri vladahu s pukom, naređivahu načimbu od puti komunskih i straže. I pobirahu danke, kako na pr. tora i kavalkada«. Sudac sudi i »male pravde razluke med ljudi, koje ne nadhadjahu tri libre« (veće sudi potknežin).²²⁴

I tako se općinska uprava u stoljetnom razvitku usredotočila u ličnosti općinskog suca koji je ostao njen jedini **vladalac**. Ipak je važno istaknuti da se općina, bez obzira na to kako je tokom vremena mijenjala broj svojih činovnika, održala kao **samostalna upravna jedinica u kneštvu** koje je prelazilo iz jedne ruke u drugu.

*

I kad bismo najzad željeli nekako ocijeniti preko dvjestagodišnju vladavinu krčkih knezova otokom, ne bismo ni u kojem slučaju ponovili misao koju je o njima izrekao zainteresirani mletački izvjestitelj 1480. god. ili krčki građani u doba kad je Venecija otimala posljednjem knezu njegovu djedovinu. Krčki su knezovi u materijalnim pitanjima bili, posve razumljivo, djeca svog vremena, što će reći da su, poput druge vlastele, nastojali izvući korist za sebe gdje god su mogli. No, i u ocjeni takvih njihovih težnji ne smijemo pretjerati. Jer, nekoliko oduzetih i neplaćenih krava od krčkog stanovništva ne daje glavnu karakteristiku dvjestagodišnjem vladanju! Kako je uopće teško nepristrano prosuđivati ako se zbivanja promatraju samo s jednog stajališta, neka pokaže primjer krčkih »Murlaka«. Kad ih je Ivan Frankapan sredinom XV st. naselio na omišaljskom teritoriju, izazvao je sukobe sa stanovnicima spomenutog kastela — i oni su ga zbog toga osuđivali — a ipak je kolonizacija pustih površi-

na prvi korak poboljšanju općeg stanja zemlje. Sasvim je jasno da knez Ivan dovodi Vlahe više zbog svoje nego opće koristi, ali uza sve to taj njegov korak ne možemo osuditi — kao što su to činili savremenici — negativno!

Dakle, Frankapanima je, kao i svima onima koji su vladali otokom prije i poslije njih, bilo najviše stalo do vlastite koristi i zbog toga ih ne možemo osuđivati. Ipak imaju Frankapani kao **domaći ljudi**, otočani, izvanrednu ulogu u kulturnom životu otoka. Zahvaljujući upravo njima kao Hrvatima koji su voljeli svoj jezik, njegovali ga i, što je još važnije, upotrebljavali, hrvatski jezik postaje na tom njihovom širokom području s jedne i druge strane Velebita i na otocima jezik zakona i dnevne upotrebe. »Pisci komunski« pišu svoje isprave na svima poznatom jeziku, a ne, kao na dalmatinskom području latinskim jezikom. Dakako, Frankapani su u tim pitanjima jezika i pisma preuzimali stariju kulturnu baštinu, ali oni su je mogli, da su htjeli, i uništiti kad su postali vlastela na otoku. Ovako se na čitavom njihovom području njeguje i dalje razvija domaća riječ. Knezovi su, zatim, pa i njihovi vazali, podizali crkve, pomagali samostane i dijelili povlastice redovnicima. Ističemo to zato što su i oni mogli kao mletački činovnici postupati sasvim drugačije s crkvenim ustanovama. Ta dobro je poznat način upravljanja mletačkih knezova koji su prenosili u dalmatinske gradove zapovijedi svoje vlade, a da pri tom u kulturnom životu zemlje u kojoj su djelovali nisu ostavili nikakav trag. Uostalom, ne pokazuje li kulturnu razinu ovog kraja, razinu koju su pomagali podići i knezovi Frankapani, činjenica da su se na otoku sačuvala prva pravila jedne bratovštine?²²⁵

Stoga se zaista čini besmislenim bilo kakva usporedba između mletačke i frankapanske vlasti nad otokom. Anonimni mletački politički sistem daje doduše neku sigurnost domaćem plemstvu da mu mletački plemić-upravitelj neće preoteti vlast, ali što mu je to u krajnjoj liniji bilo od koristi, kad ga je »signorija« gospodarski uništavala!

BILJEŠKE:

¹ Upotrebljavam oblik Frankapani kao što je to činio i Vjekoslav Klaić prije svega zato što je to originalan oblik imena za kneza Nikole, koji je, kao što je poznato, prvi nosio ovo novo prezime krčkih knezova. Vidi Djuro Šurmin, *Hrvatski spomenici I (1100—1499)*, MHJSM, V. VI, 1898, str. 127, 128, 130.) dalje citiram *Hrvatski spomenici*).

² Vidi bilj. 79.

³ Izd. MH, Zagreb 1901.

⁴ N. dj., str. VI.

⁵ Anonim priča da je do nagodbe između Slavena i romanskih gradova došlo u vrijeme cara Bazilija I, pa se zbog toga taj događaj u najnovijoj hr-

vatskoj i jugoslavenskoj historiografiji povezuje s dolaskom na vlast kneza Zdeslava. On je, kao što je poznato, došao na vlast »zaštićen carskom zaštitom iz Konstantinopola«. Anonim dodaje da su novčana podavanja bila manja od drugih podavanja, stoga nam je lakše razumjeti zašto je cijena »tributa mira«, što se plaćala u novcu, tako mala. Vidi B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II*, SAN, Pos. izd. knj. CCCXXIII, Viz. inst., knj. 7, Beograd 1959, str. 36.

⁶ Ivan Djakon bio je tajnik Petra II Orseola, dakle upravo onog koji je poduzeo ratni pohod na Dalmaciju 999 — 1000 godine. Ivan je umro 1009 godine.

⁷ Ivan Djakon priča da su se »dalmatinski narodi« (Dalmacianorum populi) gotovo svi sastali i preko svojih poslanika upitali dužda da li bi on htio doći ili bi htio poslati vojsku koja će ih osloboditi od strogosti Slavena; oni i njihovi gradovi tada će ostati podložni u »vječnoj čvrstoći« njemu i njegovim nasljednicima. Vidi Franjo Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, MSHSM VII, 1877, str. 425 (dalje citirano *Documenta*).

⁸ *Documenta*, str. 426.

⁹ *Documenta*, str. 426. »Insuper episcopi eisdem sacris confirmaverunt quo feriatis diebus, quibus laudis pompam in aecclē sia depromere solebant, istius principis nomen post imperarum laudis praeconiis glorificarent«.

¹⁰ *Documenta*, str. 426.

¹¹ *Documenta*, str. 426. »Tunc omnibus, quibus aetatis plenitudo adherat, secum venire iussit et acceptis stipendiis dispositum transfretare iter caeperunt«.

¹² Ivan Djakon tada se nalazi u sjevernoj Italiji, gdje dočekuje cara Otona III.

¹³ Naime, iz Ivanova opisa predigre koja je prethodila neposredno duždevoj vojni jasno proizlazi da je hrvatski vladar zahtijevao od dužda »solum census« koji je on, dužd, prvi zabranio davati hrvatskom vladaru. A u to su vrijeme od svih dalmatinskih gradova samo Zadrani priznavali duždevu vlast, te je samo njima dužd mogao zabraniti da Hrvatima plaćaju uobičajeni tribut. Upravo zato su, kako dalje priznaje kroničar, Zadrane napadali Hrvati i Neretljani, a to je navelo i sve ostale dalmatinske gradove da se povedu za njihovim primjerom. Konačno, o nekom mletačkom tributu prema Hrvatima nema u izvorima nikakvih podataka. Vidi o tome Nada Klaić, *Problem vrhovne vlasti nad Dalmacijom do početka XV st.*, Zbornik »Zadar«, MH 1964, str. 151—2.

¹⁴ *Documenta*, str. 32—36; Marko Kostrenčić — Jakov Stipišić — M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije I*, JAZU 1967, str. 54—58 (dalje citiram CD I).

¹⁵ *Documenta*, str. 33; CD I, str. 55—56.

¹⁶ *Documenta*, str. 35; CD I, str. 56. U ispravi, doduše, ne stoji riječ satnik, ali smatram da je tekst pogrešno prepisan. Naime, u prijepisu stoji: »... promittimus nos qui Godostro, qui modo uocatur *renico* (!)«, što bez sumnje treba čitati *setenico*.

¹⁷ Vidi o tome Nada Klaić, *Historijska podloga hrvatskoga glagoljštva u XI stoljeću*, Slovo, Zagreb 1965, str. 258 i d.

¹⁸ Vidi n. dj., str. 261—262.

¹⁹ Nada Klaić, *Di li je postojala Dalmatinska marka Bečke ilustrirane kronike*, Zgodovinski časopis, XIX—XX, Ljubljana 1965—66, str. 127 i d.

²⁰ U osorskom Exsultetu pjevaju se laude bizantskom caru i »našem kralju«. Vidi Viktor Novak, *Nova kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII. do XII. stoljeća*, Radovi Inst. JAZU u Zadru III, 1957, str. 48.

²¹ Raspravu o nekim podacima s Bašćanske ploče započeo je u najnovijoj historiografiji Miho Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb 1952,

str. 13 i d., ali ga je vrlo oštro i nepravedno napao Marko Kostrenčić (O radnji Prof. dr. Mihe Barade, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Predavanja JAZU 1952), premda i sam nije dao bolje rješenje. Najzad, u raspravljanje je ušao i Bogo Grafenauer, *Vprašanje hrvatske Krajine v Kvarneru*, *Zgodovinski časopis* XII—XIII, Ljubljana 1958—1959, str. 254—260, koji je također odbacio Baradine rezultate i smatrao da Dalmatinska Marka može biti samo »obmejno ozemlje Dalmacije»; mišljenje s kojim se ne možemo složiti.

²² God. 1117 obećava dužd Ordelafo Faledro Zadranima »najčvršći mir i odličnu slobodu«, a ta se sastoji u pravu slobodnog izbora biskupa i kneza između domaćih ljudi. Vidi *CD II*, str. 393.

²³ Isti dužd O. Faledro obećava i Rabljanima god. 1118. (*CD II*, str. 29—30) onu slobodu koju su imali pod bizantinskim carevima i ugarskim kraljem, tj. »presulem vobis eligendi ac comitem, confirmatione comitis reseruato nostre curie«.

²⁴ Dujam je knez za dužda Dominika Mihajlovog (1118—30), Petra Polana (1130—48), Dominika Maurocena (1148—56). Vidi V. Klaić, *Krčki knezovi*, n. dj., str. 82—83.

²⁵ *CD II*, str. 94. »Et quoniam te Bartholomeum atque Guidonem fratrem tuum filios predicti comitis Doimi tales fore nouimus, qui comitatum Veglensem prudenter regere atque tueri potestis, idcirco ipsum comitatum et totam insulam uobis ambobus fratribus tempore uite uestre damus, concedimus atque transactamus«.

²⁶ *CD II*, str. 94. »Cetera, sicut diximus, licenter sine contradictione et sine omni diminutione: angarias nostras, quotiens opus fuerit, sicut tempore predictorum ducum et nostro, Veglenses communiter faciant«.

²⁷ *CD II*, str. 94. »Singularis uero annis in festo sancti Michaelis pro ipso comitatu et insula atque redditibus illorum trecentos quinquaginta romanatos nostro communi persoluere debetis«.

²⁸ *CD II*, str. 94. »Insuper etiam ipsam insulam ab omnibus inimicis Venetie sine nostro adiutorio, sine fraude defendere debeatis, exceptis coronatis personis et illorum exercitu, si uerum constiterit, quod super ipsam insulam ueniant«.

²⁹ *CD II*, str. 95. »tunc cum successoribus nostris uobis et uestris hereditibus emendare debeamus auri obrizi libras decem«.

³⁰ *CD II*, str. 94. »Ista quatuor omnino prohibemus ne faciatis«.

³¹ N. dj., str. 82.

³² N. mj.

³³ God. 1323. (*CD IX*, str. 162) knez Nikola osniva kapelicu sv. Nikole »in suo potrimonio apud castrum Verbenicum insule Vegle, in loco qui dicitur Rogosinich«. U Rogozniku su također kneževi činovnici i službenici, a onamo poziva 1309. god. knez Marko predstavnike svih kaštela da pregovara s njima.

³⁴ N. dj., str. 82.

³⁵ O tom sporu vidi u drugom poglavlju ovog priloga.

³⁶ *CD II*, str. 316—317.

³⁷ *CD II*, str. 316 »per quam prefato Johanni et mihi dictoque fratri meo concessistis et dedistis comitatum Vegle et totius insule cum omnibus rationibus et honorificenciis eius et collectam pariter cum insula de Perdichi (!)«.

³⁸ *CD II*, str. 316. »regalia uestra i totum et per omnia salua«.

³⁹ *CD II*, str. 316. »propter que nos comitatum ipsus regere, conseruare, manutenere et defensare ad uestrum et communis Veneciarum honorem et ipsius terre utilitatem secundum consuetudinem bonam ab omnibus uidelicet hominibus et omni gente sine uestro uestrorumque successorum et communis Veneciarum adiutorio, exceptis coronatis personis...«.

⁴⁰ »Nec debemus compagniam vel societatem cum ullo habere cursalium vel aliorum, qui essent manifesti predones seu deraubatores, qui homines Veneciarum offenderent vel ad Venetias venientes aut redeuntes ab ea...«.

⁴¹ CD II, str. 317.

⁴² CD II, str. 317. »Nec est pretermittendum, quod pro eorum omni observatione, que sunt superius per ordinem comprehensa, unus noster semper obses in Veneciis stare debet aut de propinquis proximioribus, quos habemus, nisi vestro successorumque vestrorum verbo remaneat«.

⁴³ Šime Lubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knj. I. Od god. 960—1335, MSHSM I, 1868, str. 25—26 (dalje citiram *Listine*). God. 1208 .od četvorice sinova Rogerija Maurocena dobiva kneštvo samo jedan.

⁴⁴ CD III, str. 190—91. »Quatuor insulas inter Salatam et Ulmes sitas, videlicet Faram et Bracizam, Gorzuram et Laugurstam cum parvulis insulis et aliis pertinentiis suis...«.

⁴⁵ Protiv autentičnosti privilegija (o kojima namjeravamo govoriti na drugom mjestu) ima vrlo mnogo dokaza, ali ih hrvatska historiografija krije, iz pogrešnog uvjerenja da tobožnji privilegiji dokazuju vlast krčkih knezova na kopnu. Međutim, upravo činjenica da su krčki knezovi lažnim ispravama dokazivali, po svoj prilici Karlu I Anžuvinskom, da je njihova vlast nad Modrušama i Vinodolom zakonita, pokazuje da su oni bili jači od njega, jer se vladar, usprkos sumnjivih isprava, morao odreći onog dijela Hrvatske koji je bio u frankapanskim rukama. Štaviše, Anžuvinci nisu nikad uspjeli oteti krčkim knezovima kastru, premda su ih od drugih hrvatskih velikaša, kao što je poznato, i uzimali i zamjenjivali.

⁴⁶ *Listine I*, str. 28. »Plenam et irrevocabilem securitatem facimus nos quidem Petrus Ziani... tibi namque Johanni Veglensi comiti et tuis hereditibus... tam pro regalia nostra, quam etiam pro comitatu Vegle et insule totius atque pro insula de Perviki...«.

⁴⁷ »Quod si unquam contra hanc securitatis cartam irrevocabilem temptaverimus componere, promittimus cum nostris hereditibus tibi et tuis hereditibus auri libras quinque«.

⁴⁸ *Listine I*, str. 46, g. 1229.

⁴⁹ *Listine I*, str. 49.

⁵⁰ »Et hoc teneamur observare usque ad sex annos et tanto amplius, quantum comuniter concordēs erimus«.

⁵¹ *Listine I*, str. 50. »Si vero aliquis nostrum absens fuerit vel egritudine aut aliquo negotio prepeditus quod in statuto termine regimen civitatis vel castellorum aut insule Parviki, ut dictum est, regere non possit, liceat ei vel eis vicem suam committere uxori, sorori, filio vel filiis, filie vel filiabus, fratri, nepoti, genero sive consanguineo germano suis«.

⁵² *Listine I*, str. 52.

⁵³ O frankopanskim falsifikatima na temu »provale Tatara« pisao je Vjekoslav Klaić, *Darovnica kralja Bele III (IV) krčkim knezovima za Senj jest patvorina*. VA I, 1899, str. 262—274; Isti, *Ime i porijeklo Frankapana*, Vj. A. D. n. s. IV, 1900, str. 6; vidi zatim Nada Klaić, *Rapski falsifikati*, Zbornik Inst. za hist. nauke u Zadru 1955, str. 43 i d.

⁵⁴ *Krčki knezovi*, str. 94.

⁵⁵ CD IV, str. 206—207. Societas je uključivala i sve one Zadrane koji su ostali vjerni mletačkoj vlasti.

⁵⁶ CD IV, str. 207. »...Debent et tenentur sub debito iuramenti facere vivam guerram de sanguine et foco omnibus Kazaetis et deprædatoribus maris et specialiter omnibus Jadertinis, qui sunt vel extiterunt vel amodo fuerunt rebelles contra honorem et voluntatem suprascripti domini nostri ducis et communis Venetorum«.

⁵⁷ A. F. Gombos, *Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*, T. I, Budapest 1929.

⁵⁸ N. dj.

⁵⁹ Lovro je bio krčki knez od 1253. do 1260. god. Vidi V. Klaić, *Krčki knezovi*, n. dj., str. 97.

⁶⁰ CD IV, str. 357.

⁶¹ Prema tvrdnji V. Klaića, n. dj., str. 97 nadimak Schinella (Škinela) znači u mletačkom narječju grbavac.

⁶² Vid je splitski potestat od 1257—59. god. Vidi V. Klaić, n. dj., str. 97—98.

⁶³ *Listine I*, str. 91. U velikom vijeću je zaključeno »quod comitatus Vegle dari debeat et concedi nobiles viris comiti Schinelle et suis heredibus et filiis comitis Guidonis et eorum heredibus per medietatem in perpetuum...«.

⁶⁴ »cum omnibus redditibus, iuribus, rationibus, honorificenciis, collectis et regaliis suis ad eundem comitatum et insulas spectantibus...«.

⁶⁵ *Listine I*, str. 96—97.

⁶⁶ *Listine I*, str. 97. Budući da je to bila nova odredba Venecija im dopušta rok od četiri godine, a tada, tj. 1264. god. moraju godišnje ulagati toliko novaca u zemlju koliko je dužna svaka loza.

⁶⁷ Knezovi obećavaju da će uvijek u slučaju kada star žita u Veneciji bude stajao više od 30 solida, nastojati da ga dovezu u što većoj količini na mletački trg. Na žalost, ne znamo po kojoj se cijeni tada žito prodavalo na mletačkom trgu.

⁶⁸ »... idem comitatus... quam regi et teneri facere debemus secundum bonas et antiquas consuetudines in ipso comitatu contentas«.

⁶⁹ »Et si omnes erunt extra terram, constituent unum vel duo rectores«.

⁷⁰ »Et si omnia sicut continentur superius non observabunt, pars comitatus illius, qui contra fecerit, cum omnibus supra concessis amitatur et in alios deveniat de cui colonello fuerit observantibus ipsis, qui superius dicta sunt, donec ille qui contra faciet ad nostram et comunis Veneciarum gratiam fuerit restitutus«.

⁷¹ »Et omnia, que continentur superius, cum eorum heredibus ipsi comites nobis suprascripto duci et successoribus nostris et comuni Veneciarum sacramento astricti se observaturos promiserunt...«.

⁷² *Krčki knezovi*, str. 101.

⁷³ N. dj., str. 106.

⁷⁴ *Listine I*, str. 105.

⁷⁵ *Listine I*, str. 134.

⁷⁶ *Listine I*, str. 134. Dužd im prijete globom od 5 solida na svaku libru.

⁷⁷ *Listine I*, str. 191. »Cum comites Vegle persepissime requisiti, quod satisfacerent pro regalia domini ducis, satisfacere non curaverint et obedientiam non fecerint, ut tenentur, et alia multa ommiserint facere, et commune Vegle similiter... capta fuit pars, quod mittatur anus ambaxator illue, cum illa commissione, que videbitur domino duci et consiliariis et capitulari etc.«.

⁷⁸ Nosi je na primjer knez Marko 1309. god. *Listine I*, str. 243.

⁷⁹ Potvrđujući banu Pavlu ranije privilegije svog sina Karla, napuljski kralj Karlo II naglašava (CD VII, str. 104—105, 19. VIII. 1292 (da Pavlu daje »de Chroacia et Dalmacia, quantum scilicet protenditur a finibus comitatus de Chelum usque Segniam, Gazecham et Modrussiam...«; dakle, čitavu Hrvatsku do granica frankopanskih kneštava Senja, Gacke i Modruša.

⁸⁰ *Listine I*, str. 282. »... scire debetis, quod dicta terra Jablane in regno est Hungarie, nec aliquid pertinet de ea ad insulam Arbensem, imo a mille

annis citra, vel postquam Segnia fuit edificata dicta terra Jablane semper fuit de districtu et dominio segniensi...«.

⁸¹ *CD VIII*, str. 432, g. 1316.

⁸² V. Klaić, *Krčki knezovi*, str. 132—133.

⁸³ V. Klaić dolazi do takva zaključka na osnovu činjenice da je Fridrik potvrdio darovnicu kneza Nikole za crkvu sv. Nikole u Rogozniku, koju je Nikola sagradio i darovao mletačkim benediktincima. N. dj., str. 133—134.

⁸⁴ V. Klaić, n. dj., str. 134—135.

⁸⁵ N. dj., str. 140.

⁸⁶ N. dj., str. 150.

⁸⁷ *Listine II*, str. 166—167. »... set nullus est in mundo pro quo vellem offendere dominio Veneciarum, cum vobis et communi vestro, donec vixero, fideliter servire intendo, sicut teneor«.

⁸⁸ V. Klaić, n. dj., str. 150.

⁸⁹ *Listine III*, str. 371.

⁹⁰ V. Klaić, n. dj., str. 157.

⁹¹ Stoga je već Klaić, n. dj., str. 164 kazao da je »posljedica mira u Zadru, kojim su Mletci izgubili grad i otok Krk, bijaše i ta, da je ondje domala nestalo krčkih knezova Škineline loze«.

⁹² *Listine IV*, str. 101, g. 1372. Dopušta se Nikoli da dođe na 15 dana u Veneciju, pa neka se u tom smislu i piše tršćanskom kapetanu. Godine 1374. (*Listine IV*, str. 106) smije Nikola opet doći iz Trsta u Veneciju na 15 dana.

⁹³ *Listine IV*, str. 206, god. 1384.

⁹⁴ *Listine IV*, str. 209. Dana 3. XI. 1384. zaključeno je »quod concedatur de gratia Marco filio egregii viri Nicolai comitis Vegle, conestabili nostro equestri in Candida, pro aliquibus suis agendis arduis, quibus sibi omnino expedit venire Venetias, quod possit venire et stare per VI menses, reservando sibi banderiam et ponente ipso loco sui personam sufficientem...«.

⁹⁵ *Listine IV*, str. 231.

⁹⁶ *Listine IV*, str. 101, g. 1372.

⁹⁷ *Listine IV*, str. 106, g. 1374.

⁹⁸ *Listine IV*, str. 107, g. 1374.

⁹⁹ V. Klaić, n. dj., str. 165.

¹⁰⁰ N. dj., str. 170.

¹⁰¹ *Listine IV*, str. 108—109.

¹⁰² Rat se vodi od 1378—1381 g.

¹⁰³ V. Klaić, n. dj., str. 173.

¹⁰⁴ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, T. IX, vol. 5, str. 596—599 (dalje citiram Fejér, *CD*).

¹⁰⁵ Fejér, *CD T. X*, vol. 1, str. 274—276.

¹⁰⁶ Fejér, *CD T. X*, vol. 1, str. 363—365, 380—381.

¹⁰⁷ V. Klaić, n. dj., str. 185, upozorio je na tu činjenicu istaknuvši da »su sve dosad bila od god. 1356 u Hrvatskoj po dva bana: jedan za čitavu Slavoniju, a drugi za Dalmaciju i Hrvatsku«.

¹⁰⁸ Fejér, *CD T. X*, vol. 1, str. 676—678. Žigmund mu dopušta ne samo da kopa rude nego da iskopanu rudaču također prerađuje, a da za to ništa ne plaća kraljevskoj blagajni.

¹⁰⁹ *Listine V*, str. 24—25. Capra: cum magnificus dominus Nicolaus comes Segnie, qui venit et est Veneciis cum sua galea, fecerit nobis dici inter alia, quod ipse tamquam filius nostre dominationis petit nostrum consilium et favorem de modis, quod habet observare cum domino rege Sigismondo, offerendo se et loca sua ad omnem voluntatem nostram; etiam dicit, quod, si

placet nostro dominio refirmare sibi privilegia, que habebat olim pater suus cum nostro dominio pro factis Segne et Vegle etc. est dispositus refirmare ad addere et minuere, sicuti videbitur nostro dominio et quod liceat nobis accipere loca sua a marina pro nostris et quod habeamus ipsum recomendatum in faciendo talem provisionem pro factis suis, quod non possit damnificari ab aliqua parte maris, respondeatur sibi...».

¹¹⁰ Fejér, *CD*, T. X., vol. 2, str. 546—7.

¹¹¹ V. Klaić, n. dj., str. 196.

¹¹² *Hrvatski spomenici I*, str. 110.

¹¹³ Šime Ljubić, *Commissiones et relationes venetae*, T. I. MSHSM VIII, 1877, str. 39. (dalje citiram *Com. I.*). Vinciguerra, koji u krčkim knezovima vidi samo tirane i uzurpatore, tvrdi da su i ime Frangapani uzurpirali, što u tom slučaju ima pravo. Jer on ima, kaže, njihove privilegije i ni u jednom sve do Žigmundova vremena nema spomena o tom imenu. Oni su uvijek »egregii nobiles de Vegla« i to zato što su bili otočki plemići kao i neki drugi. Papa Martin V, koji je primio Nikolu »chome honorata persona et signor extimato«, našao je u starim rimskim kronikama da su neka braća »Frangapani de antiquo sanguine romano«, rođaci sv. Grgura pošli na Krk i od njih potječe i Nikola. Stoga mu je papa dao novi grb, tj. dva zlatna lava koji trgaju dva hljeba.

¹¹⁴ *Hrvatski spomenici I*, str. 127.

¹¹⁵ *Listine VII*, str. 20—21, god. 1412.

¹¹⁶ *Listine VIII*, str. 267.

¹¹⁷ *Listine VIII*, str. 267—268.

¹¹⁸ V. Klaić, n. dj., str. 213.

¹¹⁹ N. dj., str. 218.

¹²⁰ N. dj., str. 218—219.

¹²¹ U jednom brevijaru s Krka stoji bilješka povodom smrti bana Nikole, koga pisac naziva »plemeniti ban«. V. Klaić, n. dj., str. 218.

¹²² N. dj., str. 220.

¹²³ N. dj., str. 220—221.

¹²⁴ N. dj., str. 225—227.

¹²⁵ Knezovi su se podijelili ovako:

1. Knez Nikola V dobiva Ozalj, Ribnik i Grižane; 2. Knez Stjepan II trg Modruše i grad Tržan, gradove i kaštele Vitunj, Grobnik i Dubovac; 3. Knez Bartol IX uzima trg Brinje i grad Jelovik, zatim gradove Sokol, Tržac i varoš Bihać; 4. Knez Dujam IV dobiva Ostrovicu (u Lici), Novigrad (u Lici), Slunj i Ledenice; 5. Knez Martin prima Okić, Starigrad, Novi, Bribir, Kotor, Bakar i Trsat; 6. Knez Sigismund je zadržao gradove Otočac, Prozor, Vrhovinu i Dabar (u Gackoj); 7. Knez Ivan VII mlađi dobi Bužane i grad Hreljin i 8. knez Juraj I, sinovac spomenutih knezova, sin Ivana VI, uzima gradove Cetin, Rmanj, Lapac, Bašku i Ribnik. Vidi Klaić, n. dj., str. 235.

¹²⁶ N. dj., str. 235.

¹²⁷ N. dj., str. 236.

¹²⁸ *Listine IX*, str. 410.

¹²⁹ *Listine IX*, str. 411.

¹³⁰ *Listine IX*, str. 411.

¹³¹ *Com. I*, str. 98—101.

¹³² Od svojih je vazala nagradio ove ljude: Antonija Stuzihića (nunc suo vicecomiti universali) doživotnom godišnjom penzijom u iznosu od 50 dukata, a istu svotu uz iste uvjete daje i V. Bolfu, Martinu Cendiću (pronunc iudici Vegle), Martinu Mojsijeviću, Mihajlu Dešiću (dicto Steclino). Po 32 dukata godišnje penzije dobivaju plemić Pavao Viktorov iz Krka, Petar Mihačić, Matej Stuzihić, Mikša Štefkošić i Lacika Muselić. Nešto manju svotu, tj 24 du-

kata, određuje knez Ivan Mateju Gusiću, Schineli de Bora iz Krka, Nikoli Manihoviću, svom blagajniku. Braća Pavao i Juraj »de Clifno« dobivaju 20 dukata godišnje, a isto toliko notar Pavao koji piše njegovu oporuku. Vidi *Com. I*, str. 99—100.

¹³³ *Com. I*, str. 100. »Si autem iam dictum magnificum dominum Johannem aut supra dictos suos heredes absque legitimis de suo corpore, up supradictum est, descendantibus heredibus decedere contingeret, suos veros ac universales heredes, commissarios et huius presentis testamenti executores esse voluit, instituit et ordinavit serenissimum principem dominum ducem, qui pro tempore fuerit et illustrissimum ducale dominium Venetiarum«.

¹³⁴ *Com. I*, str. 100. »prout ipse fide indubitata de eorum bonitate atque innata humanitate plenius confidit«.

¹³⁵ V. Klaić, n. dj., str. 238.

¹³⁶ V. Klaić, n. d., str.

¹³⁷ *Hrvatski spomenici I*, str. 249.

¹³⁸ *Listine X*, str. 31, g. 1454.

¹³⁹ *Listine X*, str. 169.

¹⁴⁰ *Listine X*, str. 170.

¹⁴¹ God. 1455. (*Listine X*, str. 61—65) sažeta su u jednom popisu »Capitula« o trgovini i trgovačkim slobodama«. Odredbe su vrlo zanimljive jer pokazuju način na koji je Venecija sputavala slobodu trgovine, naročito na posjedima krčkih knezova. Ona npr. vrlo rado dopušta da se izvozi drvo s naše obale u neograničenim količinama; podložnici krčkih knezova smiju uvoziti u svoje zemlje vino iz mletačkih zemalja i iz Apulije i Marke, ali, naravno, na mletačkim ladama i pod kontrolom mletačkih vlasti. Na isti način smiju se uvoziti žito, brašno i ulje, ali samo uz uvjet da robu prevoze mletačke lađe. Senjske lađe smiju uvoziti u Veneciju svoju robu, a iz nje izvesti njenu, ali ne i tuđu. Iz Senja se smiju izvoziti životinje, vino i soljeno meso, stoka sitnog zuba i raša, no sve po moru. Senjski knezovi smiju uvoziti za svoju potrebu južno voće, ali im je druga roba kao »kotraband« zabranjena.

¹⁴² *Com. I*, str. 29—101.

¹⁴³ V. Klaić, n. dj., str. 283.

¹⁴⁴ Klimentović je završio svoje »knjižice« 1513. g. Vidi Ivan Kukuljević, *Kratki ljetopisi hrvatski*, Arkiv IV, 1857, str. 30.

¹⁴⁵ N. dj., str. 35.

¹⁴⁶ *Com. I*, str. 50.

¹⁴⁷ V. Klaić, n. dj., str. 275.

¹⁴⁸ N. dj., str. 264.

¹⁴⁹ N. dj., str. 276.

¹⁵⁰ *Com. I*, str. 55; prijevod je uzet prema V. Klaiću, n. dj., str. 281.

¹⁵¹ *Com. I*, str. 64.

¹⁵² V. Klaić, n. dj., str. 290.

¹⁵³ Vidi bilj. 141.

¹⁵⁴ *Com. I*, str. 107. »Reperiuntur in illa insula in certo monasterio quidam fratres Sclavi, qui sacrificant et celebrant divina officia more sclavo, qui variis causis sunt ex insula predicta removendi. Igitur tibi mandamus et cum primum ad insulam illam perveneris, reiicere et licentiare debeas fratres predictos sclavos, nec permittes aliquem eorum ullo unquam tempore venire in insulam predictam, et cura habere alios religiosos, qui in monasterio predicto stent et celebrent more nostro latino«. Vidi i V. Klaić, n. dj., str. 284.

¹⁵⁵ *Com. I*, str. 91—96.

¹⁵⁶ *Com. I*, str. 102.

¹⁵⁷ *Com. I*, str. 102. »diversa sunt genera introituum suprascriptorum, qui exiguntur, videlicet, introitus ordinarii insule et quedam alie addite gravedines per comitem Johannem de tempore in tempus, et tamen exiguntur omnia indifferenter iuxta nostra mandata.«

¹⁵⁸ *Com. II*, str. 269, g. 1553.

¹⁵⁹ *Com. II*, str. 269.

¹⁶⁰ *Com. I*, str. 93.

¹⁶¹ *Com. I*, str. 92.

¹⁶² *Com. II*, str. 263.

¹⁶³ *Com. I*, str. 94.

¹⁶⁴ *Com. II*, str. 34—41.

¹⁶⁵ U izvještaju se kaže *fuogi*, pa je po svoj prilici riječ o porodičnim kućanstvima, a ne o zadrugama kojih u naseljima na otoku, izuzevši možda novo kolonizirano područje u XV stoljeću nije bilo.

¹⁶⁶ Dubašnica (u izvorima i XV i XVI st. često se zove Dobašnica) je onaj predio na Krasu u omišaljskom »konfinu« kamo je knez Ivan Frankapan naselio stočarsko stanovništvo iz velebitskih krajeva. Prema mišljenju Petra Skoka (*Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1950, str. 25) bilo je među tim vlasima i pravih Rumunja. »U Poljicima na Krku očuvali su svoj očenaš sve do sedamdesetih godina prošlog vijeka.«

¹⁶⁷ Mislio je na Omišalj. *Com. III*, str. 269.

¹⁶⁸ Prema Marku Kostrenčiću, *Vinodolski zakon*, Rad JAZU 227, str. 110 i d., Vinodol koji je isto pravno područje, predstavlja »savez slobodnih slavenskih općina«, koje su »samonikle«. On odbacuje misao da je to neki »tip romanske općine« (200). Zlatko Herkov je također u predgovoru »Statuta grada Rijeke iz godine 1530«, Rijeka 1948, nazivao spomenutu cjelinu »područjem samonikle hrvatske općine« (str. 45), na kojem prevladava i »starohrvatsko narodno pravo« (46).

¹⁶⁹ J. Zontar, *Kastavščina in njeni statuti konca 16. stoletja*, Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete XXI, 1945—46, str. 159.

¹⁷⁰ Vidi Nada Klaić, *Pitanje društvenog uređenja kvarnerskih općina u novijoj literaturi*, Zgodovinski časopis XII—XIII, Ljubljana, 1958—59, str. 252.

¹⁷¹ Vidi o tome Georgije Ostrogorski, *Vizantijska seoska opština*, Glas SAN CCL, knj. 10, Beograd 1961.

¹⁷² Branko Marušić, *Istra u ranom srednjem vijeku. Arheološko-povijesni prikaz*. Pula 1960, str. 15 i d.

¹⁷³ Najviše zasluga za utvrđivanje odnosa između slavenskih i romanskih toponima ima Petar Skok u svom odličnom djelu *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, Zagreb 1950. Zahvaljujući njegovim rezultatima bilo je moguće odrediti približnu granicu grada Krka, odnosno njegova kotara. Skok je analizom nazivlja pokazao da granica romanskih toponima id crtom koja spaja Puntu Pelovu kod Malinske s Baškom Dragom. Sjeverno od te crte »nema u nazivima mjesta ni traga govoru starih krčkih romana« (23).

¹⁷⁴ Na osnovu radova Mata Suića koji je ispitivao najprije centurijacije, odnosno limitacije rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, a zatim je analizirao ostatke tih limitacija, mogu se s priličnom sigurnošću utvrditi kotari ili područja kopnenih gradova Bizantske Dalmacije. Međutim, danas je jasno i to da su Bizantskoj Dalmaciji pripadali i svi otoci od istarske obale do šibenskog otočja, odnosno dalje do splitske Šolte, gdje se s neretljanskim Bračom prekidao niz dalmatinskih otoka. S tim u vezi izmijenjeno je i starije mišljenje, prema kojem su Hrvati na otocima priznavali vlast hrvatskih vladara. Vidi Mate Suić, *Limitacio u kolonijama na našem primorju*, Godišnjak Inst. za hist. nauke u Zadru, Zadar 1956, i Isti, *Ostaci limitacije naših*

primorskih gradova u ranom srednjem vijeku, Starohrvatska prosvjeta III/6, 1956.

¹⁷⁵ V. Klaić, n.dj., str. 78.

¹⁷⁶ P. Skok, n.dj., str. 27, također je pretpostavljao da je do hrvatske kolonizacije došlo prije X st.

¹⁷⁷ Sjeverno od crte Punta Pelova—Baška razvila su se »tri slavenska naselja koja govore posebnim čakavskim narječjima«. Jedno je od njih zauzimalo poseban položaj po tome što je nastalo na predslavenskom temelju. To je Omišalj. Vidi P. Skok, n.dj., str. 24.

¹⁷⁸ Vidi bilj. 173.

¹⁷⁹ CD II, str. 94.

¹⁸⁰ CD II, str. 42

¹⁸¹ Vidi str.

¹⁸² CD II, str. 301.

¹⁸³ Listine I, str. 46.

¹⁸⁴ Vidi ugovor iz 1232. god. Listine I, str. 50.

¹⁸⁵ Listine I, str. 51.

¹⁸⁶ CD IV, str. 357.

¹⁸⁷ N.dj., str. 96.

¹⁸⁸ Iz porodice Donjana 4, Šubinića 5 (ali tekst je manjkav), Tugomerića 12, Žudinića 4 i ostalih 7.

¹⁸⁹ CD IV, str. 357—58.

¹⁹⁰ CD IV, 358. »sed de nobilitate magistri Luciani nihil scimus«.

¹⁹¹ Listine I, str. 214—219.

¹⁹² Listine I, str. 215.

¹⁹³ Listine I, str. 214.

¹⁹⁴ Listine I, str. 215. »super eo quod dicebatur contra comites, quod cum ipsi essent duo comites regentes et haberent unum iudicem et commune suum iudicem haberet, quod quandocumque erant discordes in causis et in sententiis proferendis, quod comites dicebant, tot esse voces, quot erant persone et sic vox iudicis communis nihil valere poterat...«.

¹⁹⁵ Listine I, str. 217.

¹⁹⁶ Listine I, str. 218. »sententiamus diffiniendo ad determinando statuiamus, quod quilibet duorum comitum nunc regentium et illorum duorum, qui regent in posterum, possint habere suum vicecomitem, quem voluerint, non tamen forensem«.

¹⁹⁷ Listine I, str. 215. »... quod comites faciebant incidi nemora et sylvas communis, que salvabantur pro animalibus, quod fieri non debet«.

¹⁹⁹ Listine I, str. 218. »quod omnia pascua et herbatica ipsius insule perpetuo libere esse debeant hominibus insule habentibus animalia ad pascendum, absque aliqua pena vel banno imponenda vel imponendo, exigenda vel exigendo ab aliqua persona cuiuscumque sit conditionis et status...«.

²⁰⁰ Listine I, str. 218—219.

²⁰¹ Listine I, str. 215. Knezovi su se s oštećenim stanovnicima nagodili tako da su im obećali za svaku kravu dati četvrtinu bizantskog zlatnika.

²⁰² Listine I, str. 215. » contenti fuerunt comites cum predictis hominibus civitatis quod quandocumque aliquis ex dictis comitibus regentibus voluerit ire visitatum castra, prece communis teneatur sibi inveniri saumarium unum pro deferendo valisiam eius cum uno homine angariale, qui conducat saumarium usque ad primum castrum et postea teneatur illum reducere patrono et homines primi castrum dare debeant dicto comiti visitanti alium saumarium et hominem angarialem pro conducendo...«.

²⁰³ Listine I, str. 215—216.

²⁰⁴ M. Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, str. 100. »Ošće ako go-spodin knez u Vinodolu vola rečeni biskup, kada bi pošal po knežstvu po vinodolskom i v ki god bi grad prišal ki od niju, more činiti ěti i k sebi priti po ruki satnika onoga grada za svoe jidenje i za svoe obitelji, od kih koli goved i brav, ke se mogu naiti naibliže, tako od skoga kmetšćega, tako od plemenitih ludi, tako od popi i od onih vsakih ludi. Ništar manie za ne imaju platit go-spodin knez, gdi se koli i mogu od svojih perman činit ěti za se i za svoju obitel i za vas svoi dvor ot naibližnago skota te iste općine, budući koga godi zgora imenovanih«.

²⁰⁵ *Listine I*, str. 216.

²⁰⁶ *Listine I*, str. 220. »quod fecerant et constituerant in aliquolibet castro duos vices comites, duos dvornicos, unum iudicem, et unum septenicum, qui septenicus solum per commune castris fieri debet, et comites confirmari, faciendū ipsos officiales perpetuos et contra consuetudinem insule«.

²⁰⁷ »contenti fuerunt dicti comites, quod duo comites regentes facere solummodo deberent in quolibet castro de hominibus illius loci unum dvornicum et unum iudicem et septenicus eligi debet per commune castris et per comites confirmari; qui omnes officiales debent regere pro comitibus regentibus et sic servandum est in quolibet castro«.

²⁰⁸ *Listine I*, str. 220.

²⁰⁹ »super eo quod dicebatur quod comites non permittebant sententias a suis officialibus in castris appellare ad ipsos comites et ad consilium insule Vegle, ut moris est...«.

²¹⁰ Vidi na primjer pregovaranja 1309. god. između »dobrih ljudi« iz svih kaštela i kneza Marka. *Listine I*, str. 243.

²¹¹ *Listine I*, str. 220. Stanovnici se kaštela tuže da ih knezovi-upravitelji primoravaju da opskrbljuju njihove ljude i izvan područja svojih kaštela. Knezovi se odriču u tom pitanju svojih dotadašnjih zahtjeva i traže jedino da im stanovnici Omišlja (per populares castris Muscli) kod »prelaza sv. Jurja« daju opskrbu. Otočani se također tuže da su knezovi dali iznositi ležajeve za spavanje svoje »obitelji« izvan granica kaštela. Nadalje, tuže se, da knezovi sami ili njihovi ljudi uzimaju otočke lađe kad putuju izvan otoka, a ništa ne daju za prevozninu vlasnicima lađa. To je protiv običaja, jer oni im nisu dužni davati i lađe. Mletački ih poslanici najzad nagode tako da su stanovnici ipak dužni prevoziti krezove, njihove ljude i životinje kad putuju i kad se vraćaju na otok, izuzevši na prijevozu kod Baške, tj. kad idu u Senj; ondje su dužni platiti svi osim kneza 3 solida po lađi.

²¹² *Listine I*, str. 220—221. Krčani se tuže da im je knez Leonard uzeo preko 200 komada stoke sitnog zuba i 10 krava, dok je knez Marko uzeo 100 životinja i 5 krava. Marko je obećao da će nadoknaditi sve ono što je oteto, ali oni koji tvrde da su pretrpjeli štetu, moraju se zakleti.

²¹³ *Listine I*, str. 221—222.

²¹⁴ *Listine I*, str. 222—223.

²¹⁵ *Listine I*, str. 243. »quod quilibet castrum insule Vegle eligeret atque mitteret Rogosnicum aliquos homines per quolibet castrum ad consiliandum, et ad parlamentandum sive roncinandum de eo, quod ad bonum statum tam dominorum comitum quam omnium de castris cum eis«.

²¹⁶ *Listine I*, str. 244. »domine comes, si deo placuerit, pax et concordia erit inter nos et vos, nec oportet nobis dare vobis in scriptis personas tam in bestiis quam in aliis rebus dampnificatas«.

²¹⁷ *Listine I*, str. 244. »Et si vos adhuc negatis, quod ita non fuisset sicut dictum est, adhuc dico, protestor et propono, quod paratus sum satisfacere unicuique per se et omnibus illis, quos mihi dabit in scriptis et quibus de iuramento debuero satisfacere secundum morem predictum«.

²¹⁸ Već je Vinciguerra, izvještavajući dužda o stanju u krčkim općinama, zapazio da u svakoj općini ima mnogo sudaca, potknežina, dvornika itd., pa

je, potpuno ispravno, ustvrdio da je to zato što se, općinski ili kneževi činovnici napuštajući službu ne odriču svojih naslova. Ta je pojava »bivših« i »budućih« (tj. sadašnjih) činovnika karakteristična i za Krk i za susjedni Vinodol, što se odražava i u izvorima iz tog područja.

²¹⁹ *Listine II*, str. 144. Iz odgovora se mletačke vlade razabire da se u senatu vijećalo o tome i namjerno je stvoren zaključak da se izbor ograniči na vijećnike. Tom su odlukom htjeli u Veneciji bez sumnje isključiti pučane, koje je uvijek teže bilo uvjeriti u opravdanost mletačke vlade.

²²⁰ *Listine II*, str. 149. »inter eos orta sit dubitacio, prout apparet per litteras suas, utrum solum illi de consilio debeant interesse dicte electioni vel omnes iurati«.

²²¹ *Listine II*, str. 149—150. »intelligendo tamen, quod, sicut per partem pridie captam, aliquis comes vel vicecomes non possit esse in dicta electione, sicut etiam non possit esse aliqui de ipsorum familia vel parentela«.

²²² *Listine II*, str. 201—202.

²²³ Ivan Crnčić—Franjo Rački, *Statut Vrbanski, a donekle i svega krčkoga otoka (God. 1362—1599)*, MHJSM IV, 1890, str. 173.

²²⁴ Ivan Gršković—Vjekoslav Štefanić, »*Nike uspomene starinske*« Josipa Antuna Petrisa (1787—1868), Zbornik za narodni život i običaje 37, JAZU, Zagreb 1953, str. 88, 89.

²²⁵ *CD VII*, II, str. 363, god. 1300. To je bratovština sv. Franje u Krku. Pravila su bratovštine doduše sačuvana u prijepisu iz 1524. godine, ali nema razloga za sumnju u njihov sadržaj. Bratovština (fraternitas b. Francisci de Vegla) nije — kao uostalom ni druge bratovštine u to doba — obrtnička korporacija nego religiozno-karitativna, koja se brine za svoju »braću«. Posebna je vrijednost pravila ove bratovštine u dodanom popisu mrtvih i živih članova. Zanimljivo je da se među mrtvima nalaze i imena dvojice krčkih knezova (Dujma Bartolova i Bartola Petrova).

Summary

THE FRANKAPAN PRINCES AS KRK ESTATE OWNERS

In this text, the author follows in detail the development of the rule by the Frankapan princes on the island of Krk, from the beginning of the twelfth century, when they became Venetian officials, right up until the year 1480, when they lost their hold on the island. He, first of all, establishes the fact that no other noble family fulfilled such a significant role as that which can be appropriated to the Krk princes. The author considers that they achieved this outstanding position mainly thanks to the double vassal relationship they held, in respect of the doges and the Hungarian-Croatian rulers. By gradually extending their estate and rule into neighbouring Croatia, the Krk princes more defiantly opposed the obligations which were bestowed upon them, in accordance with their role as Venetian officials. The situation from the other side was such that the doges transformed their claim to the island into wealth, thus neglecting their duty, and which consequented in the princes being able to deal with the inhabitants with an absolutely free hand. Hence the relation-

ship gradually deteriorated. With an aspiration towards an income increase, the princes attempted to take full control of the municipal rights, (they made efforts to incorporate the commons, groves and woods to their own domain), so as to ensure that they alone profitted by them. At the same time they endeavoured to increase their allocation in the communal administration (nowadays, town council). The need to double the number of officials was justified however, by the fact that from the second-half of the thirteenth century, two members of the family governed the island. Venice was thus impelled to become involved in a disagreement which arose between the islanders and the princes, so that it endeavoured to fulfill the role of an impartial tribunal, but unfortunately the resolution didn't lie entirely in its palm, as the princes had become even more intractable officials, so that Venice was hardly in a position to successfully judge them.

The century old relationship which the Krk princes had with Venice, lasting from the beginning of the twelfth century up until the year 1358, was interrupted during the Tartar invasion when the princes helped Beli IV a little more intensely than the doge desired. On that account, in 1244, the Frankapans were deprived of their princely honour on the island, even though, however, in the year 1260 they returned to the island. Although they retrieved their principedoms, this time under significantly more oppressive conditions, and in the main, thanks to the excellent position they held in the Croatia of the Anjous, obligations gradually decreased until finally in the year 1358, Venice was induced to abdicate its power on the eastern Adriatic coast.

The principal reason which lead to the Krk princes forfeiting the island however in 1480, lies in the crisis which the family experienced in the second half of the fifteenth century. After Ban Nikola had made the family famous as far away as Rome — where Pope Martin V helped him to establish the false Roman origin of the family — in 1449, nine of his sons divided up the vast domain and from then on its extensiveness slowly decreased. Nikola's youngest son Ivan seeked asylum from the Venetians., against his brothers and King Matija Korvin, but Venice had much different ideas however and didn't hesitate in taking charge of the island and at the same time banishing Ivan. The loss of the island caused a great hardship to the Frankapans, who were at that time, that's to say, after the Zadar Concilliation in the year 1358, no longer just the islands officials, yet, moreover, its masters, owing to the fact that the Hungarian-Croatian rulers confirmed their right to the island of Krk in the year 1412, not demandirg anything specific from them, on behalf of the island itself.

Translated by Derek Woodgate

**KRČKI
ZBORNIK**

1

**KRK
1970**

KRČKI ZBORNIK

POVIJESNOG DRUŠTVA OTOKA KRKA
PODRUŽNICE POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

SVEZAK 1

Urednički odbor:

dr BRANKO FUČIĆ
PETAR STRČIĆ (glavni urednik)

dr NIKOLA ŠPANJOL

RIKARD ŽIĆ
RUDOLF ŽIĆ

Ovaj je svezak uredio:
PETAR STRČIĆ

Nacrt korica:
dr BRANKO FUČIĆ